T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE 11 EYLÜL SONRASI TERÖRİZM ALGISI ÜZERİNE ABD PROPAGANDASININ KORKU ÇEKİCİLİĞİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

MEHMET BERK DENİZ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SUMRU KALELİ

EDİRNE, 2025

Tezin Adı: Uluslararası İlişkilerde 11 Eylül Sonrası Terörizm Algısı Üzerine Abd Propagandasının Korku Çekiciliği Bağlamında İncelenmesi
Hazırlayan: Mehmet Berk DENİZ

ÖZET

Bu tez çalışması, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin uluslararası ilişkilerde terörizm algısını söylem yoluyla nasıl şekillendirdiğini ve bu doğrultuda yürüttüğü propaganda faaliyetlerini korku çekiciliği bağlamında incelemektedir. Çalışmanın odağını, ABD Başkanı George W. Bush'un dünya kamuoyuna hitap ettiği en önemli platform olan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirdiği konuşmalar oluşturmaktadır.

Birinci ve ikinci bölümlerde propaganda ve terörizm kavramlarının tarihsel gelişimi ve tanımları ele alınmış; üçüncü bölümde ise korku çekiciliği kavramı ile bu kavrama ilişkin başlıca kuramsal modeller —Dürtü Azaltma Modeli, Paralel Yanıt Modeli, Korunma Motivasyonu Teorisi, Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli ve Aşama Modeli— incelenmiştir. Ardından, çalışmanın yöntemi olarak benimsenen eleştirel söylem analizi açıklanmış ve Bush'un Birleşmiş Milletler Genel Kurulu konuşmaları bu yöntemle çözümlenmiştir.

Bush, söz konusu konuşmalarda "Terörle Savaş" doktrinine diğer devletleri dâhil etmeye çalışırken, Afganistan ve Irak'a yönelik askeri müdahalelere uluslararası meşruiyet kazandırmayı hedeflemiştir. Yapılan analiz sonucunda, Bush'un söyleminde kullanılan korku çekiciliği ögelerinin kısa vadede etkili olduğu; ancak bu söylemin sağlam kuramsal ve etik temellere oturmadığında uzun vadede meşruiyet açısından kırılganlıklar yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Korku Çekiciliği, Propaganda, Eleştirel Söylem Analizi, George W. Bush, Meşruiyet, Terörle Savaş, 11 Eylül, Birleşmiş Milletler, Terörizm, Afganistan ve Irak müdahaleleri, Uluslararası İlişkiler.

Title of the Thesis: Examining U.S. Propaganda on the Perception of Terrorism in International Relations after 9/11 within the Context of Fear Appeals
Prepared by: Mehmet Berk DENİZ

ABSTRACT

This thesis examines how the United States (U.S.), following the September 11, 2001 attacks, shaped the perception of terrorism in international relations through discourse, and how it utilized propaganda based on fear appeal within this context. The focus of the study is the speeches delivered by U.S. President George W. Bush at the United Nations General Assembly — the primary platform through which he addressed the global public.

The first and second chapters address the historical development and definitions of the concepts of propaganda and terrorism. The third chapter analyzes the concept of fear appeal and its principal theoretical models — the Drive Reduction Model, Parallel Response Model, Protection Motivation Theory, Extended Parallel Process Model, and the Stage Model. Subsequently, the methodology of the study — critical discourse analysis — is explained, followed by an analysis of Bush's United Nations General Assembly speeches using this method.

In these speeches, Bush aimed to persuade other nations to adopt the "War on Terror" doctrine and to legitimize the military interventions in Afghanistan and Iraq. The analysis indicates that the fear appeal strategies employed in his discourse were relatively effective in the short term; however, when not grounded in solid theoretical and ethical foundations, they tended to generate legitimacy challenges in the long term.

Keywords: Fear Appeal, Propaganda, Critical Discourse Analysis, George W. Bush, Legitimacy, War on Terror, September 11, United Nations, Terrorism, Afghanistan and Iraq Interventions, International Relations.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri tarafından kurulan uluslararası sistem ciddi değişimler geçirmektedir. Bu değişimlerin fitilini ateşleyen olay ise 11 Eylül 2001 saldırıları olmuştur. 11 Eylül ve sonrasında önce Afganistan sonra Irak'a gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri müdahaleleri uluslararası hukukun ve kurumların sorgulanmasına yol açmıştır. Günümüzde devletlerin artan şekilde realpolitik ekseninde hareket ettiği ve otoriter lider figürlerinin yükselişe geçtiği bir dönemde, 11 Eylül'ün etkilerini anlamak; çağımızın uluslararası ilişkiler yapısını kavrayabilmek adına elzemdir. Bu çalışma, söz konusu saldırıların ardından şekillenen söylem ve propaganda süreçlerini korku çekiciliği bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamın hazırlanmasında emeği geçen, beni Siyasal İletişim ile tanıştıran ve sevdiren, hazırlık süresince yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sumru KALELİ'ye teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Beni bu günlere getiren, daima destekleyen ve arkamda olan babama ve anneme, her zaman yanımda olan kardeşlerime minnettarlığımı sunarım.

Mehmet Berk DENİZ

Edirne, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET……i
ABSTRACT……ii
ÖNSÖZ……...iii
İÇİNDEKİLER……..iv
RESİM LİSTESİ……...….vi
GRAFİK LİSTESİ……...viii
ŞEKİL LİSTESİ…….ix
TABLO LİSTESİ……x
KISALTMALAR……...xi
GİRİŞ……...1

BİRİNCİ BÖLÜM
PROPAGANDA

1.1.Propagandanın Tarihsel Gelişimi.....3
1.1.1. İlk Çağlarda Propaganda…….3
1.1.2. Orta Çağ'da Propaganda……....15
1.1.3. Yeni Çağ'da Propaganda……...……....21
1.1.4. Yakın Çağ'da Propaganda…….32
1.2.Propagandanın Tanımlanması…….....…….....65

İKİNCİ BÖLÜM
11 EYLÜL ÖNCESİ TERÖRİZM KAVRAMI VE ALGISI

2.1. Terörizmin Tarihsel Gelişimi…….....71
2.2. El-Kaide ve 11 Eylül Öncesi Siyasi Gelişmeler……...….74
2.3. 11 Eylül Öncesi Terörizm Algısı……...…84
2.4. 11 Eylül 2001 Saldırıları……..…….85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KORKU ÇEKİCİLİĞİ VE GEORGE W. BUSH'UN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU KONUŞMALARINDAKİ KORKU ÇEKİCİLİĞİ UNSURLARININ İNCELENMESİ

3.1. Korku Çekiciliği Nedir?.....……. …….....88
3.1.1. Dürtü Azaltma Modeli……..89
3.1.2. Paralel Yanıt Modeli…….91
3.1.3. Korunma Motivasyonu Teorisi…….93
3.1.4. Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli……..95
3.1.5. Aşama Modeli……..97
3.2.Metodoloji…….99
3.3. George W. Bush'un Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Konuşmalarındaki Korku Çekiciliği Unsurlarının İncelenmesi……..101
SONUÇ……116
KAYNAKÇA……...119

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Ur Standartı……...4
Resim 2. Naram-Sin Zafer Steli……....4
Resim 3. Hammurabi Kanunları Steli……...5
Resim 4. İki Asurlu asker bir Arap kadının karnını yarıyor……...…6
Resim 5. Ebu Simbel Tapınağı…….7
Resim 6. II. Ramses, Kadeş Savaşı esnasında bir düşmanını öldürüyor, diğer düşmanı ise ayaklarının altında……...7
Resim 7. Solda Büyük İskender, sağda Athena Nikephoros ve yazıda Kral Lysimakhos'a ait yazan madeni para……..10
Resim 8. Üzerinde Augustus Caesar'ın portresi bulunan madeni paralar……..15
Resim 9. İmparator Şarlman……...18
Resim 10. Üzerinde Harold Rex Interfectus Est. (Kral Harold Öldürüldü.) yazan Bayeux İşlemesi…….19
Resim 11.1095 Clermont Konsili…….. 20
Resim 12. Martin Luther……21
Resim 13. Lukas Cranach tarafından çizilmiş Katolik Kilisesi karşıtı bir broşür: Mesih ve Deccal…….23
Resim 14. İlk gazete olarak kabul edilen Strassburg Relation gazetesi……..25
Resim 15. XIV. Louis……..…...27
Resim 16. Benjamin Franklin'in 1754 yılında Pensilvanya Gazetesi'nde yayınladığı "Katıl ya da öl" başlıklı politik karikatür. ……...30
Resim 17. 5 Mayıs 1789 états généraux toplantı halinde. ……...33
Resim 18. Kral XVI. Louis özgürlüğü temsil eden kırmızı frig başlığını giyerken ulusa kadeh kaldırıyor.……..…35
Resim 19. Yüce Varlık Festivali..…….…..36
Resim 20. Napolyon Arcole Muharebesi'nde bayrak tutuyor……...…..……37
Resim 21. Napolyon Bonaparte'ın taç giyme töreni...…….... 38
Resim 22. The Illustrated London News'in ilk sayısının ön sayfası. ……40

Resim 23. Daddy, what did YOU do in the Great War? (Baba, Büyük Savaş'ta SEN ne yaptın?)..…… 44
Resim 24. Lord Kitchener Wants You (Lord Kitchener Seni İstiyor)…….....44
Resim 25. RMS Lusitania gemisi battıktan sonra gönüllü askere katılımı arttırmak maksadıyla hazırlanan bir propaganda afişi.……...…46
Resim 26. RMS Lusitania gemisinin Alman U-Boat'u tarafından batırılmasının hatırasına Karl Goetz tarafından tasarlanan madalyon.…..…… 46
Resim 27. Ajit-Tren……49
Resim 28. ROSTA Pencereleri……...49
Resim 29. Ein Volk, ein Reich, ein Führer temalı bir propaganda afişi..……...51
Resim 30. Völkischer Beobachter gazetesinin başlığı..……...51
Resim 31. 1934 Nürnberg Mitingi……..54
Resim 32. "der Ewige Jude" "Aylak Yahudi" isimli serginin posteri……54
Resim 33. 1 Haziran 1980 tarihli ilk CNN yayını.…….……60
Resim 34. PSYOPS birlikleri ile çalışan bir Volant Solo uçağı. ……...62
Resim 35. Müslüman Kardeşler örgütünün kurucusu Hasan el Banna……..76
Resim 36. Seyyid Kutub…….76
Resim 37. Usama bin Ladin ve Eymen ez-Zevahiri……...80
Resim 38. 7 Ağustos 1998'de Nairobi'de bulunan ABD büyükelçiliğine gerçekleştirilen saldırı. ……...83
Resim 39. Saldırıya uğrayan USS Cole gemisi. ……83

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Propaganda kelimesinin 1500-2022 arasındaki yazılı kaynaklarda kullanımı. …….67

Grafik 2. ve 3. Terörizm kelimesinin kullanım sıklığındaki değişimin İtalyanca, Almanca, Fransızca, Rusça ve İngilizce literatüre yansıması……..87

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Paralel Model'in Ayrıntılı Gösterimi……..91
Şekil 2. Tehlike Kontrolü ve Korku Kontrolü……92
Şekil 3. Korunma Motivasyonu Teorisinin Şeması……93
Şekil 4. Gözden Geçirilmiş Korunma Motivasyonu Teorisi……94
Şekil 5. Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli……97

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Savunmasızlık ve Ciddiyetin İşleme Şeklindeki ve Amacındaki Etkisi…..98

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ARAMCO : Arabian American Oil Company (Arap Amerikan Petrol Şirketi)

BBC : British Broadcasting Company (Britanya Yayın Kuruluşu)

BBFC : British Board of Film Classification

BM : Birleşmiş Milletler

CNN : Cable News Network (Kablolu Haber Ağı)

CIA : Central Intelligence Agency (Merkez İstihbarat Teşkilatı)

ETA : Euskadi Ta Askatasuna (Bask Ülkesi ve Özgürlük)

ESA : Eleştirel Söylem Analizi

FLQ : Front de Liberation du Quebec (Quebec Özgürlük Cephesi)

FBI : Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)

EPPM : Extented Parallel Process Model (Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli)

IMRO : Internal Macedonian Revolutionary Organization (İç Makedonya Devrimci Kuruluşu)

IŞİD : Irak ve Şam İslam Devleti

IAEA : International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu)

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

MOI : Ministry of Information (Bilgi Bakanlığı)

NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)

NSDAP : Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)

PSYOPS : Psychological Operations (Psikolojik Harekatlar)

SA : Sturmabteilung (Fırtına Birlikleri)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK : Türk Dil Kurumu

USIA : United States Information Agency (Birleşik Devletler Bilgi Kurumu)

UNMOVIC **:** United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission (Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Teftiş Komisyonu)

US : United States

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Amerika Bileşik Devletleri (ABD) için gücüne denk bir rakip kalmamıştır. Dünya için kritik bir kırılma noktasını işaret eden hadisenin sonucunda yeni dönemde ne olacağına dair birçok görüş ortaya atılmıştır. En popüler görüşlerden birini ortaya koyan Samuel Huntington, 1993 yılında *Foreign Affairs*'ta kaleme aldığı "The Clash of Civilizations?" isimli makalesinde yeni dönemde "Medeniyetler Çatışması"nın küresel politika üzerinde baskın olacağı görüşünü savunmuştur.[1]Medeniyetleri birbirinden ayrıştıran faktörlerin en önemlisi olarak dini vurgulayan Huntington'ın[2] bu tezi 11 Eylül 2001 saldırısı ile tekrardan gündem olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından çoğunluğu bağımsızlığını yitirmiş olan Müslüman dünyasında bu durumu değiştirmek için ideolojik bir hareketlilik başlamıştır. Hasan el Benna, Seyyid Kutub, Eymen ez Zevahiri gibi figürler ortaya çıkmıştır. İdeolojik olarak bu isimlerden etkilenen birçok terörist örgüt doğmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Afganistan'a müdahalesi sonucu bu örgütler cihad ilan ederek kendileri için bir eğitim ve uygulama alanı bulmuşlardır. Aynı süreçte kurulan El Kaide örgütü ise SSCB'nin dağılması sonrasında da faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle Körfez Savaşı sonrası Suudi Arabistan'daki ABD varlığı, ABD'nin İsrail'e desteği ve Irak'a ekonomik yaptırımlar gibi sebepler ile El Kaide ABD'ye savaş açmıştır.

El Kaide bu savaşı 11 Eylül saldırısı ile zirveye taşımıştır. 11 Eylül tarihi Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir meydan okumayı aynı zamanda da yeni bir kırılımı temsil etmektedir. ABD kısa süreli de olsa kendi içine dönerek "Neden bizden bu kadar nefret ediyorlar?" sorusuna cevap ararken dış politikada da bu hadise doğal olarak çeşitli sonuçları beraberinde getirmiştir. Bir yandan saldırıların karşılıksız kalmaması, diğer yandan çağlardır var olan ve artık küresel bir boyut kazanacak olan

[1] Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs,* Sayı 3, 1993, s. 22.
[2] Samuel Huntington, *a.g.m.,* s. 25.

terörizmin yayılması, teröristlerin kitle imha silahlarını ellerine geçirerek tüm dünya için bir tehdit haline gelmemesi için birtakım önlemler, müdahaleler gerçekleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası sistem, devletlerin uluslararası politikada alacağı aksiyonların meşru zemininin olması gerekliliğini doğurmuştur. Devletlerin bu meşruiyeti kazanacağı kaynaklar ise öncelikli olarak Birleşmiş Milletler çatısı ve uluslararası hukuk olmuştur. 11 Eylül sonrasında ABD, gerçekleştireceği müdahaleler için bu kaynaklardan meşruiyet ararken neredeyse bilinen tarihin başından itibaren siyasal yaşamın bir parçası olan propagandayı kullanmıştır. Dönemin başkanı Bush, meşruiyet arayışını "Terörle Savaş" ile doktrine ederken, Afganistan'a ve Irak'a gerçekleştirilen müdahaleleri meşru kılmak istemiştir. Bu konuda tüm dünya kamuoyunun bir parçası olduğu Birleşmiş Milletler çatısını etkin kullanmış, konuşmalarında tüm dünyaya bu hususta birçok mesaj vermiştir. Mesajlarında meşruiyet inşasını hedeflerken aynı zamanda dünyadaki diğer devletleri de çeşitli aksiyonlar almaya iknâ etmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışmada ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasındaki dış politika söyleminde korku çekiciliği ögeleri vasıtasıyla nasıl propaganda yapıldığı analiz edilmiştir. Analiz edilen konuşmalar George W. Bush'un başkanlık dönemi boyunca (2000-2008) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirdiği konuşmalar ile sınırlandırılmıştır. Araştırma yöntemi olarak eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

I. BÖLÜM
PROPAGANDA

1.1. Propagandanın Tarihsel Gelişimi

Propagandanın tarihsel gelişimini incelemek demek insanlık tarihinde bir yolculuğa çıkmak demektir. Propaganda tarih boyunca kitlelere yön vermek, kontrol altında tutmak için düşmanlarına gözdağı vermek isteyen kralların, imparatorların, siyasetçilerin başvurduğu en önemli araçlardan biri olagelmiştir. Bu bölümde propagandanın tarihsel gelişimi bilinen ilk medeniyetlerden günümüze kadar geçen zaman diliminde incelenmiştir.

1.1.1 İlk Çağlarda Propaganda

Propagandanın sistematik olarak kullanılması ve analiz edilmesi girişimi ilk olarak nbn dönemine rastlasa da[3] Neolitik Çağ'ın başından itibaren propaganda faaliyeti olarak görülebilecek izlere rastlanmaktadır. Neolitik Çağ'da mağara resimlerinin dekoratif bir maksattan ziyade bir çeşit kutlamayı temsil etmek ya da başkalarını etkilemek maksatlı çizilmiş olabileceği değerlendirildiğinde bu resimlerin propagandanın ilkel bir kullanım şekli olarak görülmesi mümkündür.[4]

Mezopotamya'da medeniyetlerin ortaya çıkışıyla insanoğlu çok daha karmaşık bir sosyal yapı oluşturmuş ve avcı toplayıcı dönemden çok daha kalabalık toplumlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu toplumların yönetilmesi, toplum içi ilişkilerin düzenlenmesi, diğer toplumlar ile ilişkilerin yürütülmesi gibi yeni problem

[3] Garth Jowett-Victoria O'Donnell, *Propaganda & persuasion*, Texas 2018, s. 52.
[4] Philip M. Taylor, *Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era,* Manchester 2013, s. 20.

sahalarını da beraberinde getiren gelişmeler, propaganda faaliyetlerinin yürütülebileceği bir politik ortam yaratmıştır.

Yazıyı bulan Sümerler (yaklaşık MÖ 4000-2000) sayesinde izini sürebildiğimiz bu topluluklarda dönemin propaganda kaynaklarının kral ve dönemin ruhbanları da denebilecek şehir merkezlerindeki tapınaklar ve tapınakların görevlileri olduğu gözlemlenmiştir.[5] Kendilerini tanrının dünya üzerindeki gölgesi olarak addeden krallar erken dönem politik arenasında iktidarlarını meşru kılmak, halkın ayaklanmalarına ya da olabilecek darbe ihtimaline karşı yaptıkları icraatları tabletlere dökmüşlerdir. Bunun yanı sıra yapmış oldukları savaşların sonunda galibiyetlerini kutlamak, güç üstünlüklerini belli etmek ve şahsi propagandalarını yapmak için çeşitli epik şiirlerin ve anlatıların oluşmasına öncülük etmişlerdir. Aynı dönemde, kendi topraklarında ve ele geçirdikleri topraklarda üstünlüklerinin simgesi olarak tapınaklar ve saraylar inşa ederek mimarinin de propaganda aracı olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Resim 1. Ur Standartı

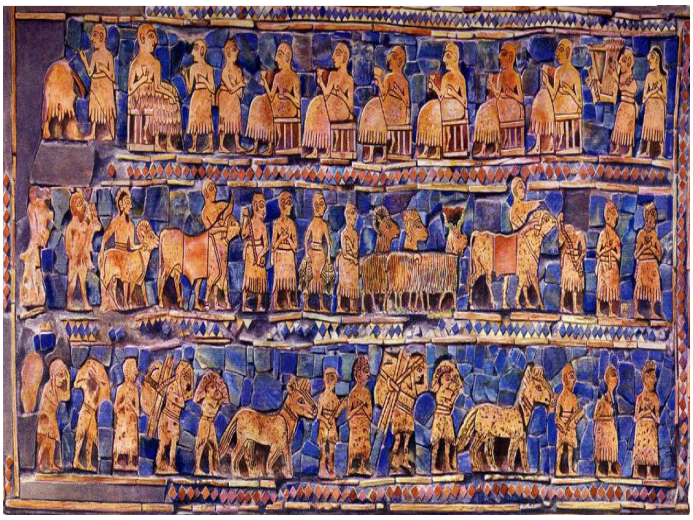

Kaynak: British Museum, https://www.britishmuseum.org/collection/image/12550001 (12.10.2024)

Resim 2. Naram-Sin Zafer Steli

Kaynak: Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Naram_Sin_Steli#/media/Dosya:Stele_of_the_Akkadian_king_Naram-Sin_at_Istanbul's_archaeological_museum.jpg (12.10.2024)

[5] Jacob J. Finkelstein, "Early Mesopotamia, 2500–1000 BC", içinde, *Propaganda and communication in world history*, 1979 s. 58.

Bu dönemin bilinen ilk propaganda amaçlı yapılan eser örnekleri, Sümerlerin önemli kentlerinden Ur Kenti'nde* bulunan ve üzerinde savaş sahnelerinin bulunduğu "Ur Standardı (MÖ 2600)" (Resim 1) ve Akadların kurucusu Sargon'un torunu Naramsin'in Lullubi kralı Satuni'yi mağlubiyete uğrattıktan sonra yaptırdığı "Naram-Sin'in Zafer Steli (MÖ 2254-2218)" (Resim 2) gösterilebilir. Daha yakın dönemlere gelindiğinde ise Asurlular ve Babiller arasındaki güç mücadelesinde önemli örnekler mevcuttur. Babil Kralı Hammurabi'nin (MÖ 1792-1750) kanunlarının yazılı olduğu Stel de Hammurabi'nin kendi propagandası için* yaptırmış olduğu önemli bir örneği teşkil eder. (Resim 3)

Resim 3. Hammurabi Kanunları Steli

Kaynak: Louvre, https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010174436# (17.10.2024)

Asurlular tarafında ise propaganda maksatlı yapılan en erken örneklerden birisi Kral Adad-nirari I (MÖ 1307-1327) tarafından bestelenen ve Kassitler ile yaptığı savaşların kutlamasını içeren epik şiirlerdir.[6] Dönemin krallarının kendi propagandaları için bıraktığı eserlere bakıldığında, bunun neredeyse bir devlet politikası haline geldiği görülmektedir. Okuma yazma öğrenmenin zor olduğu ve yıllarca zaman aldığı göz önünde bulundurulduğunda yazılı eserlerin belli bir kesime hitap ettiği gözlemlenmiştir. Propagandanın halkın büyük çoğunluğu tarafından

[6] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 22.
*Irak'ta bulunan Nasriyah kentinin batısı.
* Günümüzde Louvre Müzesi'nde bulunan stelde Hammurabi kraliyet sembolünü o dönemde inanılan tanrılardan olan Şamaş ya da Marduk'tan aldığı resmedilmiştir.

anlaşılması ve yayılması için ağızdan ağıza yayılan efsaneler ve üzerinde resimler olan eserler de bırakılmıştır.

Bir diğer örnek ise II. Aşurnasirpal (MÖ 910-859) ve oğlu III. Şalmaneser (MÖ 893/891-824)'in hükümdarlık döneminde geçen Kurkh Monolitleri'nde sağ yakalanan düşmanlarına karşı yapmış olduğu onları diri diri yakmak, uzuvlarını kesmek gibi zalimce davranışların[7] bulunduğu korku propagandasıdır. Çeşitli isyanlar sonucunda yenilen düşmanlarına ya da savaşlar sonucunda ele geçirdikleri topraklardaki düşmanlarına karşı bölgeleri terörize ederek gözdağı vermek Asurluların sıkça başvurduğu bir yöntem olmuştur. Ayaklanan göçebe Araplara karşı kadınların tecavüze uğradığı ve öldürüldüğünün resmedildiğine dair örnekler de mevcuttur.[8] (Resim 4) Asurbanipal (MÖ 668-631) dönemine gelindiğinde gücünün doruğuna ulaşan Neo-Asur İmparatorluğu'nda Asurbanipal'ın kurduğu Ninova Kütüphanesi dönemin çivi yazısı ile oluşturulan birçok farklı konudaki eserlerinin toplandığı bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Asurbanipal böylelikle ülkesini kültürel propaganda yoluyla bir çekim merkezi haline getirmeyi hedeflemiştir.[9]

Resim 4. İki Asurlu asker bir Arap kadının karnını yarıyor.

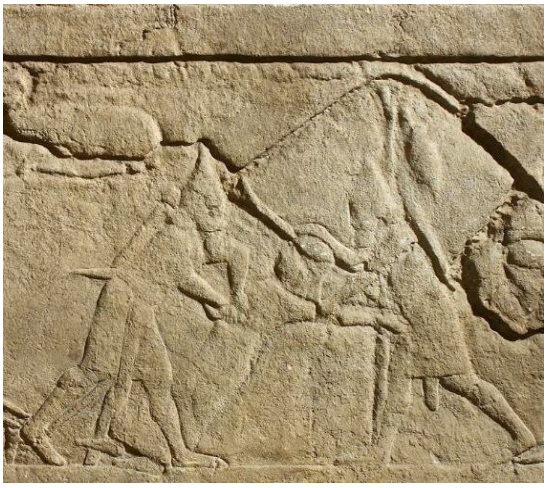

Kaynak: ResearchGate, https://www.researchgate.net/figure/BM-124927-detail-Two-Assyrian-Soldiers-ripping-open-an-Arab-woman-Source-internet-C-The_fig2_371360287 (22.10.2024)

[7] Ahmet Selim Baysal, "Yeni Asur İmparatorluğu Propagandasının Hedefleri ve Yöntemleri." *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2021, s. 13.
[8] Julian Reade, "Ideology and propaganda in Assyrian art. In Power and propaganda" *A symposium on ancient empires,* Sayı 7, Copenhagen 1979, s. 334.
[9] Necdet Ekinci, *Antik Dönem Dünyasında Sanat Retorik ve Propaganda*, Ankara 2023, s. 32.

Asurlular ve Babiller'in haricinde dönemin bir diğer önemli gücü ise Mısır'dır. Firavunlar kendi yönetimlerinin ihtişamlarının ve prestijinin göstergesi olarak özellikle mimariyi çok etkin kullanmışlardır. Mısır konusunda en karakteristik örnek ise II. Ramses'in döneminde (MÖ 1279-1213) yapılan Ebu Simbel Tapınağı'dır. Tapınaktaki kabartmalar Kadeş Savaşı'nı konu almaktadır. (Resim 5 ve 6) Kadeş Savaşı esasen II.Ramses için pahalı, maksadına ulaşmayan bir savaş olmuş ve barışçıl bir içeriğe sahip olan, tarihteki ilk uluslararası barış antlaşması olarak da bilinen Kadeş Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Sonuç olarak tatmin edici olmayan bu sefer, II. Ramses tarafından yazıtlar, kabartmalar sağlanan yoğun bir propaganda programıyla büyük bir zafer olarak halka lanse edilmiştir. Kadeş Savaşı Antik Mısır'ın birçok başka kendinde de propaganda konusu olmuştur.[10]

Resim 5. Ebu Simbel Tapınağı

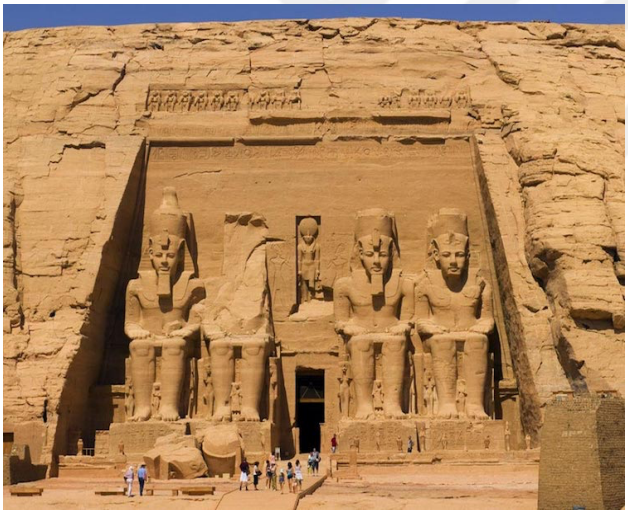

Kaynak: Arkeofili, https://arkeofili.com/firavun-2-ramsesin-tapinagina-her-yil-oldugu-gibi-gunes-vurdu/ (23.10.2024)

Resim 6. II. Ramses, Kadeş Savaşı esnasında bir düşmanını öldürüyor, diğer düşmanı ise ayaklarının altında.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Egypt_Abou_Simbel6.jpg (23.10.2024)

Çeşitli örnekler ile yukarıda incelenmiş olan dönemde propagandanın en ilkel biçimiyle de olsa bilinen tarihin neredeyse en başından beri insanoğlunun yaşamında yer edindiği gözlemlenmiştir. Her geçen gün yapılan kazılar sonucunda insanlık tarihi ile ilgili dünyanın dört bir yanında yeni kalıntılar bulunmaya devam etmektedir. Bu bağlamda propaganda örneklerinin ilerleyen dönemlerde artabileceğinin ve belki de

[10] Necdet Ekinci, *a.g.e.,* s. 49.

daha da eski örneklerin de ortaya çıkabilecek olduğunun tahmin edilmesi zor olmayacaktır.

Tarihin ilerleyişine bakıldığında ise her devlet gibi insanlığın bilinen ilk dönemlerindeki propaganda örneklerini gerçekleştiren bu devletler de güçlerini yitirerek yıkılmış ve tarih sahnesine yeni süper güçler çıkmıştır. Antik Yunanistan'da demokrasi ve retorik gibi kavramların ortaya çıkmasından önce tiranların egemen olduğu M.Ö. VIII. ve VI. yüzyıllar arasında propagandanın etkili bir biçimde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Gücü tamamen elinde toplamış olsa bile daima bir darbe, suikast, ayaklanma karşısında iktidarı tehlikeye girebilecek olan tiranlar, propaganda teknikleri vasıtasıyla iktidarlarını sağlamlaştırmak durumundaydılar. Ayrıca yine tahminen bu dönemde (MÖ VII. yy. – VIII. yy.) Homeros tarafından yazılan İlyada eserinde anlatılan Truva Savaşı'ndaki Truva Atı da Antik Yunanistan'da erken dönem propaganda örnekleri konusunda bizlere bir görüş sunar.[11]

M.Ö. 750 yılı sonrasında hem oturmuş bir toplum yapısının meydana geldiği hem de şehir devletlerinin politik arenanın en önemli güçleri olarak ortaya çıktığı dönemde Peisistratos (MÖ 600-527) gerçekleştirmiş olduğu propaganda uygulamaları ile dikkat çekmektedir. Hem iç hem de dış siyasal yaşamda birçok propaganda faaliyetine girişen Peisistratos, sanat ve kültürün propaganda için önemini kavrayarak tiyatroyu da bu kapsamda etkin olarak kullanmıştır.

Bu dönemde çeşitli savaşların galibiyetlerini vazolara ya da çeşitli ticaret mallarına işlenmesiyle Antik Yunan propagandası birçok yere yayılırken iki önemli şehir devleti zamanla güçlenerek egemenlik mücadelesi vermeye başlamışlardır. Dönemin en önemli deniz gücü olan Atina ile en önemli kara gücü olan Sparta'nın mücadeleleri de çeşitli propaganda faaliyetlerine sahne olmuştur. Güç mücadelesi devam ederken Persler'in saldırıları önemli bir dış tehdit olarak ortaya çıkmıştır. I. Darius (MÖ 550-486)'un Maraton Muharebesi (MÖ 490)'nde Atina tarafından mağlup edilmesinden on sene sonra Kserkses (MÖ 518-465) M.Ö. 480 yılı itibariyle Antik

[11] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 26.

Yunanistan'ı işgal etmiştir. Yunanlılar'ı tamamen yok olmaktan General Themistokles'in dezenformasyon ile yapmış olduğu propaganda kurtarmıştır. Themistokles Kserkses'in ordusunda savaşan Yunan askerlerin güvenilemez olduğu ve ayaklanmak üzere olduklarına yönelik bilgiler yaymıştır. Böylelikle Kserkes bu güçleri kullanmayarak ordusunu bölmüş oluyordu.[12]

Pers-Yunan Savaşları'nın yaşandığı bu dönemde Atina'nın önce generali sonra yöneticisi olan Perikles de döneminin bir diğer önemli propaganda ustasıdır. Dış tehlikelerle mücadelelerde kullanılan propagandanın yanı sıra iç politikada demokratik yönetim ile toplumların iknâsı daha büyük önem kazanmış ve propaganda uygulamaları çeşitlenmeye devam etmiştir. Perikles, hareketli bir kamusal yaşamın bulunduğu Antik Yunan şehir devletlerinde kısaca etkileyici ve iknâ edici konuşma sanatı olarak tanımlanan retoriğin önemini kavramış ve kullanmıştır. Perikles'in kullandığı bir diğer araç ise dönemin en önemli propaganda aracı olan tiyatro olmuştur. Burada tragedya ve komedya oyunları halkın farklı kesimlerine hitap edecek biçimde oynanmıştır. Demokrasinin diğer şehir devletlerine yayılması için yoğun bir propaganda faaliyeti de yürütmüştür.[13]

Yunanlılar tarafından barbar olarak kabul edilen Makedonlar, Kral II.Filip (MÖ 308-336) yönetiminde birçok ordu reform programı uygulamışlar ve zamanla Yunanlılara üstün gelecek hale gelmişlerdir. Atinalıları mağlup edip birçok şehir devletini Korint Birliği adı altında toplayan II.Filip, MÖ 337 yılında Perslere savaş açmış fakat MÖ 336 yılında suikasta uğramıştır. II.Filip'in mirasını oğlu Büyük İskender devralmıştır. Tarihteki birçok büyük insanı etkilemiş olan ve günümüzde dahi kendisi hakkında birçok efsane bulunan Büyük İskender'in gerek savaş alanlarında gerekse politik arenada birçok propaganda tekniğini kullandığı gözlemlenmektedir. Tarihçilerinin savaşlarda mağlup edilen düşmanlarının sayılarını olduğundan fazla göstermeleri, ağızdan ağıza yayılan çeşitli söylentiler yaymaları ve işgal ettikleri bölgelerde yaptıkları acımasızca katliamlar gibi yöntemler savaş propagandasının

[12] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 28.
[13] Necdet Ekinci, "Antik Yunan'dan Roma'ya Retorikten Propagandaya" *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 62, 2017, s. 42.

örneklerini oluşturmaktadır. Büyük İskender'in Gordion düğümünü çözmesi ile Asya'da gerçekleştireceği fetihleri meşru kılacak çeşitli mit ögelerinden faydalanması, kehanetlere önem vererek halk ve ordusu arasında dindar bir görünüm ile kendi propagandasını yapması, Helenistik kültürü yaymak ve mağlup ettiği Darius'un kızıyla evlenip, 80 subayını da Pers soyluları ile evlendirmesi gibi faaliyetleri de O'nun, askeri olduğu kadar politik alanda da bir propaganda ustası olduğunu göstermektedir.

Kendi kültünü geliştirmek ve ölümsüz hale getirmek için yalnızca bu propaganda faaliyetleriyle yetinmeyen Büyük İskender, kendini Zeus'un oğlu ilan ederek tanrılaştırmış ve üzerinde kendi büstünü taşıyan madeni paralar bastırmıştır. Öncülleri gibi heykelleri, mimariyi, şiiri ve çömlekçiliği de propaganda anlamında etkin kullanan Büyük İskender'in doğu ve batıyı sentezleyen bir kültür olarak meydana getirdiği Helenistik kültür yüzyıllarca yaşamıştır.

Resim 7. Solda Büyük İskender, sağda Athena Nikephoros ve yazıda Kral Lysimakhos'a ait yazan madeni para. (Lysimakhos tarafından yaptırılan bu madeni para, Büyük İskender öldükten sonra kendisini onun varisi gibi göstermek isteyen kralların propaganda aracı olarak kullandığı para örneklerinden birisidir.

Kaynak British Museum, **:**https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1919-0820-1 (01.12.2024)

Roma; krallık, cumhuriyet ve imparatorluk dönemleri geçirmiş ve bu dönemlerin her birinde propaganda politik yaşantının ve siyasal iletişimin en temel ögesi olarak yer almıştır. Kuruluş efsanelerinden birinde kurucularının soylarının Truva Savaşı sonrası Lavinium şehrini kurmuş olan mitolojik kahraman Aeneas olduğu ve ülkeyi kuracak olan Remus ve Romulus'un da Aeneas'ın hanedanından geldiği öne sürülerek soyları tanrılara dayandırılırken[14] diğer bir kuruluş efsanesinde ise Remus ve Romulus bakire bir anneden dünyaya gelip yetim kaldıktan sonra bir kurt tarafından yetiştirilmiştir.[15] Bu tarz kuruluş mitleri güçlerinin propagandalarını pekiştirmekte önemli bir araç olurken soylarını tanrılara dayandırmakla kalmayıp Yunan tanrılarının da isimlerini değiştirerek kendi tanrılarına uyarlamışlardır. Tanrıların yanında aynı zamanda propaganda sembolü olarak krallık döneminden başlayan bir şekilde kurt ve kartal totemlerini de kullanmışlardır.[16]

Genişlemeye başlayan Roma, ciddi bir askeri güç haline geldikçe orduları büyümüş ve büyüyen ordulardaki askerlerin orduya hizmet etme zorunluluğu bulunmasından dolayı birliklerin motivasyonunda propagandanın kullanımının önemi de aynı ölçüde artmıştır. Birliklerin motivasyonunun yanı sıra kazandıkları zaferler ile nam salan Roma lejyonlarının disiplinli yapısı da düşmanlarına karşı önemli bir propaganda ögesi olmuştur. Ülkelerinin büyümesinde kendilerini daima savunmacı pozisyonunda görüp bu anlamda meşru bir taban oluşturmaya yönelik propaganda faaliyetleri de yürütmüşlerdir.

Kartaca'ya karşı gerçekleştirdikleri ve Akdeniz'de rakipsiz bir güç olmalarını sağlayan Pön Savaşları (MÖ 264-146) esnasında kendilerini birçok defa mağlubiyete uğratmış olan Hannibal Barca (MÖ 247-183) ile mücadelelerinde Hannibal'ın başarılarını överek[17] Publius Cornelius Scipio (Scipio Africanus)'nun Roma zaferi ile sonuçlandırdığı Pön Savaşları'nı kazanmış olmanın propagandasını yapmışlardır. Pön Savaşları aynı zamanda hem savaş alanında hem de siyasi arenada birçok propaganda

[14] Ekinci, a.g.e., s. 106
[15] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 35.
[16] Strechie Mădălina, *Propaganda in Ancient Rome*, 2024, s. 51.
[17] Philip M. Taylor, *a.g.e.*, s. 38.

faaliyetine sahne olurken Scipio Africanus iki alanda da başarılı bir propaganda stratejisi izleyerek kehanetlerin ve dinin iknâ sanatındaki önemini iyi kavramış[18] ve bu doğrultuda propaganda için kullanmıştır. Pön Savaşları'nın ardından Roma'da meydana gelen iç istikrarsızlıklar Lucius Cornellius Sulla(MÖ 138-78)'nın iç savaş çıkarıp diktatör olmasıyla sonuçlanmıştır. Kendisi gibi bir başkasının güç kullanarak yönetimi ele geçirmemesi adına politik sistem üzerine çeşitli reformlar gerçekleştiren Sulla'nın bu amacına ulaşamayacağı ise çok zaman geçmeden ortaya çıkacaktır.

Sulla'nın politik sahneden çekilmesiyle destekçisi ve Sezar'ın önce müttefiki sonra da düşmanı olacak Gnaeus Pompeius Magnus (MÖ 106-MÖ 48) (Pompey) Roma siyaset sahnesindeki en güçlü politik ve askeri figür olarak ortaya çıkmıştır. Akdeniz'de bulunan korsanları mağlup ederek Akdeniz'i güvenli hale getirmesi ve Mithridatis Savaşları (MÖ 88-MÖ 63) sonrası doğuda kazandığı başarılar sonrasında Roma'nın tartışmasız en güçlü lideri olmuştur. III. Köle Savaşı (MÖ 73-71) sonunda Roma'ya erkenden ulaşarak ayaklanmayı bastıran Marcus Licinius Crassus (MÖ 115-MÖ 53) olmasına rağmen tüm payeyi kendi üzerine toplaması Pompey'in kendi propagandasına ne kadar önem verdiğinin bir örneğidir. Ayrıca bir Roma geleneği olan ve Romalı bir aristokratın hayatında elde edebileceği en büyük şereflerden biri olan[19] zafer alaylarından üç kere düzenleyerek propagandasını doruğuna ulaştırmıştır.

Propagandanın kullanımı gelişmeye devam ederken retoriğin tarihteki en iyi kullanıcılarından biri olan ünlü hatip Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-MÖ 43) da bu dönemde siyaset sahnesindeki önemli figürlerden birisi olmuştur. Senatoda yaptığı birçok söyleviyle kitlelerin iknâsında önemli faaliyetler yürütmüştür. Roma'da tarihin gördüğü en büyük propaganda ustalarından olan Gaius Julius Caesar'ın (MÖ 100-44) yükseleceği konjonktür böylelikle oluşmuştur.

Gözden düşmüş fakat soylu bir ailede dünyaya gelen Sezar, Romanın bürokratik basamaklarını ifade eden "cursus honorum" içerisinde yükselirken birçok

[18] Patrick N. Hunt, *Hannibal Roma'nın Büyük Düşmanı,* Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 241.
[19] Adrian Goldsworthy, *Caesar: life of a colossus,* Yale University Press, New Haven 2006, s. 188.

askeri ve politik adımının ardından konsül seçilmiştir. Konsüllüğü döneminde en azılı politik rakibi Marcus Porcius Cato (Genç Cato) (MÖ 95- MÖ 46) ve kendisi ile konsül seçilen Marcus Calpurnius Bibulus tarafından reformları engellenmeye çalışılsa da çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir.

Konsüllüğünün ardından kendisine şan katacak yeni zaferler kazanmak için vali olarak Galya'nın yolunu tutmuştur. Burada Galya Savaşı üzerine yazdığı yedi kitap ile kendisinin bir barış yanlısı olduğu fakat düşmanlarının onu savaşmaya zorladığına dair[20] kendi faaliyetlerinin propagandasını yapan Sezar, bu anlamda tarihteki en iyi eserlerden birini ortaya koymuştur. İlerleyen süreçte ise Britanya'ya yaptığı çıkartma tam anlamıyla başarılı olmasa da bilinmeyen bir adaya yapılan sefer kendi propagandası adına başarılı olmuştur.[21] Galya Savaşı'nı sonlandıran Alesia Muharebesi'nde Vercingetorix'i mağlup ettikten sonra öldürmeyerek zafer alayında kafes içerisinde sergilemesi de Sezar'ın propaganda faaliyetlerine ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Kendisi askeri başarılarıyla Galya'yı ele geçirirken bir yandan da siyasi rakipleri ile sürekli mücadele içerisinde olmasının sonucunda Rubicon Nehri'ni geçerek iç savaş başlatmış ve Roma'nın diktatörü olmuştur. Rakibi Pompei'yi Yunanistan'da mağlup etmesinin ve Mısır'a kaçan Pompei'nin orada öldürülmesinin ardından Roma'nın tek hâkimi haline gelmiştir. Hayatının birçok döneminde çeşitli mimarı eserler bırakarak mimariyi de propaganda için etkin kullanan Sezar, diktatörlüğü döneminde de Forum Romanum'u genişletecek olan Sezar Forum'unun inşa ettirmiştir.

Gücü eline alan ve imparator olmak için sabırsızlanan Sezar, MÖ 44 yılının 26 Ocak tarihinde katıldığı bir festivalden dönerken kalabalıktan "kral" anlamına gelen "rex" sözcüğü duyulmasının ardından bu sözcüğün aynı zamanda bir aile ismi olmasını ima ederek "Ben Sezar'ım, Rex değilim." diyerek esprili bir cevap vermiştir.[22] Aynı olaydan bir ay sonra ise Marcus Antonius'un Sezar'a bir taç takdim

[20] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 42.
[21] Adrian Goldsworthy, *a.g.e,.* s. 330.
[22] John Ferguson, "9. Classical Civilization". *Propaganda and Communication in World History: Volume I: The Symbolic Instrument in Early Times*, Harold D. Lasswell, Daniel Lerner and Hans Speier tarafından düzenlendi, University of Hawaii Press, Hanolulu 1979, s. 268.

etmesi gösteriye dönüşmüş ve Sezar tacı üç kere reddettikten sonra "Roma'nın gerçek kralı Jüpiter'dir." diyerek hem halkın nabzını yoklamış hem de kendisinin imparator olmak istemediği fakat bunun ona verilmeye çalışıldığı yönünde bir propaganda yapmıştır. Tartışmalı olsa da muhtemelen önceden planlanmış sahnelerin propaganda değerinin öneminin Sezar tarafından anlaşıldığı söylenebilir. Yaşananların muhaliflerini son derece rahatsız etmesinin sonucunda MÖ 44 yılının 15 Mart'ında suikaste uğrayan Sezar gerek insanların gözündeki imajını yönetmek gerekse de insanları iknâ etmek için kullandığı propaganda sanatının çok yönlü bir uygulayıcısı olmuştur.

Sezar'ın ardından varisi ve yeğeni Octavianus (Gaius Julius Caesar Octavianus (MÖ 27-MS 19) Roma'yı cumhuriyetten imparatorluğa dönüştürmüştür. Doğuda ve batıda geniş topraklara sahip olan Roma İmparatorluğu'nu yöneten Augustus Büyük İskender gibi farklı kültürler için farklı propaganda yaklaşımlarına sahip olmanın önemini kavramıştır.[23]Augustus'u kendisinden önceki propaganda ustaları gibi şiir, heykelcilik, madeni para gibi ögeleri kullanan Augustus aynı zamanda Roma'da bir inşa programı başlatmıştır. Bu inşa programı propagandasının ana ögelerinden biri oluşturmuştur. Popüler sözü olan "Roma'yı tuğladan bir şehir buldum ve onu mermerden bir şehir olarak bıraktım." sözünü de bu program üzerine propagandasını yapmak amaçlı söylemiştir. "Pax Romana" ile büyük çaplı savaşların olmadığı bir barış dönemini de Augustus başlatmıştır.

Roma İmparatorluğu Augustus sonrası dönemde çeşitli hanedanlıklar tarafından yönetilmiştir. Hristiyanlığın ortaya çıkışı ve yayılması ile Roma sonrası Avrupa'nın en önemli güç odağının yükselişi başlamıştır. Kavimler Göçü Avrupa'nın demografik yapısı değiştirirken, I.Theodosius (MS 347-MS 395) sonrası Roma tamamen ikiye ayrılmıştır. Batı Roma 476 yılında yıkılırken Doğu Roma ise 1453 yılına kadar ayakta kalabilmiştir. Rönesans ve Reform'a kadar sürecek olan

[23] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 43.

Avrupa'nın Karanlık Çağ'ı başlamıştır. Madeni paralar heykellerden daha kolay taşınabildiği için imparatorların şanını daha uzaklara yaymaktaydılar.[24]

Resim 8. Üzerinde Augustus Caesar'ın portresi bulunan madeni paralar. Solda Augustus 27 yaşında, sağdaki paralarda ise 50 yaşında.

Kaynak: Bkz.: Michael Grant, Gös. yer

1.1.2. Orta Çağ'da Propaganda

Roma'nın çöküşü ile Batı Avrupa'da Gotlar, Anglo-Saksonlar, Vandallar ve Franklar gibi Cermen kabileleri günümüzdeki Avrupa uluslarını oluşturmaya başlarken aynı zamanda birçok yeni güç ilişkisi ve yeni sosyal düzenler ortaya çıkmıştır. Roma sonrası dönemde çoğu açıdan propaganda, toplumsal kontrolün ve ortaya çıkan yeni düzenin korunması için daha da önemli bir araç haline gelmiştir.[25] Kilise siyasi gücünü arttırırken bir yandan da İslam'ın ortaya çıkışı ile Sasani İmparatorluğu çökmüş, Doğu Roma İmparatorluğu'nun toprak kayıpları sonucunda zayıflama süreci başlamıştır.

I. Konstantin'in (MS 272-MS 337) Hristiyanlığı kabulü ile Hıristiyanlık hızla yayılmaya devam ederken Hristiyanlık, imparatorluğun içine akın eden Cermen

[24] Michael Grant, (1962, June). "Roman Coins As Propaganda", *Archaeology*, Cilt 5, Sayı 2, 1952, s. 82.
[25] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 52.

kabileleri arasında da hızla yayılmaktaydı. Jowett ve O'Donnell'in Hristiyanlığın yükselişi ile ilgili:

"Hristiyanlığın yükselişi örneği, beceri ve hedef kitlenin anlaşılmasıyla, sonunda dünyamızın şeklini değiştiren belirli bir çağrının nasıl yapıldığını gösterir." (Bkz.: Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s.63).

değerlendirmesi bu sürecin kendine has ve önemli doğasını vurgular.

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak bölünmesi kilisenin de benzer bir bölünme sorunuyla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Hristiyanlık V.yüzyıl itibariyle Batıda egemen din haline gelirken, Papa I. Leo (400-461) Attila'yı iknâ ederek Roma'ya girmesine engel olmuştur. Yine I. Leo döneminde Roma kilisesinin diğer kiliseler üzerindeki üstünlüğü 445 yılında bir fermanla tanınmış ve Papalık etkili bir teşkilat haline gelmiştir.[26] Doğu ve Batı kiliselerinin gelecek yüzyıllar içerisinde de içerisinde bulunacakları çeşitli teolojik tartışmalar ortaya çıkmıştır. Batının üstünlüğü kabul edilmesine rağmen Doğu Roma kilisesinin de Roma kilisesi ile eşdeğer olduğu görüşü üzerinde de anlaşmazlıklar çıkmıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun Gotlar tarafından yıkılması ile (476) bölgedeki tek siyasi güç olarak Papalık kalmıştır. İtalya Gotlar sonrası Ostrogotların eline geçerken Papalık, coğrafi ve mevcut siyasi konumunun verdiği esneklik ile Doğu Roma İmparatorluğu'na liderlik etmeye çalışmıştır. Dönemin bir diğer kritik hadisesi ise 496 yılında Frenklerin Hristiyanlığı kabul etmeleridir.

Belisarius'un Roma'yı 537 yılında geri almasıyla Papalık Doğu Roma karşısında dezavantajlı bir konuma geçse de bu durum uzun sürmemiştir. Lombardlar'ın 568'de İtalya'yı işgali ile bölgede tekrar hâkim güç konumuna gelmiştir. Teolojik sorunlarla meşgul olan Papalık, Lombard tehlikesi ile sürekli karşı

[26] Bekir Zahir Çoban, *Hıristiyanlıkta papalık kurumu: ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu,* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi) İzmir 2007, s. 27-28.

karşıya gelmiştir. İslamiyetin yayılması ve Sasani İmparatorluğu'nun çöküşü bu dönemde Doğu Roma İmparatorluğu'nun odağını doğuya kaydırmıştır. Frenklerin yönetimindeki Merovenj Hanedanının taht mücadelesi sonrası Pepin (Kısa Pepin) 751'de kral olmuştur. Dönemin Papası Stephen, Lombard tehlikesine karşı Bizans'tan yardım bulamayarak Pepin'den yardım istemiş, Pepin ise bu isteği geri çevirmeyerek 756 yılında Lombardları yenilgiye uğratmıştır. Fethettiği toprakları Papalığa bağışlayan Pepin, böylelikle Papalık Devleti'nin (Papal States) kuruluşunu sağlamıştır.

Pepin'in oğlu Charlemagne (Şarlman) Lombard tehlikesine karşı Papalığı korumaya devam etmiştir. 800 yılının yılbaşına gelindiğinde ise Şarlman Roma'ya gelmiş ve Papa tarafından Roma İmparatoru ilan edilmiştir. Roma'nın yıkılmasından sonra imparatorluğun kendi ismi önemli bir propaganda aracı olarak yüzyıllarca yaşamıştır. Avrupa'da hükmeden birçok imparatorun kullandığı Kayzer, Çar ünvanları Sezar'dan türemiştir. Şarlman'ın tacını taktığı imparatorluk da Kutsal Roma İmparatorluğu olarak ortaya çıkmıştır. Meydana gelen hadise ile Papalık Doğu ile ilişkilerini sonlandırarak, Papaları onaylama yetkisi de el değiştirmiştir.[27] Taç giyme töreni öncesinde de yapılıyor olsa da burada Papalık adına çok önemli bir durum vardır. İmparatorların Papanın elinden tacını giymesi geleneği bu hadise ile başlamış olup gelecek dönemde de tacını Papanın elinden giyen imparatorların meşruiyet propagandası için önemli bir kaynak olmuştur. Avrupa'nın babası olarak da bilinen Şarlman, büyük bir Karolenj İmparatorluğu kurmuş ve Orta Avrupa'nın büyük bölümüne hâkim olmuştur. Ölümünden sonra ismi propaganda amaçlı olarak Napolyon'a kadar kullanılmış ve birçok lider soyunu ona dayandırmaya çalışmıştır. Şarlman'ın 814 yılında ölmesiyle hükmettiği topraklar bölüştürülmüştür. Charlemagne'ın ardından kurduğu imparatorluğun oğulları arasında bölüştürülmesinin yarattığı istikrarsızlıktan istifade eden Vikingler Avrupa'yı istilaya başlamışlardır. Yağmacı kültürlerine rağmen Normanlar Fransa'da yerleşik bir hayata geçmiştir. Aynı zamanda İngiltere'de de Anglo-Saksonların adayı işgali tamamlanmış, Briton ve Keltleri yenilgiye uğratıp 7 büyük krallık ülkenin hâkimi konumuna gelmiştir. Viking

[27]Bekir Zahir Çoban *a.g.e.,* s. 46.

fetihleri bu 7 krallığın da birleşmesine sebebiyet vererek İngiltere'nin oluşumunu sağlamıştır. İşgaller sonrası ülkede tek büyük güç olarak kalan Wessex Krallığı'nın Vikingleri mağlup etmesi sonrasında İngiltere tek bir siyasi çatı altında birleşmiştir.

Resim 9. İmparator Şarlman

Kaynak: Wikimedia Commons, *Albrecht Dürer - The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei (DVD-ROM), distributed by DIRECTMEDIA Publishing GmbH. ISBN: 3936122202., Kamu Malı,* https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=150442 (25.12.2024)

Normanlar İngiltere'de tartışmalı vesayet konusu üzerine 1066 yılında İngiltere'yi işgal etmiştir. William (İngiltere istilası sonrası I.William) tahttaki hak iddiası için savaşını, Papa'nın da desteğini alarak kutsal bir savaş olarak göstermiştir.[28] Dini meşruiyet propagandasının yanında Fatih William'ın mağlup ettiği Kral Harold'a karşı ve iktidarının meşruiyeti için kullandığı bir diğer propaganda aracı ise Bayeux İşlemeleri (Bayeux Tapestry) olmuştur.

Roma'nın bölünmesinin ve yıkılmasının ardından İslamiyet'in de doğuşuyla zor durumda kalan Doğu Roma İmparatorluğu, üç büyük din için çok önemli bir mabet olan Kudüs'ü de kaybetmiştir. 1054 yılında Doğu-Batı kiliselerinin ayrılmış olmasına rağmen Kudüs'ün geri kazanılması ve Doğu Roma İmparatorluğu'na yardım edilmesi

[28] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 62.

için Haçlı Seferleri başlatılmıştır. Avrupa'nın birçok yerinden Kudüs'e kadar savaşacak bir ordunun derebeylik sistemi içerisinde toplanabilmiş olması dinin propaganda konusunda ne denli etkili olduğunun kanıtı olmuştur. 1095 yılında Haçlı Seferi kararının alındığı Clermont Konsili'nde *"Deus Vult!"* (Tanrı İstiyor!) sloganı da propaganda aracı olarak sloganlaştırılmıştır

Resim 10. Üzerinde Harold Rex Interfectus Est. (Kral Harold Öldürüldü.) yazan Bayeux İşlemesi.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25609093 (27.12.2024)

1096 yılında Papa II. Urban tarafından başlatılan sefer sonrasında Kudüs Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bu seferin ardından *"Chanson de Geste"* yani kahramanlık destanları ve isimsiz bir yazar tarafından 1095-1099 arasındaki dönemi anlatan Haçlı Tarihi *"Gesta Francorum"* gibi eserler sonraki Haçlı Seferleri için önemli propaganda malzemeleri olmuşlardır. Destanların popülaritesi arttıkça Haçlı propagandası için kullanışlılığı da artmıştır.[29] Aynı zamanda Haçlı Seferleri, Şövalyeliğin doğuşuna da yol açarak şövalyeliğin romantik yönü de Haçlı Seferleri için önemli bir propaganda aracı olmuştur. İlk Haçlı Seferi ve sonraki birçok Haçlı Seferi Kudüs'ü ele geçirmek amaçlı yapılmış olsa da çeşitli sebeplerle de birçok sefer düzenlenmiştir. En nihayetinde Hıristiyanların hem Kudüs hem de Konstantinopolis'in

[29] Stefan Vander Elst, *The Knight, the Cross, and the Song: Crusade Propaganda and Chivalric Literature, 11-14*. University of Pennsylvania Press. 2017, s. 103.

kaybıyla sonuçlanan bu seferler dizisi, dinin kitlelerin iknâsında ne kadar önemli bir noktada olduğunu ve din propagandası sonucu yüzbinlerce insanın kendi ülkelerinden binlerce kilometre ötede nasıl savaşabileceğinin bir örneğini teşkil etmiştir. Haçlı Seferleri'nin en önemli sonucu ise seferlerin sonucunda çürümüş olan feodalitenin sonunun gelmesi ile seferlerin arkasındaki güç olan Roma Kilisesi'nin gücüne güç katması olmuştur.[30]

Resim 11.1095 Clermont Konsili

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2091912 (30.12.2024)

Osmanlı Imparatorluğu'nun yükselişi başlamış ve Fatih Sultan Mehmed'in 1453'te İstanbul'u fethederek kendini Roma Kayseri (Kayzer-i Rum) ilan etmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu'nu tarihe katması Avrupa'da güç dengelerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Çin'den barutun gelmesi, 1492'de Amerika'nın keşfi, İtalya Savaşları (1494-1559) ve Gutenberg'in matbaası gibi gelişmeler Rönesans ve Reform'un ortaya çıkacağı ve yayılacağı uygun koşulların olgunlaşmasını sağlamıştır. Engizisyon mahkemeleri ve endüljans gibi uygulamalar ile Kilise gücünün doruğuna ulaşmıştır.

[30] Garth Jowett-Victoria O'Donnell, *a.g.e.,* s. 68.

1.1.3. Yeni Çağ'da Propaganda

Lorenzo Valla ve Desiderius Erasmus'un eşliğinde hümanizm fikrinin Avrupa'da yayılması, Kilisenin yolsuzlukları gibi faktörler Avrupa'da dinde bir "reform" yapılması gerektiğini düşünen reformistlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 16. Yüzyılda Avrupa'nın çehresi de değişmeye başlamış, burjuvazi sınıfı ortaya çıkmış ve ilerleyen dönemde ulus devletlere dönüşecek merkezi devletler de ortaya çıkmıştı.[31] Katolik Kilisesi'nin başına en çok dert açan reformist ise Protestanlığın kurucusu Martin Luther (1483-1546) olmuştur.

Resim 12. Martin Luther

Kaynak: Wikimedia Commons , https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=180205 (01.01.2025)

Luther, matbaanın da yardımı ile görüşlerini hızlıca Avrupa'ya yaymış ve Kilisenin topraklarına sahip olmaya çalıştığı Alman prensliklerinin de desteğini alması hiç de zor olmamıştır. Hareketli tip matbaanın gelişimi kitlelere ulaşmakta devrim etkisinde bir gelişme meydana getirerek Katolik Kilisesi ile Luther arasındaki çatışmada en kritik propaganda aracı olmuştur.[32] 1517'den 1520'ye kadar olan süreçte Luther'in 30 eserinin yaklaşık 300,000 kopyasının basılmış olması, matbaanın

[31] Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 157.
[32] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 69.

Luther'in Protestanlığı yaymasındaki önemini gözler önüne sermektedir. Yalnızca matbaanın kendisine sağladığı avantajlar ile kısıtlı kalmayan Luther, Katolik Kilisesi'ne yönelik eleştirilerini içeren 95 Tez'ini Wittenberg Kilisesi'ne astığı 1517 yılında tarih olarak Azizler Günü'nün arifesini seçmiş ve 95 Tez'in yüzbinlerce kopyası Avrupa'nın dört bir yanına dağıtılmıştır.

Önemli günlerin sembolik değerinin yanında ağızdan ağıza yayılan şiir, müzik gibi propaganda araçlarının kullanımına da önem vermiştir. Luther'in en büyük propaganda araçlarından biri ise ressam ve gravürcü Lucas Cranach (1472–1553) idi. Çizdiği gravürler ve resimler ile Papalığın yozlaşmışlığını göstermiş ve Papalığı itibarsızlaştırmak üzerine bir propaganda yürütmüştür. Böylelikle Luther, tanrı ile insan arasında aracı bir kurum gerekmediği düşüncesini yaymakta başarılı olmuştur. Reformun devamında Luther'in yanı sıra İsveç'te Kalvinizmin kurucusu Jean Calvin (1509-1567), İskoçya'da ise John Knox (1514-1572) benzer teknikler kullanarak farklı mezhepleri yaymışlardır. Çığ gibi büyüyen Protestanlık, ilk başta birçok katliama sonrasında ise 1618-1648 yılları arasında ortaya çıkacak olan mezhep kökenli 30 Yıl Savaşları'na yol açmıştır. Kitlelerin iknâsı için de yeni araçlara ve yeni taraflara sahip yeni bir çağ açılmıştır.

Reform hareketinin yayılmasına karşı Papalık da birtakım önlemler almaya koyulmuştur. Karşı-Reform adı verilen bu hareketlerin sonucunda Loyolalı İgnotus (1491-1556) tarafından kurulan Cizvit tarikatı ortaya çıkmıştır. Cizvit tarikatı Katolik Kilisesi'nin reform hareketine karşı kullandığı en önemli güç haline gelmiş ve Avrupa içerisindeki başarılarının yanında dünyanın çeşitli yerlerinde de misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir. Yoğun propaganda faaliyetlerine sahne olan bu mücadelede Papa XV. Gregorius (1554-1623) tarafından 1622 yılının 22 Haziran tarihinde Papalıkta propagandadan sorumlu bir departman olarak *"Sacra Congregatio Christiano Nomini Propaganda"* ya da daha yaygın olarak bilinen *"Sacra*

Congregatio de Propaganda Fide" (İnancın Yayılması Cemaati) kurulmuştur. Günümüzdeki anlamıyla "Propaganda" kavramı böylelikle ortaya çıkmıştır.[33]

30 Yıl Savaşları hem propagandanın kavramsal olarak ortaya çıkışını hem de Luther sonrası dönemde propaganda tekniklerinin gelişiminin hızlanmasını kapsamasıyla propaganda alanında tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Tudor propagandasının İngiliz milli bilinci üzerindeki propagandası türünde milli propagandalar ve reformun ortaya çıkardığı mezheplerin propagandaları sonucunda neredeyse tüm Avrupa toplulukları propaganda savaşlarının içerisinde kendini bulmuş ve propaganda araçlarından en az birine maruz kalmışlardır. Sayısı çok da yüksek olmayan okuma yazma bilenler yazılı olmayan araçların yanında yazılı araçlara da maruz kalırken okuma yazma bilmeyenler ise yazılı olmayan araçlar vasıtasıyla propagandaya maruz kalmışlardır.

Resim 13. Lukas Cranach tarafından çizilmiş Katolik Klisesi karşıtı bir broşür: Mesih ve Deccal

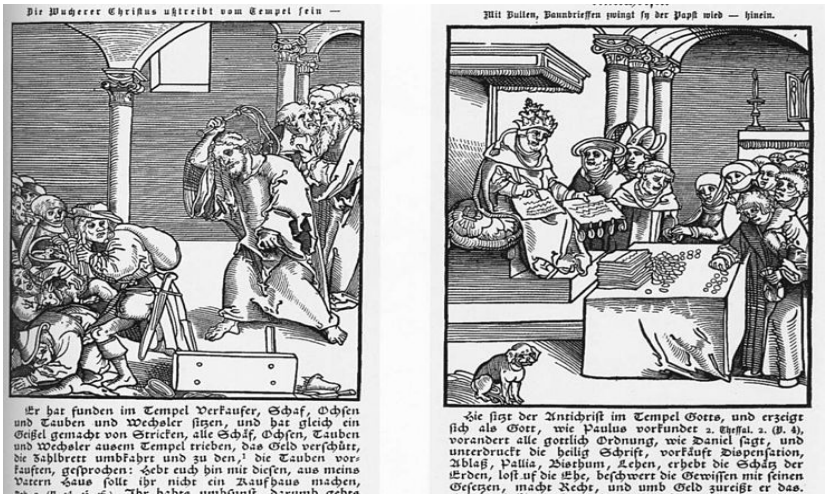

Kaynak: Wikimedia Commons, By *Lucas Cranach the Elder - Web Gallery of Art: Image Info about artwork, Public Domain*, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15452699 (05.01.2025)

[33] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s.111.; Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 75.; Colin Moore. *Propaganda prints: A history of art in the service of social and political change*. A&C Black, 2010, s. 7.; Nicholas J. Cull-David Culbert-David Welch, *Propaganda and mass persuasion: A historical encyclopedia, 1500 to the present*, Bloomsbury Publishing USA, 2003, s. 337-338.

Yazılı olarak kitaplar, kitapçıklar, broşürler ve bu dönemde ortaya çıkacak olan gazeteler kullanılırken, yazılı olmayan araçlar olarak ise çeşitli karikatürler, çizimler, müzikler ve şiirlerden istifade edilmiştir. İlk gazete olarak "Strassburg Relation" gazetesi ilk olarak 1609'da basılırken ilk haftalık gazete ise 1615'te ba sılmaya başlanan "Frankfurter Zeitung" olmuştur.[34]

Matbaa teknolojisinin gelişmesi ve yeni kâğıt tiplerinin geliştirilmesi bu gelişmeleri mümkün kılan etkenler olmuştur. Teknolojik gelişmeler propaganda için tarihi bir dönüm noktasına işaret etse de aynı zamanda eskiden kalan yöntemlerin kullanımı da devam etmiştir. Yıldızların hareketlerinden yola çıkarak bulunulan çeşitli kehanetler ile kuyruklu yıldızların ortaya çıkması, güneş tutulmaları vb. hadiseler eğer pozitif anlamda yorumlanıyor ise liderlere yaptıkları ya da yapacakları işlerin meşru kılınmasında tarihin başından beri propaganda malzemesi sağlamaktadır. İncelediğimiz dönemde ise Johann Kepler (1571-1630) ve Galileo (1564-1642) gibi bilim insanları liderlere astrolojik çizelgeler hazırlamakla görevlendirilmişlerdir.[35] 1648 yılında Vestfalya Barışı ile sonlanan 30 Yıl Savaşları sona erdiğinde propaganda da Avrupa gibi yeni bir dönemin içerisine girmiştir.

Reform sonucunda ortaya çıkan laik sistemler ile kilise otoritesi büyük ölçüde yıkılmıştır. Kilisenin etkinliğinin yıkılması merkezi devletlerin güçlenmesi ve toplum içerisinde anarşiye varan bir bireyselliğin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.[36]Artık kralın tanrının yeryüzündeki gölgesi olduğu ve otoritesini tanrının ona verdiği yönündeki görüşün altı oyulmaya başlanmış, Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1604) gibi toplumsal sözleşme teorisyenlerinin görüşleri yayılmaya başlamış olup modern devleti oluşturacak olan ilkelerin nüvesi atılmıştır. Gelişen ulaşım ve propaganda araçları sayesinde çok daha büyük kitlelere ulaşmak mümkün hale gelmiştir. Mezhep tartışmaları bütün Avrupa ülkelerinde iç karışıklıklara sebebiyet verirken bir tarafta mutlak monarşinin en kudretli dönemlerinin yaşanacağı

[34] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 114.
[35] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 111.
[36] Bertrand Russell, *Batı felsefesi tarihi. 3. Cilt: Modern felsefe. Çev.: Ahmet Fethi, Alfa Basım Yay*, *2020,* s. 12.

Fransa, diğer tarafta ise kral I. Charles'ın kafasının kesilmesi ile başlayan süreçte 1688 Muhteşem Devrim'i ile meşrutiyet sisteminin kökenlerinin atıldığı İngiltere iki farklı ucu temsil etmektedir.

Resim 14. İlk gazete olarak kabul edilen Strassburg Relation gazetesi.

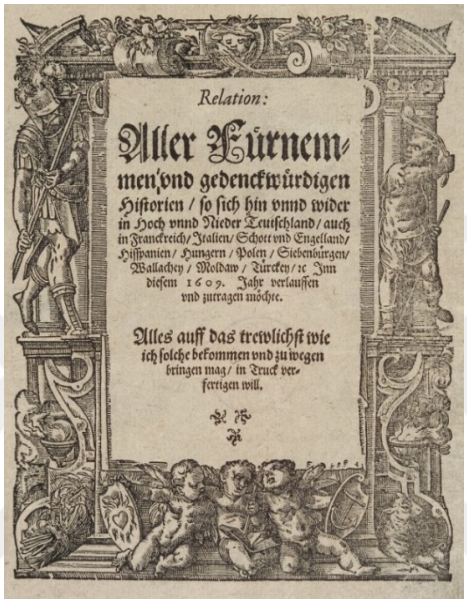

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=60657499 (15.01.2025)

30 Yıl Savaşları sürerken 1643 yılında vefat eden XII. Louis (1601-1643) yerini XIV. Louis'ye bırakmıştır. XIV. Louis 5 yaşında kral olduğunda ülkeyi Kardinal Mazarin yönetiyordu. Avrupa'nın her yerinde yaygınlaşan gazetelerin ilk örnekleri Fransa'da da görülmeye başlamıştı. XIII. Louis'nin başbakanı Kardinal Richelieu (1585-1642) etkisiyle bir resmî gazete olarak 1631 yılında kurulan, haftalık dört sayfalık bir dergi olarak çıkarılan Théophraste Renaudot'nun La Gazette de France'da kralların ve güç odaklarının bakış açıları ve politikalarının reklamlarını yapması maksadıyla ortaya çıkmış olsa da günlük haberlere de yer verilmekteydi.[37] Okuma yazma oranı çok yüksek olmasa da basit şekilde hazırlanmış ve ucuz gazetelerin toplumu politize etmekteki etkisi artmaya devam etmekteydi. Dönemin yöneticileri

[37] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 122.

gazeteler, broşürler ile devam eden propaganda savaşlarında kalemi güçlü hicivcilere ya da şairlere ihtiyaç duymaya başlamıştı.

Savaş sonrası Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan genel krizden payını alan Fransa'da 1648'den 1653'e kadar sürecek olan "Fronde" olarak bilinen iç karışıklıklar ve ayaklanmalar ortaya çıkmasıyla bu dönemde politikaları ciddi eleştiriye maruz kalan Mazarin'e karşı propaganda maksatlı "mazarinat" olarak bilinen 5000'e yakın broşür ve haber bülteni basılmıştır.[38]1661'de ölen Mazarin'in ardından ülkenin idaresini tek başına üstlenen XIV. Louis, kendisine kişisel amblem olarak tanrı Apollon'un da sembolü olan ve kendisini tarihe "Güneş Kral" olarak geçirecek olan güneş amblemini seçmiştir. Bu seçim ilerde Güneş Kral'ın merkeziyetinin sembolü olmuştur.[39]

XIV. Louis için gücünün kaynağı prestijinden gelmekteydi. Prestijinin artması ve muhafazasındaki temel aracı ise propaganda olmuştur. XIV. Louis monarşinin mutlakiyetini göstermek için birçok propaganda malzemesi kullanmış ve bürokrasinin tüm kademelerini monarşinin mutlakiyetinin propagandasına hizmet edecek şekilde tasarlamıştır. Mazarin'den sonra başbakan olan Jean-Baptiste Colbert (1619-1683) öncülüğünde her biri kendi fonksiyon alanlarında kraliyetin ihtişamını yaymak için Kraliyet Akademileri müzik, dans, resim, heykelcilik, mimari ve bilim gibi bölümlere ayrılmıştır.[40]

XIV. Louis'nin belki de en karakteristik propaganda ögesi ise Versay Sarayı'dır. Saray kralın dairesinin etrafında şekillenmiş ve böylelikle "Güneş" ortadaki yerini almıştır. "Aynalar Salonu" olarak adlandırılan salon ise tamamen Louis'nin Hollanda Savaşı (1672-1678) sırasında aldığı galibiyetlerin tasvirleri ile dekore edilmiştir.[41] Aynı zamanda önde gelen aristokratların da sarayında yaşamasını

[38] Gös.yer.
[39] Joseph Klaits, *Printed propaganda under Louis XIV: absolute monarchy and public opinion*, Princeton University Press, 2015, s. 12.
[40] Joseph Klaits, *a.g.e.,* s. 13.
[41] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 124.

sağlayan Louis böylelikle hem onlar üzerinde mutlak otorite sahibi oluyor aynı zamanda kendi kültünün propagandasını yapmak için kendisine sürekli bir alan yaratmış oluyordu.

Yönetiminin son yıllarında Augsburg Ligi Savaşı (1688-1697) ve İspanya Veraset Savaşı (1701-1714) sebebiyle iç ve dıştan kendisine karşı birçok eleştiri maksatlı propaganda ile uğraşmak zorunda kalmış olsa da XIV. Louis mutlak monarşinin propagandası için işleyen bir makine kurmaya muvaffak olmuştur.

Resim 15. XIV. Louis

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=482613 (21.01.2025)

Bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Reform 'un çalkaladığı İngiltere'de kral I. Charles'ın parlamentoyu kapatmak için harekete geçmesi sonucunda çıkan iç savaş kralın kafasının kesilmesi ve Oliver Cromwell'in "Devlet Koruyucu Lord" unvanı ile ülkedeki en güçlü şahsiyet olmasıyla sonuçlanmıştır. Kralın kafasının kesilmesi büyük bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Kral halktan temsilcileri bastıramamış ve demokratik emekleme adımları olarak sayılabilecek 1215 Magna Carta Libertatum'dan bu yana gelen süreçte en önemli dönemeç meydana gelmiştir.

Basının bu denli gelişmesinin doğal sonucu olarak sansür uygulamaları ve basın konusunun yasal düzenlemelere tabi tutulması da gündeme gelmeye başlamıştır. 1662 Basın Yasası ile İngiltere'de basın parlamentonun sıkı kontrolü altına girmiş ve bu yasa 1695 yılında yürürlükten kalkmış fakat müteakip süreçte de benzer uygulamalara yer verilmiştir.[42]Kitlelere ulaşmaktaki araçlar arttıkça kullanılan araçların önemi artmaya devam etmiş ve basın geliştikçe basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi kavramlar da tartışılmaya başlanmıştır. Broşürlerin, hatıra madalyonlarının her aşamasında önemli rol oynadığı[43] 1688 Muhteşem Devrimi ile İngiltere'de Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) kabul edilmiş ve kralın mutlak hakimiyeti sınırlandırılmıştır. Hadisenin doğal sonucu olarak ise zamanla kamuoyunun görüşleri git gide daha önemli hale gelmiştir. Bu anlamda çağın bir diğer süper gücü Fransa'dan ayrılmıştır. Fransa'da propaganda makinası mutlak monarşi için çalışırken, İngiltere'de ise parlamentodaki güç ilişkileri doğrultusunda birçok propaganda maksatlı birçok faaliyet yürütülmekteydi.

18.yüzyıla gelindiğinde propaganda ve karşı-propaganda politik yaşamın vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Hicvi içerikli karikatürler, şiirler, broşürler, gazeteler ve dergiler toplumun her kesimine ulaşır hale gelmiştir. Öyle ki İngiltere'de 1720 ve 1730'ların önde gelen ve başbakan Robert Walpol muhalifi gazetesi "The Craftsman" her hafta 12.000 ila 13.000 kopya satmış, Walpol'un görevinin son 10 yılında (1732-1742) ise gizli servis kamuoyunu manipüle edici broşürlere ve gazetelere devlet kasasından 50.000 pound harcamıştır.[44] Harp sahalarında savaşan askerlerin yanı sıra kalem ile savaşan yeni askerlerin ortaya çıktığı bu çağ, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız İhtilali'nde bu yeni askerlerin savaşına da ev sahipliği yapmıştır.

7 Yıl Savaşları'nın (1756-1763) galibi olan fakat pahalıya mal olan bu zafer sonrasında borçlarını ödemek için sömürgelerine yönelen İngiltere, ciddi bir direniş ile

[42] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 129.
[43] Lois G. Schwoerer "Propaganda in the Revolution of 1688-89", *The American Historical Review*, Cilt *82*, Sayı 4, 1977, s. 849.
[44] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 131.

karşılaşmıştır. Ek vergilendirme yolu ile sömürgelerinden daha fazla kazanç elde etmeye çalışırken John Locke'un özellikle "Yönetim Üzerine İki İnceleme" eserinden etkilenmiş olan kitlelerin harekete geçmesine neden olmuştur. 1763 yılında getirilen Basın Yasası'na koloniler *"Temsil yoksa vergi de yok."*[45] sloganı ile karşı koyarken aynı zamanda Amerikan Devrimi'nin ilk propaganda sloganı da oluşmuş oluyordu. 1770 yılına gelindiğinde ise İngiliz askerlerinin dört protestocuyu öldürdüğü ve ilerleyen süreçte önemli bir propaganda aracı olacak olan Boston Katliamı gerçekleşmiştir. Boston mücadelenin ana noktalarından biri haline gelirken "Boston Gazette" isimli gazete üzerinden İngiliz karşıtlığı propagandası yapan Samuel Adams (Kukla Ustası) 1773'te meydana gelen bir diğer olay olan Boston Çay Partisi'ni de sembolik bir olay haline getirmiştir.[46] Yürütülen bu propaganda faaliyetlerinin daha önemli hale gelmesi için gereken okur yazarlık oranına da sahip olan kolonilerde, devrimci fikirlerin yayılması kolaylaşırken ortak bir düşmanın varlığı ise odağın tek bir noktada toplanmasını kolaylaştırmıştır. Amerikan Bağımsızlığında en propaganda bağlamında en kritik figürlerden birisi Benjamin Franklin'di. Propagandanın değerini çok iyi kavramış liderlerden biri olan Benjamin Franklin'in "Pennsylvania Magazine" gazetesinin editörü olan Thomas Paine gibi bir propaganda ustasına sahip olması da işini bir hayli kolaylaştırmıştır. Paine'nin 1775 yılında yayımladığı "Amerikan Krizi" ve 1776 yılında yayımladığı "Sayduyu (Common Sense)" isimli eserleri Amerikan Devrimi'nin en önemli eserlerindendir. George Washington Amerikan Krizi isimli eseri askerlerine okumuştur.[47] Franklin'in gazetesinde 1754 yılında yayımladığı "Katıl, ya da öl (Join, or Die)" politik karikatürü de dönemin ikonik propaganda karikatürlerinden biridir. 7 Yıl Savaşları sonrasında prestijini yeniden kazanmak isteyen Fransa'nın desteğini kazanmak için ortaya çıkan figür de Benjamin Franklin olmuştur. Fransa'da ciddi bir popülarite kazanan Franklin'in görselleri portrelerde, heykellerde ve enfiye kutularında görülmüştür.[48]Bir yandan eserler verilirken diğer

[45] İng. "No taxation without representation."
[46]Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 134.
[47] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 85-86.
[48] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 140.

yandan gelişen matbaa teknolojileri ise bu eserlerin yüksek sayılarda basılmasına olanak sağlamaktaydı.

Resim 16. Benjamin Franklin'in 1754 yılında Pensilvanya Gazetesi'nde yayınladığı "Katıl ya da öl" başlıklı politik karikatür.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10604794 (26.01.2025)

Örneğin Richard Price'ın "On Civil Liberty" eserinin neredeyse 200.000 adet satılmıştır.[49]Muharebe sahasındaki savaşı kazandığı gibi akıllardaki ve kalplerdeki savaşı da kazanan koloniler 4 Temmuz 1776 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Fransa'nın bu süreçteki desteği ise 7 Yıl Savaşları ile kötü durumda olan ekonomisini daha da kötü bir noktaya taşımış ve Fransız İhtilali'ne giden sürecin bir tetikleyicisi olmuştur.

Modern dünyanın oluşumundaki belki de en önemli olay Fransız İhtilali olmuştur. Napolyon Savaşları (1803-1815) ile ihtilali doğuran fikirler Avrupa'nın dört bir köşesine yayılmış ve özellikle milliyetçilik akımı I. Dünya Savaşı ile kozmopolit imparatorlukların sonunu getirmiştir. Çağın hem teknolojik hem de politik gelişmeleri ile kitlelerin iknâsında vazgeçilmez bir öge olarak yerini almış olan propaganda

[49] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 138.

faaliyetleri ise hem ihtilali meydana getiren süreçte hem de ihtilal sonrasında siyasi yaşamın merkezindeki rolünü derinleştirmiştir.

Fransa'da bir ihtilalin gerçekleşmesine sebebiyet veren birçok faktör zaman içerisinde meydana gelmiştir. Okuma yazma oranları 17.yy. sonunda erkeklerde %27 kadınlarda ise %14 iken 18.yy. sonuna gelindiğinde rakamlar %47'ye %27'yi bulmuştu.[50]Aydınlanma Çağı'nın evlatları Montesquieu, Voltaire ve Rousseau'nun görüşlerinin hızla yayılmasına sebebiyet veren bu faktör aynı zamanda propaganda ögelerinin de bireyler tarafından daha çok anlaşılmasını mümkün kılmıştır. "Ancien régime"in kökünü kazıyan bu fikirlerin yayılması yalnızca bu görüşlerin yayılması ile değil aynı zamanda rejimin itibarsızlaştırılması yoluyla da mümkün olmuştur. Bu itibarsızlaştırmayı Gürkan şu şekilde ifade ediyor:

"Aydınlanmanın bu teorik metinleri kadar etkili olan bir başka kültürel meta da elden ele dolaşan ucuz kitaplardı. Fransızlar bu "yasak bestseller"lara adeta müptela olmuşlardı; çoğu yurtdışında basılan ve ülkeye sokulması bir türlü engellenemeyen bu eserler, kilise ve monarşinin sorgulanmasına yol açıyordu. Hiciv, pornografi ve hatta bilim kurgu tarzındaki bu kitaplar, Marie-Antoinette'in hafifliğinden, kralın iktidarsızlığından ve papazların paragözlüğünden dem vurarak büyük bir meşruiyet problemi yaratıyordu." (Bkz.: Emrah Safa Gürkan, *a.g.e.,* s.16).

Halkın her kesimine hitap edecek şekilde karikatürler, broşürler rejim karşıtı propagandada önemli yer almıştır. Toplumsal yapıda ise saray ve aristokratların egemenliği sürerken ticaret ile zenginlik kazanan ve gittikçe güçlenen burjuva sınıfının statüsünün kabul görmemesi ve bürokraside beklediği yeri alamaması ve asiller sınıfının vergiden muaf olması huzursuzluk yaratan ögeler olarak dikkat çekmekteydi.[51]

[50] Emrah Safa Gürkan, *Fransız Devrimi,* İstanbul 2022, s. 15.
[51] George Rude, *Fransız Devrimi. Çev. Aİ Dalgıç,* İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 12-13.
*Fra. *Assemblée nationale*

1.1.4. Yakın Çağ'da Propaganda

7 Yıl Savaşları'ndan mağlup ayrılan Fransa 1778 yılı itibariyle Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılarak ekonomik olarak felaketle sonuçlanacak adımlar atmıştı. Burjuvazi ise *"Tiers état"* yani "Üçüncü Sınıf" adı altında birleşerek aristokrat ve ruhbanların yanında bir sınıf bilinci oluşmaya başlamıştır. Abbe Sieyes'in "Üçüncü Sınıf Nedir?" isimli broşürü önemli bir propaganda metni olarak yayılmıştır. XVI. Louis'nin neredeyse 300 yıl sonra 1789 yılında göreve çağıracağı *"états généraux"* bu koşullarda toplanmıştır.

Geleneksel siyah kıyafetlerini giymeleri ve yan kapıdan girmeleri gibi uygulamaların yanında diğer sınıflarla müzakere dahi etmelerine izin verilmeyen üçüncü sınıf önce kurucu bir meclis kurup*ardından da 14 Temmuz 1789 tarihinde Bastille Hapishanesi'ni basarak devrimi başlatmıştır. Ekonomik krizin sonrasında yiyecek sorunları ile de karşılaşan halk neredeyse tamamen politize olurken, politik olarak bu kadar hareketli bir kitlenin iknâsı anlamında da propaganda faaliyetleri büyük önem taşıyordu. Jacques Louis David (1748-1825) devrimin kendi resmi propaganda ressamı olarak ortaya çıkarken[52], sembolizm de ortaya çıkan yeni rejimin önemli bir ögesi olmuştur.

Devrimin sloganı *"Liberté, égalité, fraternité"* * olurken bu kavramları kırmızı, beyaz ve mavi renkleri temsil etmiş ve sembol olarak da Frig başlığı eşitliği, Fasces kardeşliği ve Marianne kadın figürü ise özgürlüğü temsil ederken Marienne'in bir diğer sembolik önemi ise kadınların politik arenadaki artan faaliyetleri ve görünümü olmuştur.[53]

[52] Garth Jowett-Victoria O'Donnell, *a.g.e.,* s. 88.
* Özgürlük, eşitlik, kardeşlik.
[53] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 148.

Resimler, broşürler, hatipler her yerde devrimi yayarken ayların dahi adı değiştirilmiştir. Propagandanın bir diğer aracı olan müzik ögesi konusunda ise 1789-1799 yılları arasında 3000'e yakında devrimci şarkı bulunmaktadır.[54]

Resim 17. 5 Mayıs 1789 états généraux toplantı halinde.

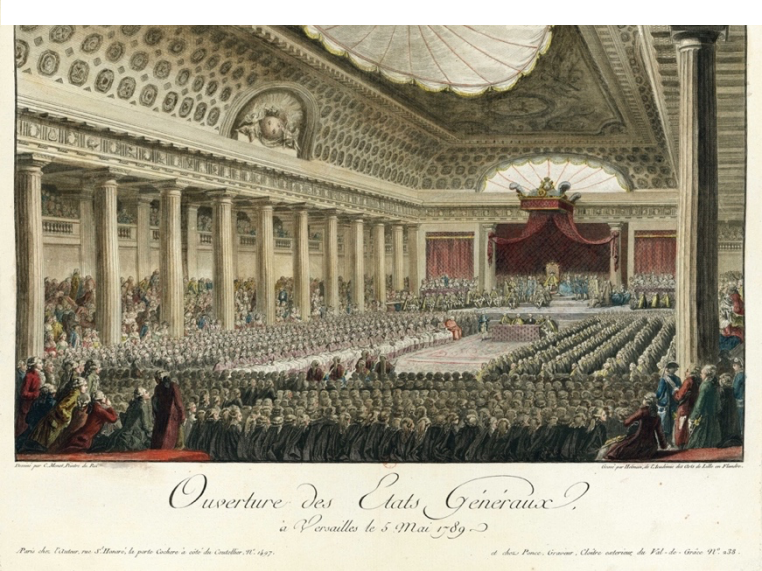

Kaynak: BnF Les Essentiels, https://essentiels.bnf.fr/fr/image/7b70bf84-c632-4c20-93de-79643f4f884a-ouverture-etats-generaux (04.02.2025)

Devrim sonrasında iki siyasal hizip ortaya çıkmıştır; "Jakobenler" ve "Jirondenler". Baştan aşağı politize olmuş halkın yanında Fransa'nın orduları da savaş halindeydi. Orduların moralinin sağlanmasının yanında bir yandan da politize olmuş kitlelerin herhangi biri ayaklanıp Paris'e yürüyebilirdi. Militer gruplardan en önemlisi olan "Baldırı Çıplaklar" Jakobenler tarafından etkin kullanılmıştır. Bu tarz durumların oluşmaması, oluşması halinde ise karşılık verilebilmesi adına kitlelerin iknâsı büyük öneme sahip olmuştur. Dönemin politik sahnesinde bulunmak adeta ip cambazlığı yapmayı gerektirmekteydi. Anayasa tartışmaları, iç karışıklıklar ve en sonunda 1793 yılında giyotinde kralın kellesi alınmıştır. Bu süreçte propaganda oyununu en iyi oynayan Jean Paul Marat (1743-1793) "L'Ami du peuple" isimli gazetesiyle görüşlerini yaymıştır. Hitabetiyle meydanlarda boy gösteren Georges Jacques Danton (1759-1794) ve Terör Dönemi'nin (1793-1794) yıldızı hem hitabeti hem de kalemi güçlü olan Maximillien Robespierre (1758-1794) ("Le Defenseur de la Constution"

[54] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 152.

gazetesinin sahibi) iktidarda başta gelen şahıslar olarak ortaya çıkmışlardır. Her devrim gibi Fransız İhtilali de kendi çocuklarını yemiş ve terör döneminin sonuna gelindiğinde Marat suikasta kurban giderken Danton ve Robespierre'in kafaları ise giyotin ile alınmıştı. Robespierre'in bir devlet dini olarak ortaya çıkarmaya çalıştığı "Yüce Varlık Kültü" ve halk tarafından benimsenerek propagandasının yapılması maksadıyla 1794 yılında düzenlediği "Yüce Varlık Festivali" bu anlamda özgün bir örnek sunmaktadır. Terör Dönemi'nin radikalliğini yaşayan Fransa'da, 18 Brumaire Darbesi (9 Kasım 1799) ile Napolyon Bonapart tarafından yıkılacak olan Direktuvarlık yönetimi başladı.

Devrim ile krallarını dahi giyotine götüren Fransızlar devrimin üzerinden 10 sene geçtikten sonra kendilerine yeni bir imparator bulmak üzereydiler. Korsika'da doğan Napolyon sıkı bir tarih okuyucusu olmasının yanı sıra döneminin felsefi eserlerinin de takipçisiydi. Tarih okuyucusu olmasının özellikle Antik Roma'ya ve Gaius Julius Caesar'a olan ilgisi propagandaya olan yaklaşımını da ciddi anlamda etkilemiş ve kendi kültünü yaratırken bu tarihe öykünmüştür. Öncelikle 1793 yılında Toulon Kuşatması'nda topçu birliklerine emir komuta ederek ün kazanan Napolyon, 1795 senesinde ise 13 Vendemiaire (5 Ekim) ayaklanmasının bastırmasıyla general oldu. İtalya'da çok önemli başarılar kazanmasının ardından Mısır'a bir sefer düzenlese de başarılı olamamıştır. Seferlerindeki sembolik olayları da sanat aracılığıyla propaganda malzemesi olarak kullanmıştır.

Seferlerinden elde ettiği ganimetleri Fransa'ya göndererek kendisinin yeniden döşediği Louvre Müzesi'nde sergiletmiş ve dünyanın en önemli sanat eserlerinin sergilendiği bir müze olması için çalışmıştır.[55]Napolyon düşüşüne kadar olan dönemde bu müzeyi geliştirmeye devam etmiş, düşüşünün ardından topladığı eserler sahiplerine geri gönderilmiştir. Napolyon Mısır'da bulunduğu süreçte dini propaganda amacı olarak kullanmış, Kur'an üzerine tartışmalara girmiş ve ulemayı etkilemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur.[56]Fransa'da meydana gelen

[55] Andrew Roberts, *Napolyon: Hayatı, çev. Barbaros Uzunköprü,* Kronik Yayınları, İstanbul 2023, s. 128.
[56] Andrew Roberts *a.g.e.,* s. 223.

karışıklıkların ardından Mısır'da da somut bir başarı yakalayamamış olmasıyla Fransa'ya geri dönerek 18 Brumaire Darbesi ile iktidara ortak olmuştur. Öncelikle 1799 yılında konsül, 1801 yılında yaşam boyu konsül ve 1804 yılında da imparator olarak tek otorite haline gelmiştir.

Resim 18. Kral XVI. Louis özgürlüğü temsil eden kırmızı frig başlığını giyerken ulusa kadeh kaldırıyor.

Kaynak: World History Encyclopedia, https://www.worldhistory.org/image/16380/louis-xvi-wearing-a-cap-of-liberty/ (04.02.2025)

Devrim süresince basın faaliyetlerini gözlemlemiş ve bunu kendi iktidarı için büyük bir tehlike olarak görmüştür. Basında sansür uygulamalarına önem vererek 1800-1801 yılları arasında Fransa'da bulunan 73 gazetenin 64'ünü kapattırmıştır.[57] Hayatın dört bir yanından birçok ögenin propaganda değerini çok iyi anlamış olan Napolyon, imparator ilan edileceğinde hanedanlık sembolleri üzerine de hayli kafa yormuştur.

Çeşitli hanedanlık sembollerin tartışılmasının ardından gerek Roma vurgusu gerekse de Charlemagne vurgusu yapacak şekilde kanatları iyice açılmış bir kartalı sembol olarak seçmiş fakat bir tek bu sembolle yetinmeyerek aynı zamanda aile ve

[57] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 154.

şahsi sembol olarak da arıyı seçerek de kendi hanedanını Merovenj hanedanı ile de özdeşleştirmeyi hedeflemiştir.[58] Notre Dame Katedrali'nde Taç giyme törenine gelindiğinde de olayların teatral yönünü kullanmak konusundaki yeteneğiyle birlikte tacı Papa'nın elinden alarak tacı başına kendisi yerleştirmiştir. Böylelikle 11 sene boyunca sürecek olan imparatorluğu başlamıştır. Bu süreçte İtalya, Prusya, Avusturya, İspanya ve Rusya'ya çeşitli seferler düzenlemiş ve Moskova'ya kadar ilerlemiş fakat felaketine engel olmayı başaramamıştır.

Resim 19. Yüce Varlık Festivali.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=591304 (06.02.2025)

Seferleri boyunca askerlerinin morali ve generallerinin sadakatini ön planda tutmuştur. Şeref Lejyonu "*Légion d'honneur"* gibi nişanlar ile motivasyonu arttırmayı hedeflerken hükmü boyunca yalnızca 26 generaline vereceği Mareşal Asası ile generallerinin sadakatine etki etmeyi hedeflemiştir. Resimlerine ve heykellerine yıllık ortalama 16,000 pound harcamış olup[59] kendi şahsiyetinin kültünü titizlikle inşa etmiştir. Ordusunun ismini de *"Grande Armée"* şeklinde değiştirmiş ve orduya

[58] Andrew Roberts *a.g.e.,* s. 402.
[59] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 155.

kendine özgü bir kimlik katarak ordunun imajını dahi bir propaganda malzemesi haline getirmiştir.

Robespierre'in ölümüyle gözden düşmüş olan ressam Jacques Louis David ise Napolyon'un görsel propaganda çalışmalarını yürüterek çeşitli heykeller ve resimler çizmiştir. İmparatorluğun kendine has bir mimarisi ve sanatı olması için devamlı yatırımlar yapmış ve mimari Roma, Etrüsk ve Mısır stilinin bir karışımı olmuştur.[60]İspanya'da gerilla savaşına karşı devamlı kayıplar vermiş, Rusya'ya düzenlediği seferde Moskova'yı ele geçirmesine rağmen bir Pirus zaferi elde etmiş ve geri dönüşünde ordusunun tamamını kaybetmesiyle Elbe adasına sürgüne gönderildikten sonra kaçarak yeniden yönetimi ele geçirmiştir. Wellington Dükü'ne karşı Waterloo Muharebesi'nin kaybı ile hayatının sonlanacağı St. Helena adasına gönderilen ve macerası böylelikle sonra ermiş olan macerasıyla Napolyon tarihteki en büyük propaganda uygulayıcılarından biridir.

Resim 20. Napolyon Arcole Muharebesi'nde bayrak tutuyor.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=36992054 (10.02.2025)

[60] Garth Jowett-Victoria O'Donnell, *a.g.e.,* s. 89.

Resim 21. Napolyon Bonaparte'ın taç giyme töreni.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7564091 (10.02.2025)

Devrimlerin birbirini izlediği bu çağda yalnızca siyasi devrimler değil aynı zamanda dünyanın kaderini etkileyecek bir de teknolojik devrim meydana gelmiştir; Sanayi Devrimi, seri üretim, gemicilik teknolojileri ve demiryolları anlamında önce Avrupa'nın ardından da dünyanın çehresini değiştirecek olan buhar makinesi icat edilmiştir. İngiltere merkezli ortaya çıkan bu devrim, İngiltere'nin Napolyon'un yenilmesi ile dünyanın hâkim gücü olmasında büyük rol oynamıştır. Napolyon Savaşları'nı 1815 Viyana Kongresi ile sonuçlandıran Avrupa, Metternich Sistemi ile Fransız İhtilali'nin yaydığı düşünceleri ortadan kaldıracak şekilde monarşilerin yeniden inşası ve ulus devletlerin ortadan kaldırılması için çalışmaya başladı. Ulaşım araçları geliştikçe haberlerin yayılmasının hızı da artması ile tarihin her bir köşesinde kendini geliştirip çağa ayak uyduran propaganda da evrimleşmeye devam etmekteydi. Propaganda araçlarının hedefi olan kitleler ise Sanayi Devrimi'nin işçi ihtiyacını karşılamak için taşradan şehirlere göçmeye çoktan başlamıştı. Böylelikle çok daha büyük kitleler bir araya gelmiştir. Friedrich Koenig'in (1774-1833) icat ettiği buharlı baskı makinası ise baskı hızını saatte 1000 basımdan 8000-10000 basım arasına taşıyarak[61] bu büyük kitlelere yetecek hızları yakalayacak gelişmeyi sağlamada önemli bir adımı meydana getirmiştir.

[61] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 159.

Bu dönemde Avrupa'da 1820 Devrimleri olarak bilinen bir dalga yayılsa da Osmanlı'dan bağımsızlık için ayaklanan Yunanların haricindeki hareketler bastırılmıştır. Brezilya ve Meksika da bu dönemde bağımsız olmuştur. Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirler Avrupa'yı geri dönüştürülemez bir şekilde değiştirmeye başlarken, bastırılması amaçlanan ulus fikri ise yayılmaya devam etmiş olup ve çağın ilerleyen dönemlerinde ulus inşası önemli kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağın doğasını anlamak ve devletlerdeki rejim değişikliklerini kavramak propaganda faaliyetini yürüten ana öznelerin ve bu öznelerin kullanmış olduğu araçların gelişimini kavramak anlamında önemlidir. 1830'daki devrimci dalganın önemini Hobsbawm şu şekilde açıklamaktadır;

"Gerçekten de bu dalga, Batı Avrupa'da aristokrasinin burjuvazinin gücü karşısında kesin yenilgisine işaret eder. Sonraki elli yılın hâkim sınıfı, bankerlerden, büyük sanayicilerden ve zaman zaman üst düzey memurlardan oluşan; kendini geri çekmiş ya da (gerçi daha küçük ya da doyumsuz iş adamları, küçük burjuvazi ve ilk emek hareketlerinin ajitasyonları tarafından dışarıdan taciz edilmekle birlikte, henüz genel oyun meydan okumasıyla karşılaşmamış) burjuvazinin politikalarını destekleyen bir aristokrasi tarafından kabul edilmiş 'büyük burjuvazi' olacaktı." (Bkz.: Eric Hobsbawm *Devrim çağı. Çev.: Bahadır Sina Şener*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s.125).

Meşruti monarşilerin yaygınlaştığı, işçi hareketlerinin nüvelerinin atıldığı ve milliyetçi hareketlerin yaygınlaştığı süreçte propaganda araçlarında da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1833 yılında "New York Sun" gazetesinin kurulması ile bir sente satılan "penny press" gazeteleri dönemi başlamış ve ilk kitle gazeteleri ortaya çıkmıştır.[62] Demiryolu hatlarının yaygınlaşması ile hem ulaşım hem de ticaret anlamındaki gelişmeler aynı zamanda iletişimin de yeni bir boyuta taşınmasına yol açmıştır. Dönemin iletişim anlamındaki en önemli gelişmesi ise telgrafın icadı ve yaygınlaşması olmuştur. Tren raylarına da döşenen telgraf hatlarının yanında 1840

[62] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 159.

yılına gelindiğinde deniz altı kablo hatları da düşünülmeye başlanmıştı.[63] Gerek ulaşımda gerek iletişimdeki bu değişimler dünyanın çehresini de iyiden iyiye değiştirmeye başlamıştır.

Çağın ortasına yaklaşılırken hem haberlerin hem de insanların bir yerden bir yere ulaşma hızı ciddi anlamda artmıştır. Bu hız dünyanın farklı yerinden haberlerin, gelişmelerin çok daha yakın hızlarla alınmasını mümkün kılarken, şehirleşmenin etkisiyle fikren hareketli kitleler gelişmeye başlamıştır. Avrupa'nın dört bir yanına yayılan meşruti monarşilerde oy verme ve temsil konuları tartışılmasının beraberinde hem eski hem de yeni düzeni savunanların fikirlerini yaymasında propagandaya başvurulmuştur. Teknolojik gelişmelerin birbirini kovaladığı bu dönemde aynı zamanda fotoğraf 1839 yılında Louis Daguerre tarafından icat edilmiş, 1842'de ise "Illustrated London News" ile ucuz ve görseller barındıran gazeteler dönemi de başlamıştır.[64] 1830 ve 1848'deki devrimci dalgalar da tüm bu teknolojik gelişmeler vasıtasıyla çabucak yayılsa da Avrupa'da bir daha Fransız İhtilali çapında bir devrim meydana gelmemiştir.

Resim 22. The Illustrated London News'in ilk sayısının ön sayfası.

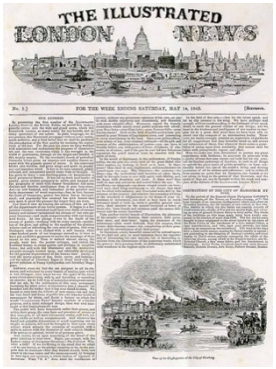

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1012725 (15.02.2025)

[63] Eric Hobsbawm, *The Age of Capital 1858-1875,* Londra 2010, s. 75.
[64] Colin Moore, *a.g.e.,* s. 72.

1848'de Karl Marx Avrupa'da komünizmin hayaletinin dolaştığını ilan ettiğinde Avrupa büyük ölçüde değişmiş olup Fransız İhtilali'nin siyasi, Sanayi Devrimi'nin ise teknolojik gelişmelerinin doğal sonuçları yaşanmaktaydı. 1848 Devrimleri sonrasında Avrupa'da öncelikle Kırım Savaşı ardından ise Almanya ve İtalya'nın milli birliklerini sağlaması ve Amerika'da Amerikan İç Savaşı gibi birçok münferit olay meydana gelmiştir. Dönemin teknolojik gelişmeleri bu olayların içerisinde sürekli gelişim halinde olduğu için Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç tek başlık altında incelenecektir.

Kırım Savaşı (1853-1856) propaganda anlamında tarihi bir öneme sahiptir. "The Times" dergisinin muhabiri William Howard Russell (1827-1907) tarihteki ilk savaş muhabirliği örneğini sağlamıştır.[65] Telgrafın iletişimde sağladığı hız sayesinde savaştaki gelişmelerin hızlıca sivillere ulaşması sağlanmıştır. Tarihin ilerleyen dönemlerinde bu durum savaşın taraflarının birbirine karşı çeşitli olaylar üzerine propaganda yapmasını mümkün kılmıştır. Propaganda faaliyetlerinin doğal sonucu ise orduda sansür uygulamalarının ortaya çıkmasında ifadesini bulmuştur.

Amerikan İç Savaşı (1860-1865) ise gelişmekte olan kitle iletişim araçlarının denenmesi için adeta bir deney alanı oluşturmuştur. Kriz ortaya çıktığında Kuzey ordularında 500'den fazla savaş muhabiri mevcuttu.[66] Ayrıca savaşın uluslararası boyutunda ise hem Kuzey hem de Güney aynı zamanda bir propaganda savaşı vermekteydi. Kölelik karşıtı propagandalarda yeni basım teknolojilerinin de yardımıyla broşürler ve gazeteler vasıtasıyla yayılmıştır. Savaş bittikten 1 yıl sonra 1866 yılında ilk Transatlantik kablo başarıyla tamamlanıp Amerika Avrupa ile bağlanırken 1870 yılına gelindiğinde ise Amerika'da 4500 aktif gazete bulunmaktaydı.[67] Böylelikle Eski Dünya ve Yeni Dünya birbirine bağlanırken propagandanın uygulama alanları küresel bir boyut almaya başlamıştır.

---

[65] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s.163.
[66] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 94.
[67] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 95.

Dönemin bir diğer önemli hadisesi milliyetçilik hareketleri ve ulus inşası süreçleridir. Prusya'da Bismarck önderliğinde 1870 Sedan Savaşı ile milli birlik sağlanırken, İtalya'da "Risorgimento" hareketinin başında becerikli broşür yapımcısı Mazzini ve kitle manipülasyonu ile eylem ustası Garibaldi vardı.[68] Milli birliklerin sağlanması ile ulus inşasında önemli yere sahip olan okullar açılmaya başlanmış ve kitlelerin okur-yazarlığının artmasıyla propagandanın yöneldiği kitleler dönüşüme uğramaya başlamıştır.

Moore, 19.yüzyıldaki teknolojik gelişimi şu şekilde özetlemiştir:

"Yüzyılın başında uzaktaki bir savaş alanından haberlerin anavatana ulaşması haftalar alabilmekteydi; 1850'ler itibariyle, gazete okurlarını olaylar hakkında neredeyse günlük olarak bilgilendirmek için telgrafı kullanan savaş muhabirleri ve yüzyılın sonunda (1902) İtalyan mucit, Guglielmo Marconi kablosuz radyo mesajlarını Atlantik üzerinden başarıyla aktarmıştır."(Bkz.: Colin Moore, *a.g.e.,* s.102).

Aynı aralıkta 1896 yılında ilk ticari sinematograf Lumière Kardeşler tarafından yapılmıştır. Yeni yüzyıl kitle iletişimi anlamında önceki yüzyılların hepsinin toplamından daha çok teknolojik gelişmeyi beraberinde getirmiştir. İki dünya savaşı, birçok bölgesel savaş ve Soğuk Savaş'a ev sahipliği yapacak 20.yüzyıla girildiğinde propaganda küresel ölçekte ve yeni araçlar ile neredeyse her insanın bir şekilde maruz kalacağı bir boyuta ulaşmıştır.

1914 yılına gelindiğinde propaganda araçlarıyla ve pratikleriyle tarihin o döneme kadar görmüş olduğu en büyük savaşa hazırdı. İngiltere hem ülkesindeki demokratik deneyimlerin diğer bütün ülkelerden önce gelişmiş olmasının getirdiği hem de neredeyse 100 yıldır dünyanın egemen devleti olmasının getirdiği propaganda kültürünü savaşın gidişatını değiştirecek şekilde kullanmıştır. Savaşlara propaganda

[68] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 170.

açısından yaklaşıldığına birçok önemli kullanım alanı göze çarpmaktadır. Uluslararası boyutta savaşın kendi bakış açısından meşruiyetini savunmanın propagandasını yapan devletler aynı zamanda tarafsız ülkeleri bu şekilde kendi tarafına çekmeye çalışmışlardır. Hükümetlerin kendi içerisindeki propagandaları ise savaşın en kritik boyutlarından biri olan iç desteğin sağlanması ve asker alımlarındaki gönüllülüğün sağlanması gibi hususlarda propaganda afişleri, broşürler, radyo yayınları ve yeni çağın getirmiş olduğu sinema filmleri çok önemli yer tutmuştur.

Yeni propaganda araçları yeni sabotaj faaliyetlerinin hedefi olmuştur. Savaşın başlamasından hemen önce İngiltere Almanya'ya ültimatom verir vermez İngiliz kablo gemisi "Telconia" Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki denizaltı kablo hatlarını kesmiş,[69] böylelikle savaş süresinde ABD'nin savaşa katılmasına yönelik propaganda yarışını daha savaş başlamadan kendi eline geçirmiştir. Tarih boyunca savaşlar, teknolojik gelişmelerin denenmesi ve gelişmesi için müthiş bir deney alanı sunmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve propaganda araçları anlamında da bu durum değişmemiştir.

İngiliz hükümeti 1914 yılında Wellington House binasında (büronun adı bina ile özdeşleşmiştir) Charles Masterman yönetiminde gizli bir savaş propaganda bürosu kurmuştur.[70] Büro, propagandanın tek elden yürütülmesi ve profesyonel bir yaklaşım anlamında önemli bir gelişmeyi işaret etmektedir. Seferberlik kapsamında asker alımını arttırıp gönüllülüğü öne çıkarmak için birçok propaganda afişi hazırlanmıştır. Bunlara örnek olarak "Daddy, what did YOU do in the great war?", "Lord Kitchener Wants You" afişleri gösterilebilir. Kampanyanın başarısı 1915 Eylül'ü itibariyle iki milyonu aşkın gönüllünün askere alınmış olmasında görülmektedir.[71]Savaş süresince devam edecek olan bu propaganda afişlerinde milliyetçilik ögeleri ön plana çıkarılarak toplumun her kesimine hitap edilmeye özen gösterilip duygular hedef alınmıştır.

[69] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 177.
[70] Colin Moore, *a.g.e.,* s. 102.
[71] Colin Moore, *a.g.e.,* s. 106.

İngiltere, Alman karşıtı propagandasını barbarlık, tecavüz ve katliam hikayeleri üzerine inşa etmiştir. Bunun ilk adımı ise Almanya üzerine bir "Hun" imajı yaratmak olmuştur. Attila'yı referans alan bu ifade, II. Wilhelm'in 27 Haziran 1900 tarihinde Boksör Ayaklanmasını bastırmaya giden Alman askerlerine yaptığı bir konuşmadan temel almaktadır.[72] Savaş süresince İngilizler bu imajı geliştirmek adına ellerine geçecek hiçbir fırsatı kaçırmamıştır.

Resim 23. Daddy, what did YOU do in the Great War? (Baba, Büyük Savaş'ta SEN ne yaptın?)

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=153581605 (21.02.2025)

Resim 24. Lord Kitchener Wants You (Lord Kitchener Seni İstiyor)

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=43336500 (21.02.2025)

Belçika'nın işgali savaş boyunca birçok afişte yerini alırken barbar Alman imajının oluşturulmasının ilk adımını oluşturmuştur. Bryce Raporu ya da *"Report of the Committee on Alleged German Outrages"* olarak bilinen ve Almanya'nın iddia edilen savaş suçları ve katliamlarını araştırmak için kurulan kurulun yayımladığı rapor, Wellington House'un önemli bir yayını olup "Hun" imajına önemli bir tuğla

[72] Selcan Şantay Özyüncü, *"Beat Germany": Allied Propaganda and Immigration in the United States During World War I, (*Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Latin ve Kuzey Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2019, s. 57.
Kayzer II. Wilhelm'in konuşmasının tamamı için bkz.; https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=755&language=english

eklemiştir. Rapora ismini veren Lord Bryce ise özenle seçilmiş bir şahıs olup ABD'nin saygı duyulan eski büyükelçilerinden biriydi.[73]

Bir Alman denizaltısı tarafından batırılan RMS Lusitania gemisi ise bir diğer önemli propaganda malzemesidir. 7 Mayıs 1915 tarihinde, 1,195 insanın ölümüyle (198'i Amerikan) sonuçlanan[74] kaza özellikle Amerika'yı savaşa dâhil etmek için çabalayan İngiltere için müthiş bir fırsat yaratmıştır. Yalnızca geminin batışı değil gemi ile ilgili Alman tarafından yaptırılan bronz bir hatıra madalyonu da önemli bir propaganda malzemesi haline gelmiştir. Alman sanatçı Karl Goetz tarafından tasarlanan madalyonun üzerine yanlışlıkla kazadan iki gün öncesine denk gelen 5 Mayıs 1915 tarihi yazılmıştır. Sonradan düzeltilmiş versiyonu çıksa da Amerikan vatandaşlarının hayatına mal olan bu kazayı Almanların kutladığına yönelik propagandasını yapan İngiltere, istihbarat birimleri ile madalyonlardan bir tanesini ele geçirip ABD'ye yollamış ve madalyonun görseli "The New York Tribune" gazetesinde yayınlanmıştır.[75]

Cephelerde savaşlar verilirken cephe gerisinde de kadınların yer aldığı birçok alan mevcuttu. Kadınların hizmete alınması için de propaganda fırsatlarını kaçırmayan İngilizler Edith Cavell isimli hemşirenin Almanlar tarafından öldürülmesini de büyük bir propaganda malzemesi haline getirmişlerdir.

Tüm bu propaganda araçlarının oluşturduğu altyapıyı ise son bir olay tetiklemiştir. *"Zimmermann Telgrafı"* olarak bilinen 19 Ocak 1917 tarihinde dönemin Almanya Dışişleri Bakanı Arthur Zimmermann tarafından Mexico City'deki Alman büyükelçisine gönderilen bir telgrafın İngiliz donanma istihbaratının eline geçmesiyle geçekleşmiştir. ABD'nin tarafsızlığın yönelik çabanın devam etmesi gerektiğini vurgulayan Zimmermann, bu amaç başarılamazsa Meksika hükümetinin Texas, New Mexico ve Arizona'da kaybettikleri toprakların geri alınmasına yönelik destekleneceği

[73] Selcan Şantay Özyüncü, *a.g.e.,* s. 69.
[74] Colin Moore, *a.g.e.,* s. 104-105.
[75] Selcan Şantay Özyüncü, *a.g.e.,* s. 67-68.

sözünün verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[76] Tüm bu olayların birleşmesiyle 6 Nisan 1917 tarihinde savaşa giren ABD ile savaşın kazanma ibresi tamamen İtilaf Devletlerine dönmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri her ne kadar savaşa girmiş olsa da hem savaş öncesinde hem de savaş esnasında izolasyonizmi savunan birçok vatandaş mevcuttu. Savaşın hem ülke içinde hem de dışında meşru kılınması için propaganda faaliyetleri şarttı. Bu bağlamda ABD'de de zaman kaybedilmeden gazeteci ve başkanın destekçisi olan George Creel başkanlığında Kamuoyunu Bilgilendirme Komitesi* kurulmuştur.[77] Anakarası tehlike altında olmayan Amerika'nın propaganda faaliyetleri genel anlamda ABD'nin savunduğu özgürlükçü değerlerin tehlikeye atıldığı konusu etrafında şekillenmiştir.

Resim 25. RMS Lusitania gemisi battıktan sonra gönüllü askere katılımı arttırmak maksadıyla hazırlanan bir propaganda afişi.

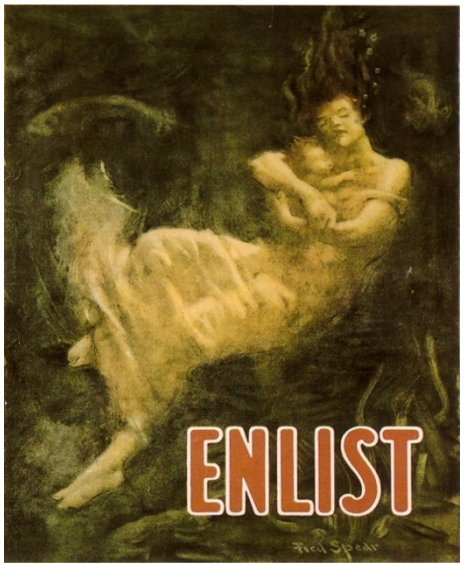

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18758963 (25.02.2025)

Resim 26. RMS Lusitania gemisinin Alman U-Boat'u tarafından batırılmasının hatırasına Karl Goetz tarafından tasarlanan madalyon.

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=70738436 (25.02.2025)

[76] Selcan Şantay Özyüncü, *a.g.e.,*s. 73-74.
*Committee of Public Information
[77] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 183.

Siyasi alanda propaganda faaliyetleri çeşitli bürolar tarafından yürütülürken propagandanın cephelere ulaşması ve askerlerin moral seviyesine etki etmesi için de çeşitli yeni araçlar da kullanılmaya başlanmıştır. Uçaklar ve zeplinler cephelere propaganda afişi ve broşürler yaymak için kullanılmıştır.[78]

Birinci Dünya Savaşı aynı zamanda sinema filmlerinin ilkel versiyonlarının propaganda maksadıyla kullanılmasının ilk örneklerine de ev sahipliği yapmıştır. Rupert Julian tarafından yazılan ve yönetilen, kendisinin de oyuncularından biri olduğu Kayzer karşıtı *"The Kaiser, the Beast of Berlin"* Amerikan sessiz propaganda filmi önemli örneklerden biridir.

Böylelikle Birinci Dünya Savaşı propaganda anlamında önemli bir paradigma değişikliği yaratmıştır. Edward Bernays, Propaganda isimli eserinde bu paradigma değişimini şöyle özetliyor;

"Anglo-Amerikalıların "Almanları şeytanlaştırma güdüsü ve savaşı Atlantik "medeniyeti"yle Prusya "barbarlığı" arasında yüce bir çarpışma olarak göstermenin pek çokları üstünde yarattığı güçlü etki sonucu hükümet ve iş dünyaları ebediyen değişti." (Bkz.: Edward Bernays, *Propaganda,* Pegasus Yayınları, İstanbul 2023, s.14).

Birinci Dünya Savaşı insanlık tarihinin o döneme kadar gördüğü en büyük yıkıma yol açmış, yeni teknolojik gelişmeler eşliğindeki propaganda uygulamaları ise başarılarını ispatlayarak cephelerdeki fetihlerin yanında aklın ve kalbin fethinin de önemi çok daha iyi anlaşılasına yol açmıştır. Savaş sonrası Avrupa'da totaliter rejimler yükselmiş ve 1928 Ekonomik Buhranı gibi olaylar bu rejimlerin önünü açmıştır. İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler gibi faşist liderlerin yanında komünist Rusya'da ise Lenin'in ardından Stalin iktidarı ele geçirmiştir. Bu süreçte en özgün propaganda uygulamalarını Rusya'da 1917'de Ekim Devrimi ile çarlık rejimini yıkan

[78] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 189.

ve çok geniş bir coğrafyada okuma yazması olmayan kitlelere Marksizm gibi karmaşık bir ideolojinin propagandasını yapan Bolşevikler gerçekleştirirken, Versay Antlaşması'nın ağır koşulları altında hiper enflasyona sürüklenen Almanya'da ise bu koşulların halka olan etkisiyle oluşan milliyetçi dalgayı kullanarak iktidara yükselip bir dünya savaşının çıkmasına öncülük eden Naziler gerçekleştirmiştir.

İktidarı ele geçiren Bolşeviklerin başa çıkması gereken birçok sorun vardı. Çoğunluğun okuma yazma bilmediği Rusya'nın geniş topraklarında, hem 1923'e kadar sürecek olan iç savaşta halk kitlelerini kendi taraflarına çekmeli hem de dış politikada devrimci görüşmeli yaymalıydılar. Bu anlamda Sovyet iktidarının kendisini de iyi bir hatip olan Lenin önderliğindeki propaganda vizyonu halkı eğitmek üzerine iken Stalin ile propaganda kamuoyunu yönetme vasıtası haline gelmiştir.[79]

Devrim öncesi "Iskra" ve "Pravda" gibi gazeteler ile bir gazete propagandası kültürüne sahip olsalar da halkın okuma bilmemesi engeli bu anlamda da önlerine çıkmıştır.[80] Karşılaştıkları sorunların çözümünde dünya tarihine özgün propaganda uygulamaları olarak çeşitli çözümler getirmiş olsalar da bunların en kendine özgü olanları "Rosta Pencereleri" ve "Ajit-Trenler" ya da "Ajit-Gemiler" olmuştur.

Vladimir Vladimiroviç Mayakovski (1893-1930) öncülüğünde 1919-1922 yılları arasında ismini Rus Telgraf Ajansı'nın kısaltması olan ROSTA'dan alan propaganda maksatlı hazırlanmış posterler "Rosta Pencereleri" olarak adlandırılmışlardır.[81] Buradaki temel maksat devrimin değerleri, iç savaş ve genel gelişmeler üzerinden bütün halkın rahatlıkla anlayabileceği basit ve kolay anlaşılır bir içerik sunmak olmuştur. İç savaşın bitimine kadar halkın yoğun ilgisini kazanan bu posterlere olan ilgi 1921 itibariyle düşüşe geçmiştir.[82]

---

[79] Burcu Özdemir, "Sovyetler Birliği'nde Propaganda ve Ajit-Trenler", *Rusya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 2021, s. 94
[80] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 199.
[81] Sevgi Ilıca, "VV Mayakovski'nin Rosta Pencereleri", *Kesit Akademi Dergisi*, Sayı 15, 2018, s. 179.
[82] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 200.

Kitlelere kendi mesajlarını vermek için çözüm yolu arayan Sovyetlerin bir diğer kendine özgü çözümü ise demiryollarını kullanmak olmuştur. Ajit-tren ya da ajit-gemiler diye bilinen bu araçlar propaganda yerine ajitasyon kökenli isimlendirilmişlerdir. Bunun sebebi; Ajit-trenlerin dış tasarımından ismine kadar özel olarak düşünülüp tasarlanmıştır. İsimleri V.I. Lenin, Ekim Devrimi, Kızıl Yıldız gibi isimler iken[83] trenlerin dışı ise propaganda maksatlı resimler ile donatılmıştı.[84] Trenlere çizilen resimler aynı Rosta Pencereleri gibi halkın ilgisini en çok çekecek temalarda, devrim fikirlerini temel alan çizimler olmuştur.

Resim 27. Ajit-Tren

Kaynak :Incite Online, https://incite-online.net/heftberger4.html (04.03.2025)

Resim 28. ROSTA Pencereleri

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plakat_mayakowski_gross.jpg#/media/Dosya:Plakat_mayakowski_gross.jpg (04.03.2025)

Trenlerin ulaşamadığı bölgelere ise gemiler ve kamyonlar ile ulaşılması hedeflenmiştir. Trenler vasıtasıyla propaganda broşürleri, afişleri dağıtılırken iç savaş esnasında beyazlardan kurtarılan yerlere de devrimci düşüncelerin yayılarak halkın kendi taraflarına çekilmesini amaçlamıştır.[85] Geniş bir coğrafyada yeni elde edilen bir iktidarın bir yandan iç savaşla başa çıkıp bir yandan da halkın gözünde meşruiyetini sağlamaya çalıştığı bir dönemde ortaya çıkan bu kendine özgü çözümler dönemin gelişmekte olan teknolojileri radyo, sinema gibi propaganda araçlarının yanında

[83] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 202.
[84] Burcu Özdemir, *a.g.m.* s. 102.
[85] Burcu Özdemir, *a.g.m.*, s. 104-105.

zamanla önemini yitirmeye yüz tutmuş olsa da propaganda tarihi açısından özgün örnekler sunmuşlardır.

Savaş sonrası Versay Antlaşması'nın ağır koşulları ile karşı karşıya kalan Almanya'nın rejimi de değişerek Weimar Cumhuriyeti kurulmuştur. Dünyayı yeni bir savaşa sürükleyecek olan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) ise 1919'da Alman İşçi Partisi ismiyle kurulmuş ve 1921'de resmî ideolojisi Hitler tarafından nasyonal sosyalizm olarak belirlenmiştir. Parti 1923 yılında partinin paramiliter örgütü Sturmabteilung (SA) ve sivil kanadının çıkardığı bir ayaklanma olan "Birahane Darbesi" olayı ile kapatılmış ve Hitler hapis cezası almıştır. 1924 yılında Hitler'in hapisten çıkmasıyla yeniden kurulan NSDAP iktidara doğru yolcuğuna başlamıştır.

Hitler hapiste bulunduğu süreçte yazmış olduğu "Kavgam" (Mein Kampf) isimli kitabıyla düşüncelerini yayınlamış ve bu eser de önemli bir propaganda aracı olarak yerini almıştır. Eserinde propagandaya iki bölüm ayıran Hitler, I. Dünya Savaşı'nda karşılaştığı özellikle de İngiliz propagandasının savaşın kaybedilmesinde önemli rol oynadığını öne sürmüştür. Hitler'in görüşlerinin pratik olarak uygulanması ise 1925'te yayınlanan NSDAP gazetesi olan "Völkischer Beobachter" ile olmuştur.[86]

Savaş sonrasında ordusu kısıtlanan, hiperenflasyon ile boğuşan ve çeşitli toprak parçaları kendisinden koparılan Alman halkı kendini aşağılanmış hissetmiştir. Bu noktada Naziler politikalarını bu aşağılanmaya sebebiyet veren faktörlere karşı oluşturulacak bir hareket üzerine inşa ederlerken milli birlik vurgusuyla "Ein Volk, ein Reich, ein Führer" gibi sloganları propaganda amaçlı kullanmışlardır. Mevcut durumun suçlusu olarak ise Yahudileri ve Bolşevikleri göstermişlerdir.1926 yılında partinin Berlin bölge başkanı (Gauleiter) olan ve 1930 itibariyle partinin propaganda faaliyetlerinin başına geçecek olan Goebbels, çıkardığı "Der Angriff" gazetesiyle mevcut sistemin sorunlarından Yahudileri sorumlu tutarak anti-semitist tonda yayınlar yapmaya başlamıştır.[87] Seçim çalışmalarında Goebbels

[86] David Welch, *The Third Reich: politics and propaganda*, Routledge, 2008, s. 12.
[87] David Welch*, a.g.e.,* s. 13.

görkemli bir şekilde düzenlediği mitingler (Parteitag) ile önemli bir birikimi beraberinde getirmiştir. Her yerde kartallar, gamalı haçlar, bayraklar, Heil selamı, kaz adımları gibi sembolik ögeler Nazilerin mitinglerinin ana ögelerini teşkil etmiştir. Burada diğer bir önemli araç ise radyo olmuştur. Avrupa'nın en ucuz kablosuz setlerinden biri olan VE 3031'i ürettiren Naziler, 1935'te Hitler'in konuşmalarının 56 milyon insana ulaşmasını sağlamanın yanında İkinci Dünya Savaşı başlangıcında Almanya'da evlerin %70'inde kablosuz set olmasını sağlayarak bu anlamda dünyadaki en yüksek yüzdeyi yakalamıştır.[88] Aynı zamanda "Flüsterpropaganda" olarak bilinen kulaktan kulağa çeşitli söylentiler yayarak psikolojik etki kurma yöntemi de kullanmışlardır.

Resim 29. Ein Volk, ein Reich, ein Führer temalı bir propaganda afişi.

Kaynak: United States Holocaust Memorial Musesum, https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1164716 (10.03.2025)

Resim 30. Völkischer Beobachter gazetesinin başlığı.

Kaynak: Lebendiges Museum Online, http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/innenpolitik/beobachter (10.03.2025)

Nazi propaganda faaliyetlerinin dönüm noktası 1933 yılında gerçekleşen Reichstag Yangını olmuştur. Yangını sivil özgürlüklerin askıya alınması ve seçim

[88] David Welch, *a.g.e.,* s. 41-42.

kampanyası maksadıyla değerlendiren Naziler 5 Mart 1933 tarihli seçimlerde 288 koltuk kazansa da çoğunluğu kazanamamıştır.[89] Seçimden 8 gün sonra Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı'nı kuran Hitler, bakan olarak Joseph Goebbels'i görevlendirmiştir. 23 Mart tarihinde ise Yetki Kanunu'nun meclisten geçmesiyle sınırsız güç elde ederek[90] NSDAP dışındaki tüm siyasi kurum ve kuruluşları, basın organlarını ortadan kaldırmış ve basın, radyo, film endüstrilerini ele geçirmiştir. Welch bu süreçten II. Dünya Savaşına kadar olan süreçteki Nazi propagandasının ana hatlarını şu şekilde özetliyor:

"Bu dönem boyunca Nazi propagandasında tekrar eden ana temalar völkisch düşüncesinin köklerini ve atalarını yansıtmaktaydı: (1) "Bireyden önce topluluk" (Volksgemeinschaft) prensibine dayanan milli birlik çağrısı, (2) ırksal saflık ihtiyacı; (3) artan bir şekilde Yahudi ve Bolşevik merkezli düşman nefreti ve (4) karizmatik liderlik (Führerprinzip.)" (Bkz.: David Welch*, a.g.e.,* s.60).

Volksgemeinschaft temelli halkçı politikalarını "Winterhilfe" (Kış Yardımı) ve "Eintopf" (Tek Tencere) gibi kampanyalarla desteklemişler ve bu kampanyaların propagandasını yapmışlardır. 1933 yılında Yahudi mallarının boykotuyla başlayan ve 1935 yılında Yahudiler ile Yahudi olmayanların evlenmesinin yasaklanmasıyla devam eden süreç, 1938 yılında Paris'teki Alman elçiliğinde görevli Ernst vom Rath'ın Polonyalı bir Yahudi tarafından öldürülmesiyle gerçekleşen "Kristallnacht" (Kırık Camlar Gecesi) ile zirveye ulaşmıştır. 1937 yılının Kasım ayında ise propaganda konusunda en özgün örneklerden biri olan bir propaganda sergisi açılmıştır. Yahudilerin genel dış özellikleri, Orta Doğulu kökenleri vb. konular üzerine vurgu yapan "Der ewige Jude" isimli sergi Münih'te açılmış ve günlük ortalama 5000 üzeri ziyaretçisiyle 31 Ocak 1938'e kadar sürmüştür.[91] Nazi propagandasının bir diğer kendine özgü örneği ise ulusun yol göstericisi ve kaderini tayin eden kişiyi işaret eden Führer miti olmuştur. Güçlü hitabeti ile özel hazırlanmış mitingler ile Hitler iç politikadaki başarıları ve yoğun propaganda faaliyetleri ile şahsi bir kült

[89] David Welch*, a.g.e.,* s. 17.
[90] William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich,* RosettaBooks, New York 2011, s. 218.
[91] David Welch*, a.g.e.,* s. 97.

oluşturmuştur. 1935 yılında yayımlanan ve 1934 yılındaki parti kongresinin bir belgeseli olan Leni Riefenstahl'a ait "Triumph des Willens" filmi ile Führer kültü geliştirilirken dönemin bir diğer propaganda aracı olan haber filmleri[92] de "Deutsche Wochenschauen" ismi ile haftalık olarak çıkartılarak Führer mitini beslemiştir. Kongrelerin ve mitinglerin hazırlanmasındaki kilit isim ise Hitler'in baş mimarı Albert Speer olmuştur. Speer aynı zamanda mimariyi de propagandanın bir aracı olarak gören Hitler'in "Reich Yüzyılı" konsepti için Berlin'i yeniden inşa etme gibi projeleri de yönetmiştir.[93] Almanya'da icra edilen 1936 Yaz Olimpiyatları da propaganda için etkin bir şekilde kullanılmıştır. Hitler, Rhineland, Avusturya, Sudetenland ve Çekoslovakya'yı ilhakıyla bir yandan parti üstü bir konuma yükselirken bir yandan da otoritesi tartışılamaz hale gelmiştir. Almanya'yı kurtarıp eski günlerine geri döndüren ve birleştiren adam imajıyla ulusun doğal lideri haline gelmiştir. Bu süreçte gerçekleştirdiği birçok plebisit vasıtasıyla da bu rolünü kullanarak halkın kendisine olan desteğiyle gerçekleştireceği faaliyetlere meşruiyet katmakta zorlanmamıştır. 1938 yılında Münih Antlaşması'ndan itibaren barışçıl retorik yerini savaş söylemine bırakmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın kapıları aralanmıştır.

Savaşlarda propaganda faaliyetlerinin iki boyutu bulunmaktadır. Propaganda faaliyetini gerçekleştiren taraf kendi tarafının savaşı kazanacağına dair hedef kitlesini iknâ etmeye çalışırken karşı tarafın da savaşı kesinlikle kaybedeceğine dair de bir iknâ süreci yönetmektedir. Bu iknâ süreçleri İkinci Dünya Savaşına katılan her ülkede kendi içinde farklı şekillerde gelişmiştir. Her ülke kendi içinde hem iç hem de dış propagandasını yönetirken aynı zamanda savaş içerisindeki konumlarına ve savaşın gidişatına göre propaganda faaliyetleri çeşitlilik göstermiştir.

Almanya propaganda anlamında Goebbels ile beraberinde yüklü bir tecrübi birikim getirirken diğer ülkeler nispeten hazırlıksız yakalanmışlardır. Propaganda temalarına anti-semitizm, Bolşevik karşıtlığı konuları hakimiyetini sürdürmüştür. Franz Hippler'in yapımcısı olduğu "der Ewige Jude" isimli film bu politikanın önemli

---

* Newsreel.
[93] Garth Jowett-Victoria O'Donnell, *a.g.e.,* s. 248-249.

bir göstergesidir. Cephede elde ettiği başarıların propagandası konusunda da birçok uygulama gözlemlenmektedir. Özellikle Erwin Rommel'in serüveni Libya ile başlayan Afrika'da bulunan Nazi kolordusu "Afrikakorps"ile elde ettiği başarılar ile neredeyse Mısır'a ulaşması önemli bir propaganda malzemesi sunmuştur.

Resim 31. 1934 Nürnberg Mitingi

Kaynak: Wikimedia Commons https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=103212215 (18.03.2025)

Resim 32. "der Ewige Jude" "Aylak Yahudi" isimli serginin posteri.

Kaynak:Vikipedi, *The Eternal Jew (art exhibition),* https://en.wikipedia.org/wiki/The_Eternal_Jew_(art_exhibition)#/media/File:Plakat_der_ewige_Jude,_1937.jpg (18.03.2025)

Nazi savaş makinasının ilerleyişinin Stalingrad'da durması ile savaşın gidişatı değişmiştir. Savaşın negatif gidişatında propaganda anlamında dünya tarihindeki en iyi propaganda konuşmalarından biri olarak kabul edilen 1943 yılındaki "Topyekün Savaş" ya da "Sportpalast Konuşması" ile Goebbels Alman halkını savaşa devam etmeye iknâ etmeyi amaçlamıştır. Kötü gidişatı geriye çeviremeyen Almanya geri çekilmeye başlamıştır ve Rusya, Avrupa ve Afrika'da elde ettiği kazanımları kaybetmeye başlamıştır.

Britanya tarafında ise ilk büyük aksiyon Bilgi Bakanlığı'nın (Ministry of Information – MOI) kurulması olmuştur. Savaş zamanlarında hükümetler basında sansür uygulayarak hem savaşan birliklerin hem de halkın moralini bozabilecek

haberlerin yayılmasını engelleme eğiliminde olmuşlardır. Aynı durum Britanya ve savaşan diğer ülkeler için de geçerli olmuştur. Diğer tüm liderler gibi Churchill de filmin propaganda için değerini kavramıştır. Savaşın ilk propaganda filmi Bilgi Bakanlığı etkisi olmadan Alexander Korda tarafından yapılan The Lion Has Wings (1938) olurken bakanlık GPO Film Birimini Crown Film Birimine çevirerek kendi filmlerini ürettirmiş, 1939'da haftalık 19 milyon olan sinema ziyaretçisi sayısı 1945'te nüfusun yarısına denk gelen 30 milyona ulaşmıştır.[94] Yeni kitle iletişim araçlarının kullanılması ile birincil propaganda aracı olarak kullanılmamış olsa da propaganda afişlerinin de savaş esnasında kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örnek olarak Churchill'in "Let Us Go Forward Together" yazılı afişi en ünlülerinden biridir. Avrupa ülkeleri Almanya tarafından ele geçirildikçe British Broadcast Corporation (BBC) tarafından yapılan moral yükseltme ve istihbarat sağlama amaçlı yayınlar ile Ed Murrow gibi Amerikalı yayıncıların yaptığı yayınlar da önemli bir propaganda aracı olmuştur.[95] Savaşlarda demokratik ülkelerin de savaşan birliklerin ve halkın moralini korumayı, bilgi kirliliğini engellemeyi amaçlayan çeşitli sansür uygulamaları ya da kontrol mekanizmalarını devreye girdiği gözlemlenmiştir. İngiltere için bu mekanizma "British Board of Film Censors – BBFC" olmuştur. Böylelikle Britanya'da MOI onayı ya da BBFC sertifikası olmayan hiçbir filme ekranlarda yer verilmemiştir.[96] Savaşın ilerleyen döneminde propaganda faaliyetlerinin odağı ABD'nin savaşa çekilmesi noktasına daha çok odaklanmıştır. Propaganda faaliyetleri için önemli odak noktalarından biri olan BBC 1942 itibariyle 23 dilde yayın yapmakta[97] ve savaşın sonunda 43 dilde yayın yapmaktaydı.[98] 1941 yılında Pearl Harbor'a yapılan Japon saldırısı ile ABD resmi olarak savaşa girmiştir.

ABD'nin savaşa girmesiyle savaş boyunca propaganda faaliyetlerini yürütecek iki adet kurum kurulmuştur. Bu kurumlardan biri gizli operasyonları yürütmekten sorumlu "Office of Strategic Services – OSS" diğeri ise kaynağın belli

[94] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 217.
[95] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 223.
[96] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 218.
[97] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 225.
[98] Colin Moore, *a.g.e,.* s. 131.

olduğu "Office of War Information – OWI" olmuştur.[99] Savaş süresince birçok propaganda aracından faydalanan ABD'nin en etkili olduğu alanlardan biri olan film endüstrisi Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından büyük ölçüde Amerikan etkisine girmiştir. Fransa'da 1923 yılında gösterimde olan filmlerin %83'ü Amerikan filmleri iken İngiltere'de 1925'te bu oran %98 idi.[100] Bu bağlamda çok önemli bir kitle iletişim aracını temsil eden Hollywood da propaganda faaliyetleri için etkin kullanılarak savaş yıllarında yılda ortalama 400 film üretmiş[101] ve ABD müttefiklerinin direnişi, çektikleri acılar, anti-semitizm gibi temalarda birçok film yapılmıştır.[102] Uçak teknolojilerinin de gittikçe gelişmesiyle uçaklar ile atılan propaganda afişleri de savaş boyunca birçok cephede yaygın kullanılan bir propaganda metodu olmuştur. Savaşın sonu itibariyle ABD, işgal altındaki Avrupa'ya haftalık yedi milyonun üzerinde havadan afiş atmakta ve bu sayıyı sağlarken 80,000'e kadar afiş taşıyabilen ve 1000 feet mesafeye indiğinde afişleri bırakan Monroe bombası gibi araçlardan da faydalanmıştır.[103]

Savaşın diğer bir cephesi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) bakıldığında ise propagandanın ana teması vatanseverlik üzerine inşa edilirken savaşa "Büyük Vatanseverlik Savaşı" adı verilmiştir. SSCB'nin kurulmasının ardından kullanılan ajit-trenler ve ROSTA pencereleri de TASS pencereleri ismiyle yeniden canlandırılmıştır. Ortodoks kilisesi ile ilişkiler de geliştirilerek savaşa kutsal bir çerçeve katmak üzere geliştirilmiş ve iç propaganda geliştirilmiştir. İtalya ve Japonya'da ise totaliter ülkelerin karakteristik özelliği olarak yoğun basın sansürleri ve basının devletin tekelinde toplanmasıyla propaganda faaliyetlerinin ekseni iktidardaki kitle tarafından belirlenmiştir. Japonya'da Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan iki atom bombası sonrası 2 Eylül 1945 gününde savaşın sona ermesiyle birlikte iki süper güç ortaya çıkmıştır; ABD ve SSCB.

---

[99] Colin Moore, *a.g.e,*. s. 155.
[100] Gös. yer.
[101] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 217.
[102] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 229-230.
[103] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 226-227.

Savaşın bitimiyle savaştan kaynaklı olarak bir kenara bırakılan ideolojik farklılıklar tekrardan gündeme geleceğinin sinyalleri Yalta Konferansı'nda verilmiş ve beklendiği gibi de gerçekleşerek dünya ABD ve SSCB önderliğindeki yeni bir çatışmaya sürüklenmiştir. Sıcak bir savaşa dönüşmeyecek olan ve çeşitli bölgesel çatışmalarla kısıtlı kalacak olan bu savaş birçok yeni dinamiği içinde barındırırken hedefi kalpleri ve akılları fethetmek olan propaganda faaliyetlerinin önemi daha da artmıştır. Soğuk Savaş boyunca propaganda faaliyetlerinin ana teması korku olmuştur. Nükleer silahlanmanın ortaya çıkardığı korku iklimi özellikle demokratik bir rejime sahip ülkelerde savunma harcamaları ve bilim için bütçe arayışında olan hükümetler için en kullanışlı araçlardan biri olmuş ve sürekli bir tehdidin var olduğu olgusu ile propaganda faaliyetleri bu bağlamda yürütülmüştür. Diğer bir tema ise tarafsız kalan ve dekolonizasyon sürecindeki ülkelerin kutuplara çekilmesi için yürütülen propaganda faaliyetleri olmuştur.

1949 yılında Çin'de komünist Mao Zedong'un milliyetçi Çan Kay Şek'e karşı elde ettiği galibiyet ile komünist cephe genişlemiştir. Aynı yıl SSCB'nin kendi atom bombasını üretmesi ile ortaya çıkan nükleer savaş tehlikesi ile Soğuk Savaş boyunca çeşitli bölgesel çatışmalar ortaya çıksa da küresel boyutlu bir savaşın çıkması mümkün olmamıştır. 1949 yılında Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve 1955 yılında Varşova Paktı'nın kurulması ile dünya askeri ittifak yoluyla da kutuplaşmıştır. ABD'de 1948 yılında Smith-Mundt Kanunu ABD'nin diğer ülkeler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve ABD halkı ile diğer ülke halkları arasındaki karşılıklı anlayışı arttırmak hedeflenmiştir. Bir çeşit kültürel propagandanın ifadesi olan bu çalışmalara Amerikalılar "Kamu Diplomasisi" adını vermeyi tercih etmiştir.[104] Kamu diplomasisi faaliyetlerinin yürütülmesi için ise 1953 yılında ise Başkan Eisenhower tarafından "USIA" (Birleşik Devletler Bilgi Kurumu) kurulmuştur. Kurulduktan 12 sene sonra 1965 itibariyle USIA'nın bütçesi ise 100,3 milyon dolara yükseltilmiştir.[105] Propaganda faaliyetlerine ayrılan bütçeler de git gide arttırılırken 1960'a gelindiğinde bazı tahminlere göre Sovyetlerin propaganda faaliyetleri için dünya çapında yaptıkları

[104] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 256.
[105] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 266.

harcama 2 milyar dolara eşit hale gelirken,[106] Sovyet radyosu 1962 yılında yabancı ülkelere haftada 1200 saat yayın yapmaktaydı. "Kızıl Tehdit" karşısında ABD'nin resmi dış yayın servisi "Voice of America" ise tüm dünyaya 23 farklı dilde yayın yapmaktaydı.[107] Amerikan yaşam tarzının ve Coca-Cola, McDonald's, Levi's gibi markaların yanında Hollywood'un çekiciliği gibi temalar bu faktörleri eleştirenler tarafından "Coca-Colonialism" şeklinde isimlendirilen ve dünyayı küresel bir köy haline getirmeyi hedefleyen bir kültür emperyalizmi şeklinde görülmüştür.[108]

Süper güçler arasındaki rekabette birçok konuda olduğu gibi bilimsel gelişmeler de önemli bir propaganda malzemesi teşkil etmiştir. Bunlar arasında en önemli olan olay ise uzay yarışı olmuştur. 1957 yılında yörüngeye oturan ilk yapay uydu "Sputnik I" ile başlayan yarış, 1969'da Ay'a ilk insanın adım atmasını sağlayan "Apollo 11" ile devam etmiş ve SSCB yıkılana kadar sürmüştür Buradaki "ilk" ifadeleri ise yarışta kimin önde olduğuna dair önemli bir propaganda değeri taşımıştır.

Soğuk Savaş döneminde yeni bir dünya savaşına yol açacak bir durum oluşmamış olsa da Kore Savaşı (1950-1953), Vietnam Savaşı (1955-1975), Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali (1979-1989) gibi yerel ölçekli çatışmalar ve dünyanın nükleer bir savaşın eşiğinden döndüğü 1962 Küba Füze Krizi gibi olaylar da çeşitli propaganda faaliyetlerine sahne olmuşlardır. Bu çatışmalardan en kendine özgü örnekler sunanı ise Vietnam Savaşı olmuştur. Vietnam Savaşı'nda "Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi" ya da kısaca "Vietkong" gerilla savaşı ile ABD'ye karşı koymayı hedeflemiştir. Propagandanın karşı tarafın savaşma azmini kırmak ve savaşmamaya iknâ etmek için yoğun bir şekilde kullanılmasını gerektiren bu savaş türünde geleneksel yöntemlerin dışına çıkılmış ve sabun parçalarına ve pin-pon toplarına mesajlar yerleştirip düşman cephelerine atmak gibi propaganda uygulamaları da gerçekleştirilmiştir.[109]

---

[106] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 256.
[107] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 258.
[108] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 257.
[109] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 267.

Dönemin propaganda araçlarından en yenisi ve sonraki dönemlere de en çok damga vuracak olanlardan biri ise televizyon olmuştur. 1923 yılında John Logie Baird tarafından Birleşik Krallık'ta icat edilen televizyon bu dönemde gelişip artarak bilgi erişiminde en önemli kaynaklardan biri haline gelerek kitlelerin iknâsını hedefleyen propaganda aracı haline gelmiştir. SSCB'de televizyon yayınları 1949 yılında başlarken evlerdeki televizyon sayısı 1960 ve 1981 arasında 5 milyondan 75 milyona sıçramış ve böylelikle haber ve bilgi kaynağı olarak basın ve radyonun önüne geçmiştir.[110] ABD'de ise 1948 yılından itibaren artan televizyon seyircileri de çeşitli propaganda filmlerini ve programlarını seyretmekteydi.[111] Süreç içerisinde televizyon kullanımı yükselen ivmesine devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde uluslararası uydu televizyon yayını konusunda büyük bir patlama yaşanarak "Cable News Network-CNN" gibi küresel haber servisleri ortaya çıkarken, uydu ile direkt yayın yapabilme kabiliyeti dış dünyaya dair yeni bir pencere sunmuştur.[112] Uydu televizyonu SSCB gibi ciddi sansür uygulamalarının bulunduğu kapalı bir sistem için biz dezavantaj yaratmış ve sansür uygulamalarının zorlaşmasına neden olmuştur.

Olimpiyatlar da Nazi Almanyası örneğinde olduğu gibi bu dönemde yine bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. 1980'de Moskova'da ve 1984'te Los Angeles'ta düzenlenen Olimpiyatlar ABD ve Rusya tarafından güvenlik vb. sebepler ile karşılıklı olarak boykot edilmiştir.[113]1986 yılında gerçekleşen Çernobil Faciası da bir diğer propaganda aracı olmuş ve ne olduğunun açıklanmasının 3 günden fazla sürmesiyle birçok SSCB karşıtı propaganda faali yetinin gerçekleştirilmesine yol açmıştır.[114]

Soğuk Savaş'ın sonuna gelinirken hedefi kitlelerin iknâsı ve yönlendirilmesi olan propaganda faaliyetlerinin bu kitlelere ulaşımı için kullanabileceği araçlar

[110] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 263.
[111] Philip M. Taylor, *a.g.e., s.* 269.
[112] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 282.
[113] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 281.
[114] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 285.

çeşitlenmeye devam ederken, SSCB'nin çözülmesi ise 26 Aralık 1991 tarihinde gerçekleşmiştir.

Resim 33. 1 Haziran 1980 tarihli ilk CNN yayını.

Kaynak: CNN World**,** https://edition.cnn.com/2020/05/30/world/gallery/cnn-history/index.html (23.03.2025)

Soğuk Savaş'ın beraberinde getirdiği teknolojiler ile propagandanın kullanım alanları yaygınlaşırken yeni propaganda araçlarının deneneceği çeşitli savaşlar ve politik krizlerin ortaya çıkması çok zaman almamıştır. Bu savaşlardan ilki olan Körfez Savaşı (1990-1991) ile uydu televizyonunun bulunduğu ilk savaş gerçekleşmiştir. Saddam Hüseyin önderliğindeki Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreçte ABD önderliğinde kurulan uluslararası konsey ile Birleşmiş Milletler çatısı altında bir müdahale gerçekleştirilmiştir. Müdahalenin meşruiyetinin yanında müdahalede kullanılan silahlar ve silahların hedefleri de çeşitli propaganda çalışmalarına konu olmuştur. Propagandanın artan önemi savaş sahasına da yansımış ve eskiden savaşan tarafların ilk hedefleri kritik altyapı tesisleri iken artık hedefler radyo istasyonları, televizyon istasyonları olmaya başlamıştır. Bilgi akışının kesilmesi ile komuta ve kontrol sistemlerinin felç edilmesi temel amaç haline gelmiş, sansür uygulamalarının başarılı olması buna bağlı hale gelmiştir. "Psikolojik Operasyonlar" veya kısaltılmış hali ile "PSYOPS" savaşta etkin olarak kullanılmış ve Irak hatlarına yaklaşık 29

milyon propaganda afişi atılmıştır.[115] Yaklaşık 70,000 Irak askerinin teslim olması ise PSYOPS'un önemli bir kuvvet çarpanı olarak görülmesinde kritik bir faktör olmuştur.[116] Propaganda afişlerinin yanında radyo yayınları için de önemli adımlar atılarak yeni uygulamalara gidilmiştir. Örneğin EC 130 isimli uçak (Volant Solo) "Körfezin Sesi" ismiyle yayın yapmıştır.[117] Savaştaki birçok olayın fotoğraflanması ve görüntülerin televizyonlarda paylaşılması çeşitli çekincelere yer açmış ve dış politika oluşturma sürecini etkilediği değerlendirilmiş ve bu durum "CNN Etkisi" olarak adlandırılmıştır. 43 gün süren savaş, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesiyle sonlanmıştır.

Jowett ve O'Donnell bu savaşın propaganda faaliyetleri için önemini şu şekilde özetliyor:

"Körfez Savaşı politik ve askeri olarak önemliydi, ama ayrıca halkın zihni ve kalpleri için yapılan savaşta yeni iletişim teknolojilerinin geniş ölçüde kullanımından dolayı propaganda tarihinde büyük bir olaydı." (Bkz.: Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s.278).

Son teknoloji cep telefonu, laptop gibi araçları ile dünyanın her bir yerinden gelen 1500'den fazla gazetecinin bulunduğu[118] bir ortamda bilgi akışının kontrol altında tutulması veya çeşitli sansür uygulamalarının mümkün olması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu noktada propagandanın savaş özelinde politik dünyada da birçok değişim geçirdiği gözlemlenirken Körfez Savaşı, geleceğin savaşları için de önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. Geleceğin harekât ortamı 7/24 yayınlanabilen ve gelişmelerin anlık olarak tüm dünyaya yayılabildiği bir ortamda şekillenecektir. Bilginin ve iletişimin daha önemli bir noktaya taşındığı bu

[115] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 296.
[116] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 297.
[117] Gös. yer.
[118] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 287.

ortamda yalnızca ülkeler değil aynı zamanda uluslararası ittifaklar da yeni harekât ortamına karşı yeni önlemler geliştirmek durumunda kalmışlardır.

Kablolu televizyonların, şahsi bilgisayarların, cep telefonlarının yaygınlaşmaya başladığı dünyada 1992 yılında "World Wide Web" yani internetin ortaya çıkmasıyla kitle iletişimindeki ve bilgi akışındaki bu gelişmeler politik konjonktüre de etki etmeye başlamış ve siyasiler her yerde göz önünde bulunduklarının bilincinde olarak adeta bir aktör ya da aktris gibi mimiklerine, tavırlarına daha çok özen göstermeye başlamışlardır. Yeni teknolojilerin ilklerine şahit olan Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk internet savaşı olarak da NATO'nun Kosova'ya 1998 yılında başlattığı müdahale görülmektedir. Belirleyici bir faktör olmasa da yeni bir araç olan internete erişim, tahminlere göre Sırbistan'da 10 milyonluk nüfusun en fazla 50,000 iken Kosova'da ise bu sayı 1,000'den daha az idi.[119] NATO'nun PSYOPS birimleri de yoğun bir şekilde çalışırken Sırplar interneti kendi bilgi savaşlarını yürütebilecekleri bir araç olarak görmüşlerdir. NATO'nun ana sayfasına ve Beyaz Saray'a yönelik bu çalışmalar aynı zamanda çeşitli virüs saldırıları ile de desteklenmiştir.[120]

Resim 34. PSYOPS birlikleri ile çalışan bir Volant Solo uçağı.

Kaynak: ARSOF History, https://arsof-history.org/articles/21oct_psyop_in_operation_ds_pt1_page_1.html (27.03.2025)

faaliyetleri toplu olarak yapılmıştır. ABD tarafından Küba için TV Marti, Kuzey Kore

[119] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 208.
[120] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 309.

ve Çin'e karşı Radio Free Asia gibi radyolar açılmıştır.[121] Diğer bir yanda ise CNN'in üstünlüğünün kırılması adına 1996 yılında Doha, Katar merkezli "Al Jazeera" isimli kanal açılmıştır.

Dünyanın çok daha büyük bir hızla teknolojik gelişmeleri göreceği ve gelişmelere entegre olacağı 21.yüzyıla gelindiğinde ise propaganda uygulamalarının da bu hıza ayak uydurduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ilk büyük olay ABD'de gerçekleşmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yöneltilen ve kaçırılan uçaklar vasıtasıyla gerçekleştirilen terör saldırısı Usame Bin Ladin önderliğinde El-Kaide tarafından yapılmıştır. Saldırının ardından ABD başkanı George W. Bush "Teröre Karşı Savaş" açmıştır. Açılan bu savaşın ardından önce Afganistan sonra da Irak' müdahalede bulunan ABD, bu müdahalelerin meşruiyet kazanması için hem iç hem de dış politikada çeşitli propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Irak ve Afganistan'da psikolojik harekât kapsamında afişler atılmaya devam edilirken aynı zamanda halkla ilişkiler, basın konularında da hem ABD hem de sonradan bu savaşlara dâhil olan NATO güçleri tarafından faaliyetler yürütülmüştür.

2004 yılında Facebook'un, 2006 yılında Twitter'ın kuruluşu ise kitle iletişiminde bir devrim meydana getiren internetin çok daha yeni bir evresini işaret etmiştir. Sosyal medya uygulamaları zamanla yayılarak bilgi edinmenin ve insanların birbirleri ile iletişim kurmasının ana araçları haline gelmişlerdir. İnternetin kullanımının yaygınlaşması çeşitli verilerin güvenliğini tehdit ederken "Wikileaks" gibi olaylar ise birçok siyasetçiye teknolojinin bu yeni döneminde önemli bir propaganda malzemesi sunmuştur. Zamanla çeşitlenen ve 2010'da Instagram'ın kurulması ile dünya üzerindeki birçok insanın kullandığı sosyal medya uygulamaları günlük hayatımızın bir parçası haline gelirken propaganda faaliyetleri için de çok etkin araçlar olabilecekleri gün geçtikçe daha iyi gözlemlenmektedir.

2016 ABD seçimleri, "RussiaGate" adı verilen olay ile Rusya'nın ABD seçimine müdahale ettiği iddiası ve Facebook'un ve Cambridge Analytica'nın

[121] Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 312.

algoritmalar yardımı ile Trump'ın seçilmesinde etkide bulunduğuna dair iddialar ile başlayan dava süreci bunun en güzel örneğidir.[122] Zamanla geliştirilen sosyal medya algoritmaları insanlara ilgi alanlarına, eğilimlerine göre çeşitli reklamlar ya da gönderiler sunabilmektedir. Bu bağlamda seçmenleri manipüle etmek için kullanılabilecek ve belli bir grubun tekelinde toplanabilecek olan uygulamalar ile kişiye özel propaganda sunabilmek mümkün hale gelmektedir. Ayrıca para ile satın alınabilen bot hesapları ile kamuoyu fikirleri yönlendirilebilmektedir.

2020 yılında meydana gelen COVID-19 pandemisi le sosyal medya ve internete bağımlılık daha da artarak sosyal medya uygulamaları birçok insanın günlük yaşantısının önemli bir parçası haline gelmiştir. Yepyeni bir boyut olarak yapay zekânın ortaya çıkışı "Deepfake" adı verilen yapay zekâ tarafından düzenlenmiş gerçeğe çok yakın sesler ve videolar üretmek mümkün hale gelmiştir. Böyle bir ortamda doğru bilginin yanlış bilgiden ayırt edilebilmesi neredeyse imkânsızdır. OpenAI şirketinin ortaya çıkardığı ChatGPT ile internet bağlantısına sahip herkes yapay zekâya bir dokunuşta ulaşabilmektedir. 2024 yılındaki ABD seçimlerinde de ABD başkanı Joe Biden'ın yapay zekâ ile yapılmış sesiyle seçmenlerin aranması[123] gibi olaylar gelecekte yapay zekânın seçim propagandalarında nasıl kullanılacağına dair ipuçları sunmaktadır. 2023'te yapılan bir çalışmaya göre ise Amerikanların %83,4'ünün yapay zekânın seçim süresince yanlış bilgi yaymakta kullanılmış olabileceği ile ilgili bulgular bulunmakta iken,[124] yapay zekâ ile hazırlanan propagandanın gerçek propagandaya çok yakın sonuçlar verebileceğine dair

---

[122] NPR, *What did Cambridge Analytica do during the 2016 election?*, https://www.npr.org/2018/03/20/595338116/what-did-cambridge-analytica-do-during-the-2016-election (10.12.2024), Time, *Facebook's New Controversy Shows How Easily Online Political Ads Can Manipulate You* https://time.com/5197255/facebook-cambridge-analytica-donald-trump-ads-data/ (10.12.2024)

[123] NBC News, Telecom company agrees to $1M fine over Biden deepfake, https://www.nbcnews.com/politics/2024-election/telecom-company-agrees-1-million-fine-biden-deepfake-rcna167564 (15.12.2024), NPR, *A political consultant faces charges and fines for Biden deepfake robocalls,* https://www.npr.org/2024/05/23/nx-s1-4977582/fcc-ai-deepfake-robocall-biden-new-hampshire-political-operative (15.12.2024)

[124] Harry Yaojun Yan-Garret Morrow-Kai-Cheng Yang-John Wihbey, "The origin of public concerns over AI supercharging misinformation in the 2024 US presidential election", *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 2025 s. 1.

çalışmalar da mevcuttur.[125] Bu bağlamda yapay zekânın henüz nispeten yeni bir teknoloji olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve sürekli yeni modellerin ortaya çıktığı düşünüldüğünde yapay zekânın gelecekte gerçek propaganda faaliyetlerini geçmesinin mümkün olduğunun değerlendirilmesi pek de zor olmayacaktır. Yapay zekâ ve propaganda arasındaki ilişkinin orta ve uzun vadeli sonuçlarını ise zaman gösterecektir.

1.2.Propagandanın Tanımlanması

Tarihi insanlık tarihiyle denk olan propaganda kavramının tek ve genel geçer bir tanımının yapılması oldukça zordur. Propagandanın tarihsel gelişimine bakıldığında propaganda uygulamalarının çağın sosyolojik normları, kitle iletişim araçları, dine olan yaklaşımı, düşünsel yapısı, ekonomik/sınıfsal ilişkileri ve uluslararası konjonktürü değiştikçe güncellendiği dikkat çekmektedir. Bu noktada kavramı tanımlama çalışmaları yürüten akademisyenlerin kimisi bir tanımlama yaptıktan birkaç sene sonra kendi tanımlamasını eksik ya da doyurucu bulmayıp değiştirmek durumunda kalmışlardır. Kavramın ortaya çıkışı 1622 yılının haziran ayında "Sacra Congregatio Christiano Nomini Propaganda" ya da "Sacra Congregatio de Propaganda Fide" (Propaganda Cemaati) resmi olarak Roma Katolik Kilisesinin bir parçası haline gelmesiyle olmuştur.[126][127][128] Kurulan bu birim iki temel amaca sahipti. Birincisi "Yeni Dünya" olarak bilinen Amerika kıtasında Hristiyanlığı yayıp güçlendirmek, ikincisi ise Avrupa'da yayılan Protestanlığa karşı çıkmak. 1627 yılında ise Papa VIII. Urban yeni Katolik propagandacıların yetiştirileceği "Collegium Urbanum" adında bir eğitim merkezi dahi kurmuştur.[129] Propaganda kelimesi Latince "çubuktan fidan üretmek" anlamına gelen *"Propagare"* sözcüğünden türetilmiştir. Ortaya çıkışından itibaren genellikle dini anlamını muhafaza etmiş olan kavramın

[125] Josh A. Golstein-Jason Chao-Shelby Grossman-Alex Stamos-Michael Tomz, "How persuasive is AI-generated propaganda?", *PNAS nexus*, Cilt *3* Sayı 2, 2024.
[126] Terence H. Qualter, *Propaganda and Psychological Warfare,* Burtyrki Books, 2020, s. 14.
[127]Philip M. Taylor, *a.g.e.,* s. 111.
[128] Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 2.
[129] Terence H. Qualter, *a.g.e.,* s. 14.

kullanımının da yaygın olmadığı gözlemlenmektedir. Kavramın kullanımıyla ilgili Qualter;

"İlk başta kelime orijinal anlamıyla ve bir doktrini yaymak için kurulan herhangi bir örgüt için kullanılmış, zamanla doktrinin kendisini karşılayacak şekilde ve en sonunda doktrini yaymak için kullanılan teknikleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır." (Bkz.: Terence H. Qualter, *a.g.e.,* s. 15.)

Qualter'ın bu yorumundan da anlaşıldığı gibi propaganda kavramının günümüzdeki anlamıyla kullanılması zaman almış ve kavramın kullanımının yayınlaşması ile daha olumsuz bir anlam almaya başlaması 20.yüzyılda olmuştur. Kamuoyu görüşünü kontrol etmek için uluslararası ve ulusal seviyedeki ilk sistematik girişim olarak[130] görülen Birinci Dünya Savaşı bu anlamdaki kırılma noktası olmuştur.[131] Savaşın o döneme kadar tarihte görülmüş en kanlı savaş olduğu düşünüldüğünde kavramın kullanımındaki bu kırılım daha anlamlı hale gelmektedir. Bu noktada kavramın bağlamsal gelişiminin dini kullanımdan askeri kullanıma ve ardından da politik kullanıma döndüğü söylenebilir.[132] Savaş öncesi döneme bakıldığında propaganda tanımı ile ilgili Mark Crispin Miller, Edward Bernays'in Propaganda isimli eserine yazdığı giriş yazısında şu çıkarımı yapmıştır:

Propaganda kelimesi o zamana dek o kadar önemsiz bir terimdi ki 1911 tarihli Encylopedia Britannica'da (propagate [yaymak] için kısa bir girdi dışında) herhangi bir tanım yer almadı.[133](Bkz.: Edward Bernays, *a.g.e.,* s. 13.)

Savaş sonrasında ise kavramın kullanımının yeni ve olumsuz bir eksende kullanılmasının önüne geçilmesine de çalışılmıştır. Kelimenin kullanımındaki bu kırılım aşağıda verilen resimde de gözlemlenmektedir. Kullanımdaki değişimi

[130] Terence H. Qualter, *a.g.e.,* s. 17.
[131] Erwin W. Fellows, ""Propaganda:" History of a Word" *American Speech*, Sayı 34, 1959, s. 184
[132] Erwin W. Fellows, *a.g.m.,* s. 188.
[133] Aynı hususa Erwin W. Fellows, *a.g.m.,* s. 186'da değinmekte.

"terimin uğursuz bir görünüm alması"[134] olarak nitelendiren Edward Bernays'in propaganda tanımı:

"Modern propaganda; halkın bir girişim, fikir ya da grupla ilişkisini etkilemek için sürekli ve kalıcı şekilde, olaylar yaratma ya da şekillendirme çabasıdır." (Bkz.: Edward Bernays, *a.g.e.,* s. 54.)

Grafik 1. Propaganda kelimesinin 1500-2022 arasındaki yazılı kaynaklarda kullanımı. (Google'ın 1500-2022 arasındaki yazılı kaynakları İngilizce yazılı eserlerde kullanımı Ngram Viewer isimli arama motorunda tarandığında, (Türkçe desteği bulunmamakta.) kelimenin kullanımının I. Dünya Savaşı ile yükseldiği, II. Dünya Savaşı itibariyle tepe noktasına çıktığının literatüre yansıması da gözlemlenmektedir. Alternatif kavramların kullanımıyla kullanımı bu dönemlere nazaran azalmıştır.)

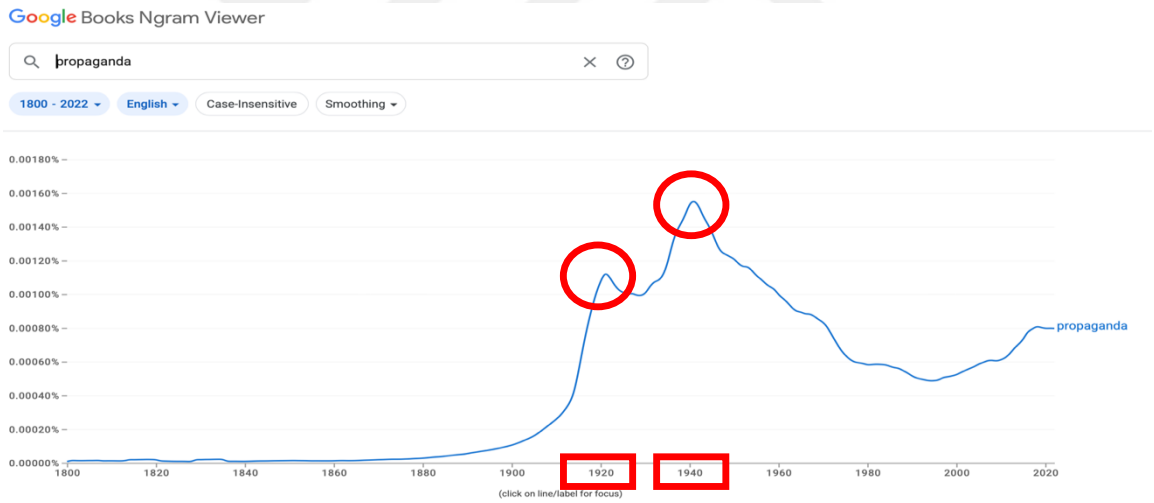

Kaynak:Google Ngram Viewer, https://books.google.com/ngrams/graph?content=propaganda&year_start=1800&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3&case_insensitive=false (01.04.2025)

Aynı dönemde propaganda çalışan siyaset bilimci Harold Dwight Laswell'in propaganda tanımı ise;

[134] Edward Bernays, *a.g.e.,* s. 51.

"Propaganda önemli sembollerin manipülesi ile kolektif tutumların yönetilmesidir." (Bkz.: Harold Dwight Lasswell "The Theory of Propaganda" *The American Political Science Review,* 1927, s. 627.)

Propagandanın tanımlanmasında dönemin bir diğer önemli hususu ise gelişen sosyoloji ve psikoloji bilimleri olmuştur. Özellikle Freud'un psikanaliz çalışmaları ile kitlelerin iknâsı ve manipülasyonuna yönelik yeni bir çağın ortaya çıkmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu durum halihazırda dinamik bir kavram olan ve tarihsel gelişiminde de gözlemlendiği gibi sürekli değişim içerisinde olan propaganda kavramında çeşitli tanımlamalar yapılmasına ve farklı yorumlamalara yol açmıştır.

Leonard W. Doob ise 1935 tarihli eserinde propagandayı kasıtlı ve kasıtlı olmayan propaganda olarak ikiye bölerek iki kavramı ayrı ayrı tanımlamıştır. Kasıtlı propagandayı:

"İlgili birey (ya da bireyler) tarafından birey gruplarının tutumlarının telkinler vasıtasıyla kontrol edilmesi ve devamında hareketlerinin kontrol edilmesine yönelik sistematik bir girişimdir."

şeklinde tanımlarken, kasıtlı olmayan propagandayı ise:

"Birey gruplarının tutumlarının ve devamında hareketlerinin telkin yoluyla kontrolüdür."

şeklinde tanımlamıştır. (Bkz.: Leonard W. Doob, *Propaganda It's Psychology and Technique, New* York 1935, s. 89.)

Terrence H. Qualter kendisinden önce yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra propagandayı şu şekilde tanımlamıştır;

"Propaganda, bazı birey ya da grupların tutumlarının diğer gruplar tarafından herhangi bir durumda tepkilerinin propagandacının arzuladığı şekilde etkilenmesi maksadıyla iletişim araçları kullanılarak şekillendirilmesi, kontrol edilmesi ya da çeşitlendirilmesi için sistematik bir girişimdir." (Bkz.: Terence H. Qualter, *a.g.e.,* s. 39.)

Bir diğer farklı yaklaşım ise Jacques Ellul tarafından ortaya konulmuş ve Ellul "Ön-Propaganda (Alt-Propaganda)" kavramını ortaya atmıştır. Propagandanın sosyolojik ve psikolojik yönüne vurgu yapan Ellul, propagandadan etkili sonuç alınabilmesi için bireylerin mitler ve koşullu refleksler ile propaganda sürecine hazır hale getirilmesini ön-propaganda (alt-propaganda) kavramıyla açıklamıştır.[135]

Jowett ve O'Donnell propagandayı iknânın bir alt başlığı olarak inceleyerek propagandayı tanımlamıştır. Jowett ve O'Donnell'in propaganda tanımı şöyledir;

"Propaganda, algıları şekillendirmek, bilinçleri yönlendirmek ve propagandacının ulaşmaya arzu ettiği maksadı ilerleten bir tepki elde etmek amacıyla davranışları yönlendirmek için kasıtlı, sistematik bir girişimdir. (Bkz.: Garth Jowett-Victoria O'Donnell*, a.g.e.,* s. 7.)

Dilimizde ise propaganda kelimesi Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde "Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma; yaymaca"[136] olarak tanımlanmaktadır.

Kavramın günümüzde de güncellenmeye devam eden belki de yüzlerce tanımı bulunmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ışığında kavramın sabit bir tanımını yapmanın mümkün olmadığı ve kimi akademisyenlerin yaptıkları tanımlamaları yeterli bulmayıp kariyerlerinin çeşitli noktalarında güncelledikleri

---

[135] Jacques Ellul, *Propaganda The Formation of Men's Attitudes,* Vintage Books, New York 1973, s. 30

[136] Türk Dil Kurumu Web Sitesi: https://sozluk.gov.tr

gözlemlenmektedir. Diğer bir boyut ise kavramın kötü ününden kaynaklı bir şekilde farklı kullanımlara ya da farklı kavramların doğmasına yol açmış olmasıdır. Kamu diplomasisi, kültür diplomasisi, algı yönetimi, spin doktorluk gibi kavramlar da nispeten yeni doğmuş kavramlar olup propagandanın daha ılıman yansımaları olarak görülebilmektedirler.

II. BÖLÜM

11 EYLÜL ÖNCESİ TERÖRİZM KAVRAMI VE ALGISI

2.1. Terörizmin Tarihsel Gelişimi

Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan terörizm, tarihin birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Asur imparatoru II.Asurbanipal ayaklanan Susa şehrinin yöneticilerinin canlı canlı derisini yüzdüğü, yaktığı, kazığa oturttuğu, sakatladığı ve kör ettiği konularından övünmektedir.[137]Antik Roma'ya bakıldığında ise Lucius Cornelius Sulla'nın iç savaşı kazanmasının ardından gerçekleştirdiği katliamlar ise devlet terörünün bir örneği olarak görülmektedir.[138] MÖ 50'li yıllarda Roma'nın Kudüs'ü işgaline karşı ortaya çıkan ve kaçırmayı, fidyeyi, Romalılar ile iş birliği yapan Yahudilere düzenledikleri suikastler gibi terörist faaliyetlerde bulunan "Sicariiler" de bilinen en eski örneklerden bir diğerini teşkil etmektedir. Hasan Sabbah önderliğindeki Haşhaşiler, İngiliz parlamentosunu havaya uçurmaya çalışan Guy Fawkes gibi örnekler de tarihte bulunsa da kelimenin ilk kullanımı Fransız İhtilali döneminde olmuştur. 1793-1794 senelerinde Fransa'daki "Terör Dönemi" ya da Fransızcası ile *"Régime de la terreur"* ihtilal sonrası ayaklanmalardan kaynaklı karmaşaların bulunduğu dönemde düzenin sağlanması için devrim hükümeti tarafından kullanılan bir araç olarak ortaya çıkmıştır.[139] "Terörizm" ya da "Terörist" kavramları 1798 yılında Dictionnaire Académie Française sözlüğünün ekinde *"systémé, regime de la terreur.*"olarak verilirken[140] 1796 tarihli bir Fransız sözlüğünde Jakobenlerin kavramı pozitif anlamda kullandıkları gözlemlenmektedir.[141]Türkçeye de Fransızca *"Terrorisme"* kelimesinden geçen terörizm kavramı, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te;

---

[137] Randall Law, *Terrorism a History,* polity, United Kingdom 2009, s. 12.
[138] Randall Law, *a.g.e.,* s. 21.
[139] Bruce Hoffman, *Inside Terrorism,* Columbia University Press, New York 2006, s. 3.
[140] Dictionnaire, Supplement (Paris, an VII [1798]
[141] Walter Laqueur, *A History of Terrorism,* Transaction Publishers, New Jersey 2002, s. 6.

"Bir siyasi davayı zorla kabul ettirmek için karşı tarafa korku salacak, cana veya mala kıyacak davranışlarda bulunma; yıldırıcılık, yıldırmacılık, terörcülük, tedhişçilik."

şeklinde tanımlanmaktadır.[142] Sözlükte kelime olarak bir tanım mevcut olsa da Terörizmin henüz tüm dünyada kabul gören bir tanımı yapılamamıştır. Çıkış noktasına bakıldığında Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği değerlere sahip çıkılması gibi bir sebep ile yapılan uygulamaları ifade edip ilk başta olumlu anlamda dahi kullanılmış olsa da kavram zamanla anlamsal değişikliklere uğramıştır.

Sanayi Devrimi'nin sonucunda ortaya kapitalizm karşıtı Marksist, komünist, anarşişt görüşler ile terörizm için yeni bir dönem başlamıştır. Rusya'ya Mihael Bakunin'in anarşist takipçileri Bakunin'in ölümünden sonra İtalyan cumhuriyetçi ekstremist Carlo Pisacane tarafından tanımlanan[143] "Eylemci Propaganda"[144] kavramına yönelmişlerdir.[145] Bu kavramı pratiğe döken ilk örgüt ise Rusya'da 1878 yılında kurulan "Narodnaya Volya" isimli örgüt olmuş[146] ve 1881 yılında Çar II. Aleksandr'ı öldürerek hem Eylemci Propaganda stratejisinin başarılı olabileceğini göstermiş hem de döneminin anarşist ve terörist gruplarına ilham kaynağı haline gelmiş hatta Çarın ölümünden 4 ay sonra Londra'da bir "Anarşist Enternasyonal" kurulmuştur.[147]

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik görüşü ise terörizm faaliyetlerinin bir başka kolunu oluşturmuştur. Britanya'nın İrlanda üzerindeki hakimiyetine karşı bir hareket olarak ortaya çıkan "Fenian Kardeşliği" ve devamı olan

[142] https://sozluk.gov.tr
[143] Walter Laqueur, *a.g.e.,* s. 49.
[144] İng. "Propaganda of the Deed"
[145] Walter Laqueur, *a.g.e.,* s. 28.
[146] Bruce Hoffman, *a.g.e.,* s. 5.
[147] Bruce Hoffman, *a.g.e.,* s. 7.

"İrlanda Devrimci Kardeşliği" örgütleri Kanada'yı istila etmek ve İrlanda'da bir ayaklanma çıkarmak da dâhil olmak üzere birçok eylem gerçekleştirmiştir.[148]

Bu süreçteki ana tema diyalektik materyalizmin beraberinde getirdiği sınıf mücadelesi ve Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçi düşünceler olmuştur. Terörist saldırıları gerçekleştiren örgütlerin kimisi Marksist bir devrimi tetiklemeyi planlarken kimisi de milliyetçi ve ayrılıkçı amaçlara hizmet eden eylemler gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca ABD'de ırkçı Ku Klux Klan örgütü, Hindistan'da Thugge'ler ve Çin'de Boksörler gibi çeşitli tarikatlar da bu dönemde birçok terörist faaliyette bulunmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşına giden süreçte ise savaş sonucunda parçalanacak olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde Habsburg yönetimine karşı Arşidük Franz Ferdinand'a suikast düzenleyerek savaşı başlatacak olan Gavrilo Princip'in de mensubu olduğu "Genç Bosnalılar" örgütü, Makedonya'nın bağımsızlığını amaçlara "İç Makedon Devrimci Örgütü (IMRO)", Pan-Sırp görüşler ile kurulmuş "Narodna Obrana" gibi örgütler devrimci görüşler çerçevesinde terör faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Savaşın ardından ortaya çıkan totaliter rejimler ile terörizm bir kez daha kabuk değiştirmiştir. Kendisine tehdit olarak gördüğü herkesi tasfiye eden Stalin'in "Büyük Terör" dönemi, komünistleri ve Yahudileri devlet düşmanı ilan eden, Holokost'u gerçekleştiren Hitler ve Mussolini'nin Kara Gömleklileri, devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği terörün örneklerini teşkil etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından başlayan dekolonizasyon süreci ile terörizm milliyetçi ve anti kolonist bir çizgiye dönerek tekrardan devrimci çizgiye kaymıştır. Ayrıca İspanya'da Franco'ya karşı kurulan Bask kökenli topluluğun bağımsızlığını hedefleyen "Euskadi Ta Askatasuna (ETA)" ve

[148] Bruce Hoffman, *a.g.e.,* s. 8.

Québec'in bağımsızlığı için faaliyette bulunan "Front de libération du Québec (FLQ)" gibi ayrılıkçı etnik gruplar da politik amaçlarına ulaşmada terörizmi kullanmışlardır.

Terörizm faaliyetlerinin ve kavramın kapsamı dönemsel, amaçsal, araçsal ve yöntemsel olarak tarih içerisinde sürekli değişim halinde olagelmiştir. Bu değişimler aynı zamanda anlayış ve yaklaşım farklılıklarını beraberinde getirmiştir. Klasikleşen bir cümle ile özetlemek gerekirse; "Bir taraf için terörist olan başka bir taraf için özgürlük savaşçısı olabilir." şeklinde bir durum meydana gelmiştir. Uluslararası ilişkilerde günümüzün belki de en tartışmalı konularından biri olan terörizm konusunda birçok parametre bulunmakta iken parametrelerin çokluğu ise kesin ve her durum için geçerli bir tanım yapmayı imkânsız kılmaktadır. Çeşitli ülkeler birtakım örgütleri ya da ayrılıkçı grupları terörist örgüt/grup olarak tanımlarken, aynı örgüte/gruba destek sağlamak bir başka ülkenin o bölge için belirlediği politik çıkarlarının bir parçası olabilmektedir. 11 Eylül 2001 saldırılarını gerçekleştiren terörizm de terörizmin tarihindeki en büyük kırılım noktalarından birini temsil etmektedir ve bu bağlamda 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren terörizm ayrı bir alt başlıkta incelenecektir.

2.2. El-Kaide ve 11 Eylül Öncesi Siyasi Gelişmeler

11 Eylül'e yol açan terörizmin ortaya çıkışının anlaşılması için Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Ortadoğu'da meydana gelen değişimlerin gözlemlenmesi gerekmektedir. Savaşın ardından çok az Müslüman Ortadoğu ülkesi bağımsız kalmış, İngiltere Irak ve Filistin'i, Fransa ise Suriye'yi mandası olarak almıştır. Mısır ise 1882 yılında İngiltere'nin himayesine girmiş ve 1915'teki sıkı yönetim ile iç siyasi faaliyetleri tamamen durdurulmuştur.[149] 11 Eylül'ü düzenleyecek olan El-Kaide'yi kuran zihniyetin ortaya çıkmasında özellikle Mısır ve Suudi Arabistan'da meydana gelen gelişmeler belirleyici rol oynamıştır.

[149] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 218.

1918 yılında kurulan Vefd Partisi ile Mısır'ın tam bağımsızlığını hedefleyen bir grup çeşitli girişimlerde bulunmuş, 1919 Devrimi adı verilen birtakım olaylar sonucunda Paris Barış Konferansına Mısır'ı temsilen katılarak 2 yıl süren gelişmelerin ardından 1922 yılında görünüşte bağımsızlık denebilecek bir bağımsızlık ilanını sağlamayı başarmışlardır.[150] Sürecin devamında ise bağımsızlığın beraberinde getirdiği bir parlamenter sistem kurmuşlardır. Halkın bu rejimi benimsememesi, Mısır'ın antik tarihini vurgulamaya yönelik olan kültürel atılımlar gibi sebepler sonucunda bir muhalif kitle ortaya çıkarmıştır. Muhalif kitlelerin oluşturduğu örgütlerden birisi ise gelecekte Mısır başta olmak üzere coğrafyadaki diğer ülkelerde etkin olacak olan, 1928 yılında Hasan el Banna tarafından kurulan "Müslüman Kardeşler" isimli örgüttür.[151]

Müslüman Kardeşler hızla toplumdan destek görmüş ve 1949 yılında el Banna öldürüldüğünde 75,000 üyeye sahip olmuştur.[152] 1948 yılında İngiltere'nin Filistin'den çıkmasının sonucunda ortaya çıkan karışıklar ile Müslüman Kardeşler dönemin başbakanı tarafından yasaklanmıştır. 1952 yılında Cemal Abdünnâsır önderliğinde Hür Subaylar Hareketi isimli grup Kral Faruk'u tahttan indirmiş ve yönetimi ele geçirmiştir. Abdünnasır Müslüman Kardeşler üzerindeki yasağı kaldırmış olsa da Hür Subaylar Hareketi'nin benimsediği seküler milliyetçi görüş Müslüman Kardeşler'in İslami vizyonu ile uyuşmamaktaydı.[153]

Banna'nın ölümü sonrasında 1948-1950 yılları arasında ABD'ye giden bir Eğitim Bakanlığı çalışanı olan Seyyid Kutub isimli bir yazar ve ideolog Müslüman Kardeşler'in 1950'ler ve 1960'lar arası dönemde öne çıkan yazarı olmuştur.[154] ABD'de yaşadığı süreçte materyalizmin ABD'nin tanrısı olduğu düşüncesiyle Mısır'a döndüğünde daha da radikal hale gelmiştir.[155] 1954 yılında Müslüman Kardeşler'in

[150] William L. Cleveland *a.g.e.,* s. 220-221.
[151] William L. Cleveland *a.g.e.,* s. 224.
[152] Randall Law, *a.g.e.,* s. 284.
[153] Gös. yer.
[154] Richard Paul Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers,* Oxford University Press, New York 1969, s. X.
[155] Lawrence Wright, *The Looming Tower Al-Qaeda and the Road to 9/11,* Alfred A. Knopf, New York 2006, s. 23.

sözcüsü olan Kutub,[156] partinin fikir babası haline gelmiştir. Tevhid ekseninde modern dünyanın bir "Cahiliye" dönemi içerisinde olduğu ve tekrardan İslamın hüküm sürmesi için "Şeriat" ve "Cihat" kavramlarına vurgu yapan Seyyid Kutub 1966 yılında idam edildikten sonra görüşleri Müslüman Kardeşler ve birçok militan grup tarafından benimsenmiştir. Seyyid Kutub'un önemi adeta El-Kaide'yi oluşturan entelektüel bir baba olarak görülmesinde yatmaktadır.

Resim 35. Müslüman Kardeşler örgütünün kurucusu Hasan el Banna

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=19201471 (08.04.2025)

Resim 36. Seyyid Kutub

Kaynak: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10694905 (08.04.2025)

El-Kaide'nin gelecekteki lideri olacak olan Usama Bin Ladin'in akıl hocası, Mısır'ın nesillerce entelektüel bireyler yetiştirmiş ailelerinden birine mensup olan Doktor Eymen ez-Zevahiri'nin amcası Mahfuz Azzam Seyyid Kutub'un avukatlığını yapmış olup ölmeden önce onu son gören kişilerden birisidir.[157] Bu bağlamda Kutub'un Zevahiri'nin düşüncelerinde dolayısıyla da El-Kaide'yi ortaya çıkaran zihinlerde kritik bir rol oynadığını fark etmek pek de zor olmayacaktır.[158]

1967 yılında meydana gelen Arap-İsrail Savaşı (6 Gün Savaşı) kitleleri daha

[156] Richard Paul Mitchell, *a.g.e.,* s. 141.
[157] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 36.
[158] Gilles Kepel, *The War for Muslim Minds Islam and the West,* The Belknap Press of Harvard University Press, Londra 2004, s. 79.

da radikal bir hale getirirken 1970 yılında Abdünnasır'ın ölmesi ile Enver Sedat yerine geçmiştir. Sedat, Batı ile yakın ilişkiler kurma çizgisinde ve kapitalizmin teşviğine yönelik bir politikayı benimsemiştir.[159] Zevahiri ise bu süreçte "Cihat Grubu – El Cihad" isimli bir devrimci hücre kurmuştur.[160] Böyle bir hücrenin kuruluşu daha eylemci bir anlayışın Müslüman Kardeşler'den kopması anlamına gelmiş ve aynı dönemde bir diğer kopuş ise 1993'te meydana gelen Dünya Ticaret Merkezi saldırısının arkasındaki Ömer Abdurrahman (Kör Şeyh) tarafından gerçekleşmiştir. Enver Sedat'ın en bilindik düşmanlarından biri olan Abdurrahman, "İslamcı Grup" isimli bir örgüt kurmuş ve neredeyse Mısır'da bulunan her üniversitede hücresi bulunan hale gelmiştir.[161] 1979'da Camp David Anlaşmasını imzalayan Sedat'a karşı muhalefet gittikçe büyürken bütün bu devrimci ve gelecekte terörist faaliyetlerde bulunacak grupları cesaretlendirecek ve bu grupların örnek alacakları bir dönüm noktası yaşanmıştır.

Aynı yıl İran'da gerçekleşen İran İslam Devrimi esasında Şii bir devrim olsa da Sünni gruplardan ve özellikle Zevahiri'nin kurduğu El-Cihad örgütü tarafından da teyp kasetleri ve propaganda afişleri ile desteklenerek, Mısır'da bulunan tüm İslami grupların da İran örneğini takip etmesi teşvik edilmeye çalışılmıştır.[162] Kasım ayında ise radikal bir grup Amerikan elçiliğini basarak 63 kişiyi rehin almış, 11 rehine kısa süre sonra bırakılsa da geri kalan rehineler 444 gün boyunca tutulmuştur. Devrim sonucu İran yönetimini ele geçiren ve ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak nitelendiren[163] Ruhullah Humeyni ise ABD'nin prestijine büyük bir darbe vurmuştur. Cesaretlenen militer grupların cesaretlerini pratiğe dökmesi ve Cihat ilan etmeleri için SSCB'nin Afganistan'ı işgal edeceği 1979 yılının 27 Aralık tarihini beklemeleri yeterli olmuştur. 1979'un diğer bir önemli olayı ise Suudi Arabistan'da meydana gelen Kâbe Baskını olmuştur.

Suudi Arabistan'a gelindiğinde güncel durumun anlaşılması için Birinci

[159] William L. Cleveland *a.g.e.,* s. 424.
[160] Randall Law, *a.g.e.,* s. 288.
[161] Randall Law, *a.g.e.,* s. 287.
[162] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 47.
[163] Randall Law, *a.g.e.,* s. 289.

Dünya Savaşı'ndan biraz daha geriye gidilmesi gerekmektedir. Muhammed ibn Abdülvahhap (1703-1792) isimli ulemanın öncüsü olduğu Vahhabi hareketinin Necid emirlerinden biri olan Muhammed ibn Suud'u etkilemesi sonucunda ortaya çıkan dini-siyasi sentezin 1803'te Mekke'yi ele geçirecek güce ulaşması ile hareket sonradan Osmanlı İmparatorluğu tarafından bastırılmış olsa da bir çeşit püriten İslam anlayışı da denebilecek olan Vahhabilik bölgeye yayılmıştır.[164] Yayılan bu hareketin yeniden canlandırılması ise Abdülaziz ibn Suud tarafından gerçekleştirilmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Necid aşiretlerinin çoğunu Vahhabi kimliğinin büyük etkisi ile hegemonyası altına alan Abdülaziz, 1927'de Cidde Anlaşması ile Hicaz Kralı ve Necid Sultanı olmuş ve bu devletin adı 1932 yılında Suudi Arabistan krallığı olmuştur.[165] Vahhabi olarak adlandırılmaktan ziyade "Selefi" olarak adlandırılmayı tercih etmektedirler.[166] Selefiler diğer mezhepleri ise dinden çıkmış olarak (tekfir) kabul ederler. Ayrıca İslam dünyasının altın çağları da denebilecek peygamber ve dört halife döneminin ardından dünyanın bir bozulmaya gittiğini düşünmeleri noktasında bu görüş Seyyid Kutub ile birleşmekte, böylelikle El-Kaide'yi kuracak olan Bin-Ladin ve akıl hocası Zevahiri'nin düşünsel arka planı ortaya çıkmaktadır.

Suudi Arabistan kurulduğunda ana gelir kaynağının önemli kısmını Hac oluşturmakta olup önemli ölçüde zenginleşme ise petrol ile gerçekleşmiştir. 1933 yılında California-Arabian Standard Oil Company adıyla kurulan, ismi 1944 yılında Arabian American Oil Company (ARAMCO) ve 1988 yılında ise Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco) olacak olan petrol şirketi bu zenginleşmenin lokomotifi olmuştur. Cidde kentinde Yemen'den gelen bir göçmen olan Muhammed bin Ladin ise bir liman işçisi iken ARAMCO'da Dahran'da duvar ustası olarak çalışabileceği bir iş bulmuştur.[167] Oluşan kaynakları şehirlerin yenilenmesi, altyapı yatırımları, gayrimenkul yatırımları gibi çalışmalar ile değerlendirmek isteyen Suudi Arabistan'da bu çalışmaları destekleyecek yerel şirketlerin kurulması da teşvik edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle 1950'li yıllarda meydana gelen gelişme ile

[164] William L. Cleveland *a.g.e.,* s. 139.
[165] William L. Cleveland *a.g.e.,* s. 257-258.
[166] Gilles Kepel, *a.g.e.,* s. 157.
[167] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 62-64

Aramco işçilerinin iş dünyasına girebilmelerine yönelik bir program başlatarak Muhammed bin Ladin için bir şirket fırsatı yaratmış ve Cidde'de evleri yenilemekle başlamış, bu sayede Kral Abdülaziz'in ilgisini çekmiştir.[168] Kraliyetin bu ilgisi ile kraliyet sarayları yapmak gibi işleri de alarak Mescid-i Nebevi'nin genişletilmesi, Mescid-i Haram'da yenileme çalışmaları gibi Suudi Arabistan içinde olabilecek en prestijli işleri yapmış ve şirketi Saudi Binladin Group haline gelerek milyarder olmuştur.

Muhammed bin Ladin'in on yedinci oğlu Usama bin Ladin böylelikle bir milyarderin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Gelecekteki akıl hocalarının onu bulmasının en önemli sebebi de onun bu yönü olmuştur. 1967 yılında bir uçak kazası sonucu babasını kaybeden Usama bin Ladin, 1974 yılında liseye başlamış ve Müslüman Kardeşler'in Suudi Arabistan ayağına lise zamanlarında katılmıştır.[169] Eğitimine 1976 yılında Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde devam etmiştir. Seyid Kutub'un "Kilometre Taşları" ve Zevahiri'nin "Peygamber Sancağı Altındaki Süvariler" gibi jenerasyonunu en çok etkileyen kitapları okumasının yanında üniversitesinde ders veren Seyyid Kutub'un kardeşi Muhammed Kutub'un derslerine de katılmıştır.[170]

SSCB'nin Afganistan'a girişi ile cihat ilan edilmiş, dünyanın dört bir yanından savaşçılar Afganistan'a akın etmeye başlamıştır. Cihat eden anlamına gelen "Mücahit" hareketi böylelikle başlamıştır. Bin Ladin'i bu hareketle buluşturan ise Abdullah Azzam isimli Filistinli bir Müslüman Kardeşler üyesi olmuştur. Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde çalışan Azzam, Cihat ile yakından ilgilenerek 1981 yılında İslamabad'da bulunan Uluslararası İslam Üniversitesi'nde Kuran ve Arapça öğretmeni olarak görev yapmaya başlamış ve Mücahitlerin üssü haline gelen Peşavar'a her hafta sonu gitmeye başlamış,[171] ve Mücahitlere yapılan yardımın bir çeşit koordinatörü haline gelmiştir. Sıklıkla Cidde'ye de dönen Azzam'ın Cidde'de kaldığı yer Bin

[168] Kralın ilgisini nasıl çektiğine yönelik Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 65'te anlatmaktadır.
[169] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 78.
[170] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 79.
[171] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 95.

Ladin'in evi olmuş ve cihada yardım etmek isteyen zengin Suudi Arabistanlıların yardımlarını da Bin Ladin Afganistan'a aktarmaya başlamıştır. [172]

Bin Ladin cihadın en büyük finansörü haline gelmiş ve kendisi de Afganistan'a gitmek istemesine rağmen kraliyet ailesine olan yakınlığı sebebiyle gitmesi yasaklanmıştır.[173] Yasağı dinlememiş ve 1984 yılında Afganistan'a gitmiş, 1986 yılında da ailesini Pakistan'a götürmüştür.[174] Bin Ladin'in Afganistan'a gittiği yıl Zevahiri hapisten çıkmış ve Cidde'de bir tıbbi klinikte çalışmaya başlamıştır. İlk temaslarının burada gerçekleşmiş olması muhtemel olup, Zevahiri de 1986 yılında Peşavar'a geçmiştir.[175] Fon sağlayabilmesi ve zenginliğiyle Azzam'ın hedefi olan Bin Ladin bu sefer de Zevahiri'nin hedefi olmuş ve ikisi arasında Bin Ladin'e erişmek için bir mücadele başlamıştır.[176]

Resim 37. Usama bin Ladin ve Eymen ez-Zevahiri

Kaynak: Lawrence Wright, *The Man Behind Bin Laden,* https://www.newyorker.com/magazine/2002/09/16/the-man-behind-bin-laden (16.04.2025)

SSCB'nin Afganistan'daki varlığının sona ermesi ise buradan bir çıkış yolu arayan Mihail Gorbaçov döneminde gerçekleşmiş ve 1988 yılında SSCB geri

[172] Gilles Kepel, *a.g.e.,* s. 83
[173] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 98.
[174] Randall Law, *a.g.e.,* s. 297
[175] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 122.
[176] Randall Law, *a.g.e.,* s. 298.

çekilmeye başlamıştır. Aynı yıl[177] Bin Ladin'in de kendisine bağlı ve adeta özel bir cihat ordusu olarak kurduğu ve eğittiği bir yapı ortaya çıkmaya başlamıştır: El-Kaide. Diğer yandan SSCB'nin çekilmesiyle ortaya çıkan yeni konjonktürde Afganistan bölgede kimin üstünlük kuracağı konusunda kanlı bir iç savaşa doğru gitmiştir. Bin Ladin'in en önemli akıl hocalarından biri olan ve Afganistan'da elde ettikleri zafer sonrasında El-Kaide'nin dağılmaması konusunda birlikte karar verdiği[178] Abdullah Azzam ise 1989 yılında öldürülmüştür.

SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi Mücahitler ve bölgeye cihat etmek için başka ülkelerden gelen gruplar için büyük bir zafer olarak görülmüştür. Afganistan'da başlayan iç savaşın yanı sıra bölgeye toplanan güçler için çeşitli görüşler ortaya çıkmış, kimisi burada başlayan cihat mücadelesinin tüm dünyaya yayılması gerektiğini savunurken kimisi de ülkesine geri dönmeye çalışmış fakat ülkeleri onları kabul etmemiştir. SSCB'nin çekilişinin ardından Bin Ladin Suudi Arabistan'a dönmüştür. 1990'a gelindiğinde Saddam Hüseyin önderliğindeki Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu işgal ile sınırını güvence altına almak isteyen Suudi Arabistan'ın savunmasını örgütleme işini Bin Ladin üzerine almak istese de kral ABD askerlerini ülkesine davet etmiştir.[179] Bin Ladin'in gelecekteki faaliyetlerine sebep göstereceği hususlardan bir tanesi de bu kutsal topraklardaki ABD varlığı olmuştur. Kendine yeni bir durak arayan Bin Ladin'in yeni durağı Hasan el Turabi'nin 1989 yılında gerçekleştirdiği darbe ile başa geçtiği Sudan olmuştur. 11 Eylül saldırısını oluşturacak olan El-Kaide gelişmeye ve şekillenmeye devam ederken 26 Şubat 1993'te ABD topraklarında gerçekleşen ilk cihatçı saldırı meydana gelmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'ne Remzi Yusuf isimli bir terörist tarafından gerçekleştirilen bombalı araç saldırısı ile 6 kişi ölmüş, Dünya Ticaret Örgütü yıkılmamış olsa da yarım milyar dolarlık zarara[180] yol açmıştır. Saldırının bu asimetrik etkisi elbette ki dünyadaki diğer terörist organizasyonlar tarafından yakından takip edilmiştir. 1992 yılında El-Kaide, İslami topraklardaki Batı

[177] Gös. yer.
[178] *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (9/11 Report) (11 Eylül Komisyon Raporu),* 2004*,* s. 56.
[179] Randall Law, *a.g.e.,* s. 299.
[180] Randall Law, *a.g.e.,* s. 302.

işgali olarak gördükleri duruma karşılık da bir fetva yayınlamıştır.[181]

1992'nin sonlarında George H.W. Bush ülkedeki anarşi durumunun sona ermesi için Somali'ye 25.000 Amerikan askeri göndermiş ve Afganistan'da savaşan cihatçıların bir kısmı da burada ABD askerleri ile savaşmıştır.[182] Bu güçlerin 1993 yılında bir Black Hawk helikopterinin düşürülmesi sonucu Amerikan askerlerinin ölü bedenlerinin Mogadişu sokaklarında gezdirilmesi sonucu dönemin başkanı Bill Clinton[183] tarafından çekilmesi[184] cihatçı örgütleri daha da cesaretlendiren bir faktör olmuştur. 1996'ya gelindiğinde Turabi ile Bin Ladin'in arası bozulmuş ve Sudan'dan sınır dışı edilen Bin Ladin, Afganistan'a geri dönmüştür. Sudan'da bulunduğu süreç boyunca cihat örgütleri Bosna, Fas, Mısır gibi bölgelerde yerel bir cihat stratejisi izlemiştir.[185] 1996 bu anlamda da bir dönüm noktası olmuş, küresel ölçekte bir cihat düşüncesi Bin Ladin'in ABD'ye karşı cihat ilan etmesi yani savaş açmasında ifadesini bulmuştur.[186] 1998'de Bin Ladin, Zevahiri ve çeşitli İslami grupların liderleri "Dünya İslam Cephesi" kurularak bir fetva daha yayınlanmıştır. 23 Şubat 1998 tarihli fetvasında "Amerikalılar tarafından işlenen suçlar ve günahların hepsinin Allah'a karşı açıkça bir savaş olduğu, -sivil asker fark etmeksizin- Amerikanların ve müttefiklerinin öldürülmesinin her bir Müslüman için bir görev olduğu" gibi ifadelerle savaşı ilan etmiştir.[187] Savaş ilanı ile ortaya çıkan bu yeni stratejinin ilk uygulamaları da aynı sene gerçekleşmiştir. 7 Ağustos 1998'de ABD'nin Tanzanya'da Darüsselam ve Kenya'da Nairobi şehirlerinde bulunan konsolosluklarına gerçekleştirdikleri bombalı araç saldırılarında Kenya'da 213 ölü (12 Amerikalı) 4500 yaralı ve gazdan kaynaklı 150'den fazla kişi kör olmuş, Darüsselam'da ise 11 kişi

---

[181] 9/11 Commission Report, s. 59
[182] Gilles Kepel, *a.g.e.,* s. 90.
[183] Görev süresi: 20 Ocak 1993-20 Ocak 2001
[184] Olay ile ilgili The Wall Street Journal Haberi için bkz. Youtube, *The U.S. in Africa 20 Years After Black Hawk Down*, https://www.youtube.com/watch?v=2qfJ9RqQQ-4 (14.05.2025)
[185] Gilles Kepel, *a.g.e* s. 91.

[186]Savaş ilanından bir sene sonra Bin Ladin'in CNN'e verdiği röportajın metin hali için bkz: CIA, *News Interviews of Usama Bin Laden,* https://www.cia.gov/readingroom/document/06716934 (25.04.2025) Röportajın videosu için bkz: Youtube, *Osama Bin Laden declares jihad in 1997 CNN interview,* https://www.youtube.com/watch?v=orawG7vt68o (25.04.2025)

[187] Fetva metni için bkz. https://irp.fas.org/world/para/docs/980223-fatwa.html (25.04.2025)

ölmüş ve 85 kişi yaralanmıştır.[188]

Resim 38. 7 Ağustos 1998'de Nairobi'de bulunan ABD büyükelçiliğine gerçekleştirilen saldırı.

Kaynak: FBI, *East African Embassy Bombings*, https://www.fbi.gov/history/famous-cases/east-african-embassy-bombings (21.04.2025)

11 Eylül öncesi son büyük ölçekli El-Kaide saldırısı da 12 Ekim 2000 tarihinde USS Cole gemisine yapılan saldırı olmuş ve 17 denizcinin ölümü ile sonuçlanmıştır.[189]

Resim 39. Saldırıya uğrayan USS Cole gemisi.

Kaynak: FBI, *USS Cole Bombing,* https://www.fbi.gov/history/famous-cases/uss-cole-bombing (28.04.2025)

[188] Lawrance Wright, *a.g.e.,* s. 272
[189] Gilles Kepel*, a.g.e.,* s. 93.

2.3. 11 Eylül Öncesi Terörizm Algısı

11 Eylül'ün bir dönüm noktası olmasındaki en kritik nokta bu tarihten önce terörizmin nasıl algılandığıdır. Terörizm, 11 Eylül öncesi dönemde küresel bir problemden ziyade daha yerel ve sağ ya da sol örgütlerin gerçekleştirdiği faaliyetler şeklinde algılanmaktaydı. Bin Ladin, 1996'da açtığı savaşın sonrasında dahi Central Intelligence Agency (Merkez İstihbarat Teşkilatı - CIA) tarafından terörist finansörü[190] olarak görülmüş, Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu - FBI) tarafından yayınlanan 1996 ve 1997 tarihli terörizm raporlarında ne Bin Ladin'in ne de El-Kaide örgütünün adı geçmemiştir.[191] Ancak Tanzanya ve Kenya'da gerçekleştirdiği saldırıların ardından dikkat çekmeyi başarmış ve 1999 yılında FBI'ın "En Çok Aranan On Kaçak" listesine girmiştir.[192] Ayrıca Birleşmiş Milletler 'in de 11 Eylül öncesinde terörizm ile ilgili bir kararı bulunmamakta, kararlar 12 Eylül 2001 ile başlamaktadır.[193] NATO'nun 1991 ve 1999 tarihli stratejik konsept belgelerinde de terörizm ittifakın güvenliği konusunda problem yaratabileceği ya da ittifakın çıkarlarına zarar vereceği gibi ifadeler ile kısaca geçmiş fakat küresel ölçekte mücadele edilmesi gereken bir unsur olarak herhangi bir şekilde belirtilmemiştir.[194] 11 Eylül öncesi terörizm algısını belirleyen diğer bir faktör ise El-Kaide öncesindeki terörist grupların karakteristikleri olmuştur. Paul Wilkinson "*Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response*" isimli eserinde bu meseleyi şu şekilde açıklıyor;

---

[190] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 246.

[191] FBI tarafından hazırlanan1996 tarihli Terörizm Raporu için bkz: FBI, *Terrorism Report – 1996*, https://www.fbi.gov/file-repository/counterterrorism/stats-services-publications-terror_96.pdf/view (01.05.2025) , 1997 tarihli rapor için bkz: *FBI, Terrorism Report – 1997,* https://www.fbi.gov/file-repository/counterterrorism/stats-services-publications-terror_97.pdf/view (01.05.2025)

[192] FBI tarafından hazırlanan 1999 tarihli rapor için bkz: FBI, *Terrorism Report 1999,* https://www.fbi.gov/file-repository/counterterrorism/stats-services-publications-terror_99.pdf/view (01.05.2025), s. 12-13.

[193] Terörizm ile ilgili BM kararları için bkz: United Nations, *Security Council Resoulitons*, https://www.un.org/securitycouncil/ctc/content/security-council-resolutions (05.05.2025)

[194] NATO 1991 Stratejik Konsepti için bkz: NATO, *The Alliance's News Strategic Concept (1991),* https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm? (05.05.2025), NATO 1999 Stratejik Konsepti için bkz: *The Alliance's Strategic Concept (1999)* https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (05.05.2025)

"*……, ETA ve diğer geleneksel gruplar hedeflerini belirli bir devlet ya da bölgeye radikal bir değişiklik getirmek ile sınırlarken, El-Kaide bütün uluslararası sistemi değiştirmeye tavizsiz/mutlakiyetçi şekilde bir bağlılığa sahipti."* (Bkz.: Paul Wilkinson, *Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response,* Routledge. New York 2006, s. 5.)

El-Kaide'yi farklı yapan şeylerden bir diğeri ise örgütün Bin Ladin'in şahsi refahına bağlı olması ve devlet destekli terör örgütlerinin maruz kaldığı kısıtlamalardan böylelikle muaf olması idi. Ayrıca diğer birçok gruba göre küresel bir ağa sahip olan El-Kaide, birçok uzantıya ve hücreye sahip olmasıyla en az 60 ülkede varlık gösterebiliyordu.[195]

11 Eylül komisyon raporundaki kongrenin terörist tehdide karşı dikkat seviyesinin düşüklüğünün vurgulanması da[196] ABD özelinde konunun nasıl algılandığına dair ipuçları sunmaktadır. Terörizm konusunun 11 Eylül öncesinde ve sonrasında literatürde bulduğu yerdeki değişim de bize kavramın algılanışının gözlemlenmesi için bir parametre daha sunar. Yukarıda verilen Google Ngram Viewer verilerinin incelendiğinde; İtalyanca, Fransızca, Almanca ve Rusça dilleri üzerinden arama yapıldığında bu dillerdeki yazınlarda terörizmin kullanımının 2000 yılı sonrasında arttığı gözlemlenmektedir.

2.4. 11 Eylül Saldırıları

Yaklaşık üç bin kişinin hayatını kaybettiği 11 Eylül 2001 saldırıları Soğuk Savaş sonrası dünyada önemli bir kırılma anı meydana getirmiştir. ABD'nin kendisini tek hegemon olarak bulduğu noktada önemli bir şok yaşanmıştır. Saldırının planlanması saldırının üç yıl öncesine dayanmaktadır. Uçak kaçırma saldırıları Bin Ladin'e ilk olarak 1993 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne gerçekleştirilen saldırıdan sorumlu olan Remzi Yusuf'un amcası Halid Şeyh Muhammed tarafından önerilmiş ve

[195] Gös. yer.
[196] 9/11 Commission Report s. 106.

11 Eylül'ün planı da 1999 yılında onun tarafından tasarlanmıştır.[197] Planın tasarlanmasının ardından 2000 yılının ilkbaharında iyi İngilizce bilen teröristlerden oluşan grup ABD'ye giderek özel uçak dersleri almaya başlamışlardır.[198] Muhammed Atta isimli terörist önderliğinde 19 teröristten oluşan grubun[199] 4 adet uçağı (American Airlines 11-77 numaralı uçuşlar, United Airlines 175-93 numaralı uçuşlar) kaçırarak gerçekleştirdiği 11 Eylül saldırılarında uçakların iki tanesi Dünya Ticaret Örgütü'nü hedef alırken bir tanesi Pentagon binasını hedef almıştır. Bir uçak ise yolcuların kontrolü ele geçirme çabası sonucunda Pensilvanya'da düşmüştür.

ABD'de içe dönük bir "Neden bizden bu kadar nefret ediyorlar?" sorgulaması başlamıştır. Bush bu olayın yarattığı korku sonucunda iç politikada Vatandaşlık Yasası, dünyanın çeşitli yerlerindeki gizli CIA hapishaneleri ve geliştirilmiş sorgulama teknikleri[200] gibi çeşitli düzenlemeler yapmayı başarmıştır. Saldırının ekonomik boyutları ise çok yıkıcı olmuştur. Kaybedilen fiziksel varlıklar ve saldırı sonrasında enkazın kaldırılması 27 milyar $, haftanın geri kalanında kapatılan Wall Street borsası 1.2 trilyon $ zarar etmiş; Uluslararası Para Fonu (IMF) ise saldırıların 2001 sonu itibariyle ABD ekonomisinin gayrisafi yurt içi hasılasına 75 milyar dolara mâl olduğunu tahmin etmiştir.[201] Saldırının El Kaide'ye 400,000$- 500,000 $ arası bir maliyetinin olduğu[202] göz önünde bulundurulduğunda verdiği hasarın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Saldırıların ardından ABD başkanı George W. Bush terörizme karşı savaş ilan etmiştir. Uluslararası ilişkilerde yepyeni bir dönem açılarak terörizm uluslararası bir boyut kazanmıştır. "Terörizmle Savaş" olarak bilinen bu savaş ilanı, ABD'nin Afganistan'ı bombalaması ile başlamış ve İkinci Körfez Savaşı ile devam etmiştir. Bu müdahalelerin sonuçları gerek müdahalelerin gerçekleştirildiği coğrafyalarda gerekse

---

[197] Randall Law, *a.g.e.,* s. 331.
[198] Gös. yer.
[199] Lawrence Wright, *a.g.e.,* s. 340.
[200] Ewelina Waśko-Owsiejczuk, "Disinformation and Fear Propaganda as Justification for the War on Terror During George W. Bush Precidency", içinde, European Integration and Democracy Series Volume 6, Cambridge University Press, 2021, s. 202.
[201] Randall Law, *a.g.e.,* s. 333.
[202] 9/11 Commission Report, s. 169.

uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinde hala hissedilmeye devam etmektedir. Saldırıların bu ciddi etkisi literatürdeki çalışılma sıklığına da yansımış, terörizm ile ilgili çalışmalar ciddi miktarda artmıştır. (Grafik 2 ve 3)

Grafik 2. ve 3. Terörizm kelimesinin kullanım sıklığındaki değişimin İtalyanca, Almanca, Fransızca, Rusça ve İngilizce literatüre yansıması.

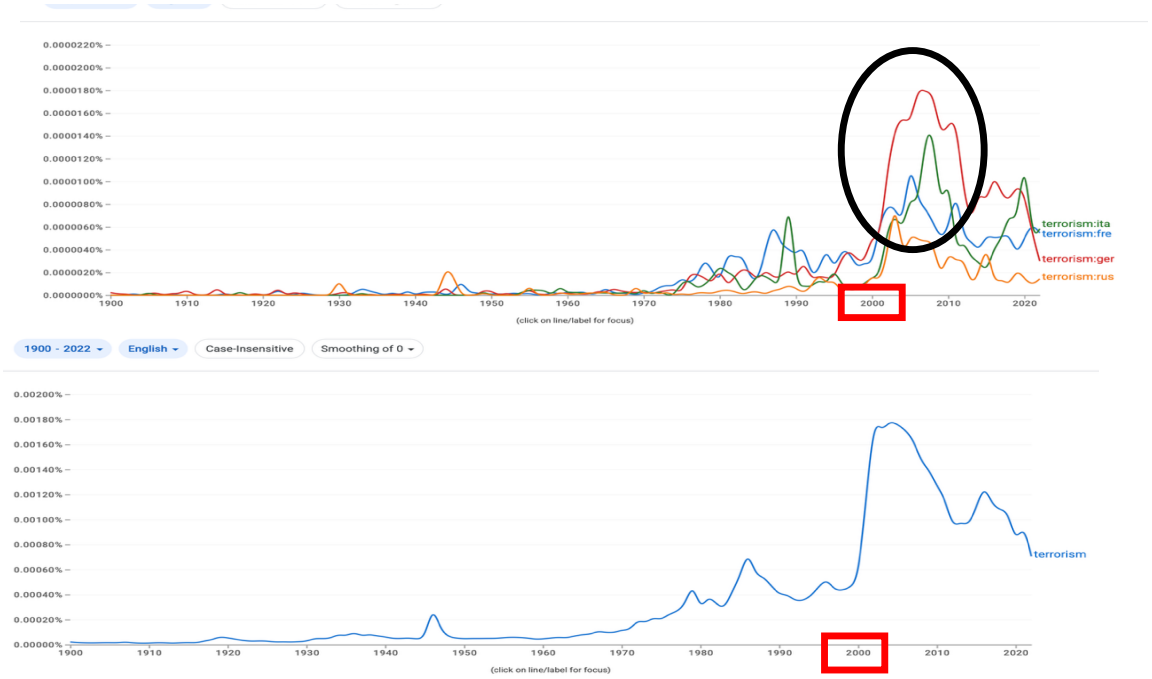

Kaynak: İtalyanca, Almanca, Fransızca, Rusça için bkz: Google Ngram Viewer, https://books.google.com/ngrams/graph?content=terrorism%3Aita%2Cterrorism%3Afre%2Cterrorism%3Ager%2Cterrorism%3Arus&year_start=1900&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3&case_insensitive=false (07.05.2025)
İngilizce için bkz: Google Ngram Viewer, https://books.google.com/ngrams/graph?content=terrorism&year_start=1900&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3 (07.05.2025)

III. BÖLÜM
"KORKU ÇEKİCİLİĞİ" KAVRAMI VE GEORGE W. BUSH'UN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU KONUŞMALARINDAKİ KORKU ÇEKİCİLİĞİ UNSURLARININ İNCELENMESİ

3.1. Korku Çekiciliği Nedir?

Korku Çekiciliği [203]kavramı akademik olarak ilk defa 1953 yılında Janis ve Fesbach[204] öncülüğünde tartışılmıştır. Bir iknâ yöntemi olarak karşımıza çıkan kavram, günümüze kadar hem çeşitli akademisyenler tarafından tartışılmış hem de birçok deney ile etkinliği sınanmıştır. İknâdaki temel amaç alıcıya bir mesaj vererek bir davranış/tutum değişikliği ortaya çıkarmak ve alıcıyı göndericinin önerdiği davranışa yönlendirmektir. Bu bağlamda mesajın içeriğindeki korkunun davranış/tutum değişikliğinin ortaya çıkmasındaki yerinin ne olduğu, korkuyu içeren olayların ya da mesajların işlenmesindeki süreçlerin nasıl işlediği, korkunun ne yoğunlukta ya da miktarda olması gerektiği gibi değişkenler dikkat çekmektedir. Kavram hakkında literatürde fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Fikir ayrılıkları ortaya atılan çeşitli modellerde ifadesini bulmuştur. Öncül çalışmaların özellikle sağlık sektöründe değiştirilmesi istenen bir davranış kalıbına, kötü alışkanlığa karşı birçok pratik uygulaması bulunmakta olan kavram, (örneğin sigara paketlerinin üzerindeki resimler) siyasal iletişim anlamında da bir iknâ yöntemi olarak kullanılmaktadır. Üzerinde bu denli fikir ayrılığı bulunan kavramın kapsayıcı şekilde tanımlanması da zorlaşmaktadır.

Kitlelerin iknâsı çeşitli korku ögeleriyle ve eğer birey mesajı verenin önerdiği

---

[203] Literatürde; fear appeal, threat appeal, fear arousing communications şekillerinde de kullanılmaktadır.

[204] Irving Lester Janis-Seymour Feshbach, "Effects of Fear-Arousing Communications" *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1953, s. 78-92.

davranışı uygulamazsa sonuçlarının kendisi için kötü olacağına dair mesajlar vermesi ile gerçekleşmektedir. Seçim kampanyaları, referandumlar, plebisitler vb. gibi birçok kullanım alanı bulunmakta olan korku çekiciliği, propaganda için önemli bir kitle iknâ mekanizmasını ifade etmektedir.

Kavram hakkında ortaya atılan birçok model mevcut olsa da literatürün önce gelen beş modeli çalışmamızda incelenerek aynı zamanda çalışmaların bir kronolojisi de sunulmuş olacaktır.

3.1.1. Dürtü Azaltma Modeli[205]

Janis ve Fesbach tarafından 1953 yılında ortaya atılan "Dürtü Azaltma Modeli" temel olarak duygusal gerginlik arttığında kitlenin, iletişimci tarafından savunulan güven verici tavsiyeleri ya da inançları kabul etmek konusunda yüksek derecede motive olduğunu savunmakta fakat istenmeyen sonuçların da ortaya çıkabileceğini belirtmektedir.[206]

Önermeyi desteklemek için lise öğrencilerine yapılan deneyde üç adet farklı yoğunlukta korku çekiciliği içeren ağız hijyeni konusunda standart bir iletişim kurulmuştur. Üç farklı şekilde, 15 dakika süren, ağız hijyeni alışkanlıkları ile ilgili aynı dizi önerileri içeren ve diş çürümesinin sebepleri hakkında temel bilgiler içeren resimli bir ders hazırlanmıştır. Burada üç şeklin birincisi fazla seviyede, ikincisi orta ve üçüncüsü ise az seviyede korku ögesi içermiştir.[207] Fazla derecede korku ögesine maruz kalan grubun uyum değişimi %8 artarken az derecede maruz kalan grubun ise %36 oranında arttığı gözlemlenmiştir.[208] Deneyin sonucunda korku çekiciliğinin bir davranış değişikliğine sebep olduğu fakat bu değişimin korku ögesinin fazlalığıyla

[205] İng. The Drive Reduction Model
[206] Irving Lester Janis-Seymour Feshbach *a.g.m.,* s. 78.
[207] Irving Lester Janis-Seymour Feshbach *a.g.m.*, s. 79.
[208] Irving Lester Janis-Seymour Feshbach *a.g.m.,* s. 84.

doğru orantıda olmadığı dikkat çekmektedir.

Önermeyi destekleyen bu sonuçlar olsa da modelin tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle duygusal gerginliğin artış sürecinin nasıl işlediğinin anlaşılması gerekmektedir. Bu süreç ise farklı bir eserde belirtilmiştir. İlk başta konu ile ilgili birtakım temel işaretlere iletişim vasıtası ile maruz kalan birey ardından çeşitli hakiki birer tehlike olarak yorumlanacak tehdit durumları ile karşı karşıya kalarak "Bu bana da olabilir." düşüncesi ile duygusal bir gerginlik yükselir. Bu durumda iken iletişimde içinde tehlikeden kaçınmanın yolları ile ilgili iddiaların bulunduğu diğer durumlara maruz bırakılır. Bireyin buradan aldığı güvenilir tavsiyeler (bireyin iknâ sonucunda uygulaması beklenen davranış/tutum biçimi) zihnen tekrarlandıkça duygusal gerilim azalmaktadır. Gerilimin azalması ise güvenilir tavsiyelere uyulması durumunu güçlendirmektedir. İletişime maruz kalındığında uyanan yanıtlar zinciri ise aşağıdaki gibi verilmiştir.[209]

İçerik İşaretleri ⟶ Duygusal Tepki ⟶ Güvenilir Tavsiyeler

Mevcut çıkarımlar eşliğinde Dürtü Azaltma Modelinin bireylerin korku içerikli bir mesaja maruz kaldığında ortaya davranış/tutum değişikliği çıkması için bireyin duygusal olarak bir gerilime maruz kalması ve mesajdaki içeriğin kendi başına da gelebileceğini hissederek oluşturacağı duygusal tepki ile kendisini iknâ etmeyi amaçlayan mesajın önerdiği güvenilir tavsiyelere yönelmesi gerekmektedir. Sürecin öncülü duygusal gerilimin yükselmesidir ve süreç tek bir çizgi halinde ilerlemektedir. Çalışmaların verdiği sonuçlarda en yüksek korku ögesi her zaman en iyi davranış/tutum değişikliğine yol açmamakta, çeşitli durumlar için en uygun seviyenin bazen en az korku ögesi olabileceği de gözlemlenmektedir. Modelin çalışması için ise bu korku ögelerinin bireyde bir dürtü durumu oluşturacak miktarda olması anahtar noktadır.

[209] Carl I. Hovland, I. L. (1953). *Communication and Persuasion Psychological Studies of Opinion Change.* New Haven: Yale University Press. s. 64

3.1.2. Paralel Yanıt Modeli[210]

Howard Leventhal tarafından 1970 yılında ortaya atılan model, Dürtü Azaltılması Modelinin aksine duygusal gerginliğin tehlikeye uyum sağlamanın gerekli bir öncülü olmadığını belirtmektedir.[211] Modele göre duygusal davranış ve uyumsal davranış birbirinin eşiti olarak çevresel bir uyarım ile ortaya çıkmakta ve birbirinin ortaya çıkmasına sebep olmamaktadır.[212] Leventhal, ilk başta çevresel tehditleri kodlayan ve tanılayan devamlı bilişsel bir süreci vurgulamaktadır. Korkuyu ve uyumsal davranışı arttıran ise bu sürecin kendisidir. Şekil 1'de gösterilen devamlı bilişsel süreç bir noktadan sonra duygusal tepkilerin ve başa çıkma davranışlarının da içinde bulunduğu organizmanın kendi davranışından da bilgiler edinmeye başlayacaktır. Burada "tehlike kontrolü" ve "korku kontrolü" denen iki paralel yanıt ortaya çıkmaktadır.

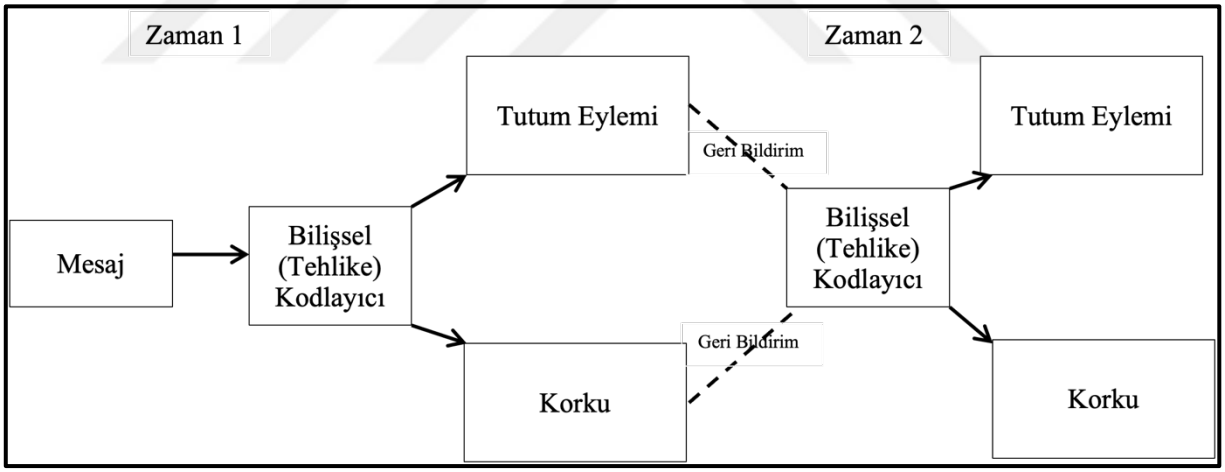

Şekil 1. Paralel Model'in Ayrıntılı Gösterimi (Bkz.: Harold Leventhal *a.g.m.,* s.125).

Tehlike kontrolü özel araçsal eylemler ve harekete geçme kararının problem çözme becerisine bağlı olduğu süreç olarak ortaya çıkmakta, birincil bilgi kaynağı çevresel faktörler olsa da bireyin başa çıkma davranışı ve bu davranışların tehlikeye

[210] İng. Parallel Response Model
[211] Harold Leventhal, "Findings and Theory in the Study of Fear Communications", *Advences in Experimental Social Psychology*, 1970, s. 124
[212] Gös. yer.

olan etkileri problem çözme devam ettikçe artan bir rol almaktadır.[213] Korku kontrolünde ise bilginin kaynağı duygusal davranıştır. Duygusal davranış tutum eylemine (instrumental actions) işaretler ya da rehberlik sağladığında korku kontrolü süreci ortaya çıkmaktadır.

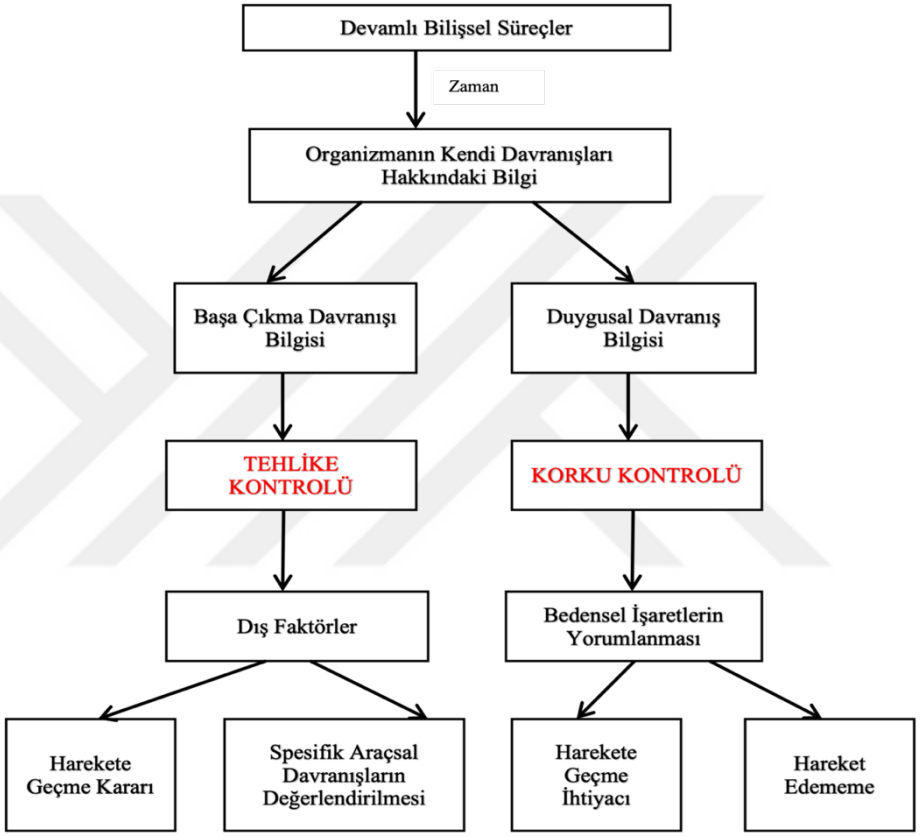

Şekil 2. Tehlike Kontrolü ve Korku Kontrolü

İki sürecin birbirinden ayrılması ile davranış değişikliği konusunda yeni çıkarımlar ortaya çıkmaktadır. Tehlikeden kaçınmak ile korkudan kaçınmak maksatlı meydana gelecek davranış değişiklikleri tamamen farklı çıktılar verebilmekte ya da çeşitli olaylarda bu iki kontrol türü birbiri ile rekabet halinde de bulunabilmektedir.[214] Modelin diğer bir önermesi ise uzun erimli uyum davranışının tehlike kontrolü ile ilişkili bilişsel değişkenlerin çeşitliliğine bağımlı olduğu ve davranışsal maksatların hazırlandığı zamanki duygu yoğunluğundan bağımsız olduğudur. Yani korkudan

[213] Harold Leventhal *a.g.m.,* s. 126.
[214] Gös. yer.

kaynaklı meydana gelen değişiklikler kısa erimli olurken tehlike kontrolünden kaynaklı değişiklikler ise daha uzun erimli olacaktır.

3.1.3. Korunma Motivasyonu Teorisi[215]

Korunma Motivasyonu Teorisi 1983 yılında Ronald W. Rogers tarafından ortaya atılmıştır. Bu modele göre korku çekiciliğinin bir bilişsel aracılık sürecini tetikleyen üç temel bileşeni mevcuttur; zararlılık *(noxiusness)*, ihtimal *(probability)* ve etkililik *(efficacy).*

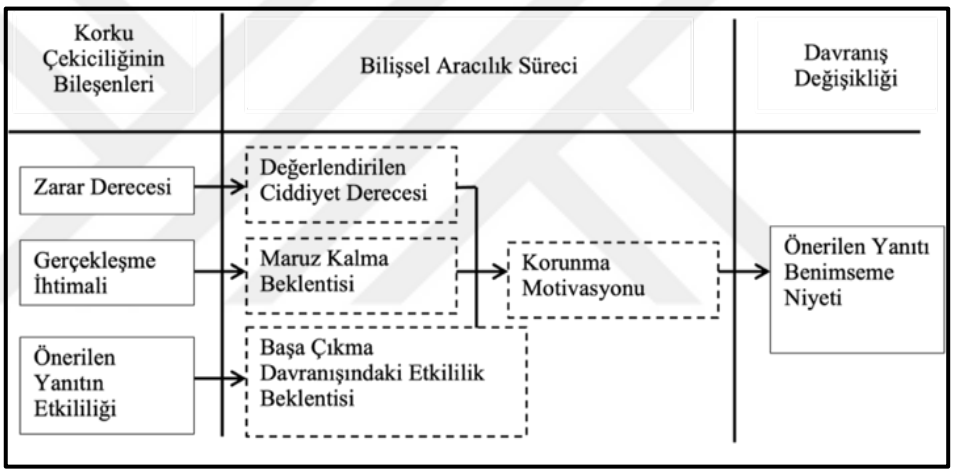

Şekil 3. Korunma Motivasyonu Teorisinin Şeması (Bkz.: Ronald W. Rogers, a*.g.m.,* s.99).

Alınan mesaj bu üç kavram ile değerlendirilir. Tarif edilen olayın değerlendirilen ciddiyet derecesi, olaya maruz kalma beklentisi ya da başa çıkma yanıtındaki etki ile ifade edilen bu üç bileşenin içerisinde bulunduğu bilişsel süreçler ise birbirinden ayrı olarak kabul edilmiştir.[216] Rogers teorinin önermesini şu şekilde açıklıyor:

"... korunma motivasyonu teorisinin temel önermesi zararlı ve

[215] İng. Protection Motivation Theory
[216] Ronald W. Rogers, "A Protection Motivation Theory of Fear Appeals and Attitude Change 1" *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 1975, s. 98.

meydana gelmesi muhtemel olarak tarif edilen olayın bilişsel bir değerlendirmesinin, beraberinde önerilen başa çıkma yanıtının etkili biçimde itici olayın ortaya çıkmasını önleyebileceği inancından yükselmektedir. Eğer bir olay ciddi olarak, ortaya çıkması muhtemel olarak değerlendirilmiyor ya da olay ile ilgili hiçbir şey yapılamıyor ise korunma motivasyonu ortaya çıkmayacak ve böylece davranışsal maksatlarda bir değişiklik olmayacaktır." (Bkz.: Ronald W. Rogers *a.g.m.,* s. 99.)

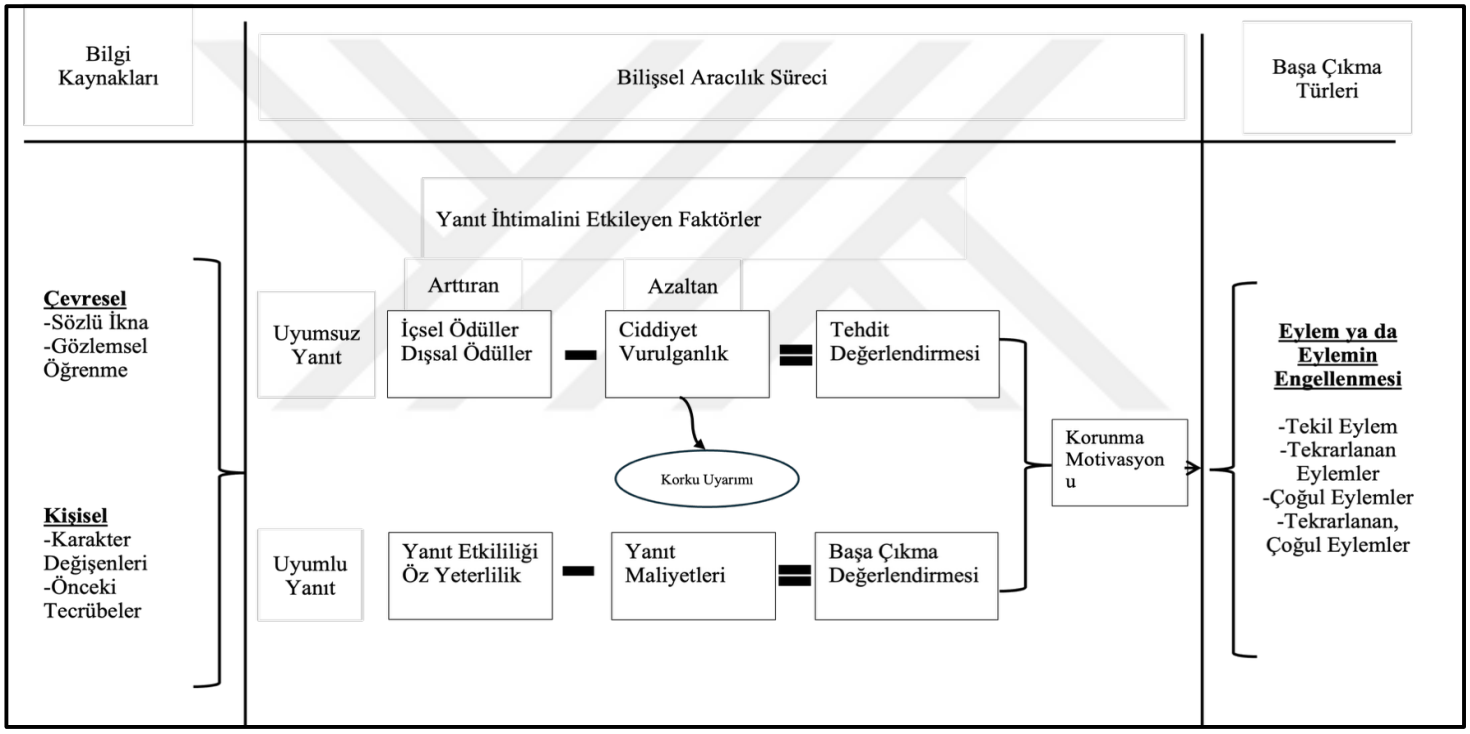

Şekil 4. Gözden Geçirilmiş Korunma Motivasyonu Teorisi (Bkz.: Ronald W. Rogers, "Cognitive and Physiological Processes in Fear Appeals and Attitude Change: A Revised Theory of Protection Motivation" J. a. Cacioppo içinde, *Social Psychophysiology*, Guilford Press, New York 1983, s.168).

Şekil 3'teki gösterimi ile özetlenen teori, Rogers tarafından 1983 tarihinde yeniden gözden geçirilmiştir. Bilginin kaynakları ile başlayan süreç çevresel ve kişisel olarak ikiye bölünmüştür. Bu bilgi kaynakları bilişsel aracılık sürecini tetikleyerek içerisinde uyumlu ve uyumsuz yanıt olarak iki yanıt türü ortaya çıkaran ve tehdit değerlendirmesi ile başa çıkma değerlendirmesi çıktıları sonucunda korunma

motivasyonuna yol açmaktadırlar. Son süreçte ise başa çıkma türleri ile davranış değişikliği gerçekleşmektedir. Burada altı adet ön koşul bulunmaktadır;

1-Tehdit ciddi olmalı,

2-Birey savunmasız olmalı,

3-Birey başa çıkma yanıtını verebilmeli,

4-Başa çıkma yanıtı etkili olmalı,

5- Uyumsuz yanıtın ortaya çıkma ihtimalini düşüren faktörler uyumsuz yanıt ile ilişkilendirilen ödüllere ağır basmalı,

6-Uyumlu yanıtın ortaya çıkma ihtimalini arttıran faktörler uyumlu yanıtın maliyetine ağır basmalı.[217] Teorinin gözden geçirilmiş hali Rogers tarafından aşağıda alıntılanan Şekil 4'te şematize edilmiştir.

3.1.4. Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli[218]

Kim Witte tarafından 1992 tarihinde ortaya konulan model, Witte'nin kendi ifadesi ile öncülü olan çalışmaları üç şekilde genişletmektedir:

"…(a)korku çekiciliğinin neden başarısız olduğunu açıklayarak; (b)korkuyu merkez değişken olarak yeniden dâhil *ederek ve (c)tehdit ve etkililik arasındaki ilişkiyi önermesel formlarla belirleyerek."* (Bkz.: Kim Witte, "Putting the Fear Back Into Fear Appeals: The Extended Parallel Process Model", *Communication Monographs,* Sayı 59, 1992, s. 329.)

Ayrıca Witte korku çekiciliğinin korku, tehdit ve etkililik olmak üzere üç merkez yapısı olduğunu belirtmiştir.[219] Modele göre bir bireye tehdit ögeleri içeren bir korku çekiciliği mesajı dış bir uyaran olarak verildiğinde bu çekicilik iki bilişsel

[217] Ronald W. Rogers, Cognitive…, s. 171.
[218] İng. Extented Parallel Process Model - EPPM
[219] Kim Witte *a.g.m.,* s. 331.

kodlayıcı değerlendirmesini başlatır.[220] Tetiklenen süreçte algılanan etkililik (öz-etkililik, yanıt etkililiği) ve algılanan tehdit (duyarlılık, ciddiyet) değerlendirilmektedir. Algılanan tehdit yüksek ise korku açığa çıkmakta ve ikinci değerlendirme yani tehdit değerlendirmesi yapılmaktadır. Eğer tehdit düşük olarak algılanıyor ise bu herhangi bir yanıt ortaya çıkmamaktadır. Hem algılanan tehdit hem de algılanan etkililik yüksek olduğunda tehlike kontrol süreci başlamaktadır.

"İnsanlar uygulanabilir ve önemli bir tehditten korktuklarında ve tehdidi mümkün ve efektif olarak önleyebilecek bir yanıt algıladıklarında, tehdidi önleyecek stratejiler (uyumlu çıktılar) düşünerek tehlikeyi kontrol altına almak için motive olurlar (korunma motivasyonu)".[221]

Tam tersi durumda ise algılanan tehdit yüksek fakat etkililik düşük olduğunda ise "korku kontrolü" süreci başlamaktadır. Bu süreçte birey tehlikeyi değil korkuyu kontrol altına almak için koşullanmakta ve "uyumsuz çıktılar" (verilen mesaj ile uyumsuz olan çıktılar) üretmektedir. Ayrıca tehdidin ya da etkililiğin değerlendirilmesindeki bir diğer değişken ise önceki tecrübeler, kültür ve bireyler karakteristik özellikler gibi değişkenlerdir (bireysel farklılıklar).

Önerdiği modeli 1994 yılında test eden Witte, tehlike kontrol sürecinin mesajın kabulüne yol açtığını görürken, korku duygusunun korku kontrol süreci aracılığıyla mesajın reddine yol açtığı sonucuna varmıştır.[222] (Bkz.: Kim Witte "Fear Control and Danger Control: A Test of the Extended Parallel Process Model (EPPM)", *Communication Monographs*, 1994, s. 132.)

[220] Kim Witte *a.g.m.,* s. 337.
[221] Kim Witte *a.g.m.,* s. 338.
[222] Çalışmada sınanan hipotezler ve sonuçlar için bkz. *a.g.m.,* s. 124.

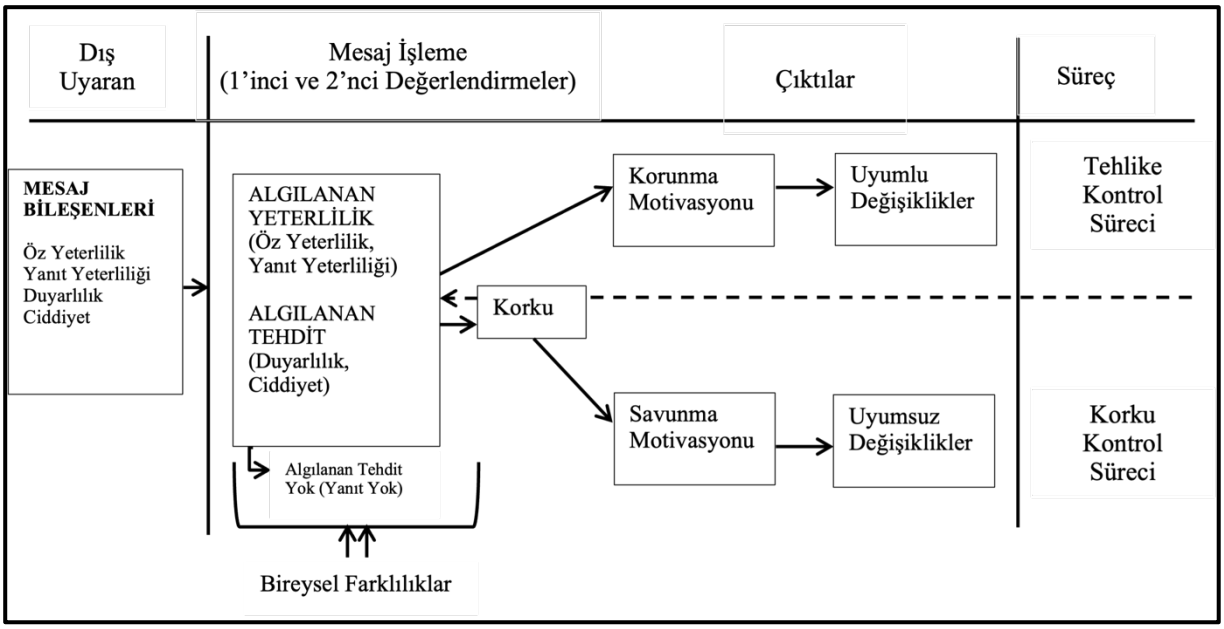

Şekil 5. Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli (Bkz.: Kim Witte, Fear Control…, s.338).

3.1.5. Aşama Modeli[223]

Aşama Modelinin temel amacı korku çekiciliğini etkili kılan bilişsel süreçleri açıklamak olarak belirtilmiştir.[224] Bireyler korku çekiciliği ile karşılaştıklarında iki türlü değerlendirme yaparlar; tehdit değerlendirmesi (birinci aşama) ve tehdidi azaltmak ya da yok etmek için uygun başa çıkma stratejileri değerlendirmesi (ikinci aşama).

"Bu iki değerlendirme ise korku çekiciliğinin iki bileşeni ile paralel haldedir: riskin ciddiyetini ve riske karşı savunmasızlığı vurgulayan korku çekiciliği ve riskten nasıl kaçınılabileceğine dair bilgi sağlayan eylem önerisi." (Bkz.: *Gös. yer.)*

Modelin ana noktası ise hayati risktir ve birey için risk hayatı değilse bireyin iletişimin içeriği konusunda kafa yorması pek de muhtemel olmayacaktır.

[223] İng. The Stage Model
[224] Natascha de Hoog-Wolfgang Stroebe-John B.F. de Wit, "The processing of fear-arousing communications: How biased processing leads to persuasion" *Social Influence*, 2008, s. 87.

		Tehdidin Ciddiyeti	
		Alçak	Yüksek
Savunmasızlık	Alçak	Buluşsal İşleme Doğruluk Motivasyonu	Sistematik İşleme Doğruluk Motivasyonu
	Yüksek	Sistematik İşleme Doğruluk Motivasyonu	Sistematik İşleme Korunma Motivasyonu

Tablo 1. Savunmasızlık ve Ciddiyetin İşleme Şeklindeki ve Amacındaki Etkisi (Bkz.: Natascha de Hoog-Wolfgang Stroebe-John B.F. de Wit *a.g.m* s.88).

Tablo 2'de görüldüğü üzere tehdit yüksek ve tehdide karşı bireyin savunmasızlığı da yüksek olduğunda bir korunma motivasyonu ortaya çıkmaktadır. Birinci aşama yani korku çekiciliğinin değerlendirildiği aşamada, korunma motivasyonu ile hareket eden bireyler korku çekiciliğinin içeriğine bakarak tehdidi minimize etmeye çalışacak ve mesajı ayrıntılı şekilde inceleyeceklerdir. İkinci aşama olan eylem tavsiyesinde ise aynı motivasyon ile hareket etmeye devam eden bireyler bu sefer etkili görünen koruyucu eylemi uygulayacaklardır çünkü bu davranış onlara güvenli hissettirecektir.[225] Süreci etkileyen bir diğer faktör olan önyargılar ise iknânın oluşmasında diğer bir önemli etmendir. Pozitif ve negatif önyargılar olarak ikiye ayrılan bu önyargılardan pozitif olanın daha yüksek iknâ ile sonuçlandığı ise deney ile kanıtlanmıştır.[226] Ayrıca ciddiyet ve savunmasızlık tutumda, maksatta ve davranış

[225] Natascha de Hoog-Wolfgang Stroebe-John B.F. de Wit *a.g.m.,* s. 89.
[226] Natascha de Hoog-Wolfgang Stroebe-John B.F. de Wit *a.g.m.,* s. 109.

değişiminde rol oynasa da savunmasızlığa yönelik algılar yanıt verenleri koruyucu bir eylem almaya motive etmiştir.[227]

3.2. Metodoloji

Uluslararası ilişkilerin hiyerarşikten ziyade anarşik yapısı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği, NATO gibi uluslararası kuruluşlar, iknâyı uluslararası ilişkilerde vazgeçilemez bir kavram haline getirmiştir. Devletlerin eylemlerini meşru kılmaları ve alacakları aksiyonlarda diğer devletlerin kendilerine katılmalarını sağlamaları iknâ ile mümkün olmaktadır. Anarşik yapının bulunmasına rağmen süper güç olarak tanımlanabilecek devletlerin ortaya çıkması ise bu devletlerin kendilerini diğer devletlerin üzerinde bir gücü olduğu düşüncesine itebilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından Fukuyama'nın "Tarihin Sonu"[228] olarak tanımlayacağı ABD zaferi, dünyadaki tek süper güç olarak ABD'nin en tepeye yerleşmesini sağlamıştır. 11 Eylül ise tam olarak bu konforun yaşandığı noktada ABD'nin küresel hegemonyasına adeta bir meydan okuma olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda "Terörle Savaş" doktrini ise meydan okunan hegemonyaya açılan bir savaş olup sonrasında iktidarda açılan çatlağın onarılması için alınacak olan aksiyonların meşruiyet kaynağını da teşkil etmiştir.

Bu çalışmada 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ismi "Terörle Savaş" ile özdeşleşen George W. Bush iktidarı dönemi ele alınmıştır. Bütün uluslararası kamuoyunu çatısı altında toplayan tek kuruluş olan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Bush'un iktidarı süresince yapmış olduğu konuşmalar korku çekiciliği bağlamında eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.[229] Çalışmada eleştirel söylem analizi (ESA) yönteminin tercih edilme sebebi, ESA'daki söylemin sosyal olarak yapılandırıldığı, koşullandığı[230] ve sosyal meseleler ile ilgilenerek daha iyi bir

---

[227] Natascha de Hoog-Wolfgang Stroebe-John B.F. de Wit *a.g.m.,* s. 110.
[228]Francis Fukuyama, "The End of History?", *The National Interest*, 1989, s. 4.
[229] Konuşmaların metinleri için bkz: The White House President George W. Bush, https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/index.html (25.05.2025)
[230] Jan Blommaert-Chris Bulcaen, "Critical Discourse Analysis", *Annual Review of Anthropology,* Sayı 29, 2000, s. 448.

anlayış sunmaya yönelik[231] multi-disipliner[232] bir yaklaşım olmasıdır. 1980'lerde ortaya çıkan yöntemin öncüleri olarak Ruth Wodak, Teun van Dijk, Norman Fairclough gösterilebilir. Yazarların farklı yaklaşımları mevcut olmakla beraber çalışmanın bağlamına en yakın görülen yaklaşım ise Teun van Dijk'ın ESA yaklaşımı olmuştur. Dijk'ın söylemin "İktidarın Yeniden İnşası" noktasına olan odağı alınırken, *"elitler, kuruluşlar ya da grupların elinde bulunan ve sosyal eşitsizliğe yol açan sosyal bir güç kullanımı"* şeklindeki iktidar (dominasyon) tanımı Gramsci'nin uluslararası ilişkilerin sosyal ilişkilerin devamı olduğu düşüncesi[233] ve hegemonya kavramı ile genişletilerek ele alınacaktır. Gramsci'nin hegemonya anlayışında sivil toplum kavramı rızanın inşasını gerektiren bir kavram olarak görülmektedir.[234] Sivil toplum kavramını genişleten Robert Cox'un, uluslararası kuruluşları da sivil toplumun içine katarak bir hegemonya mekanizması olarak yorumlaması[235] bu anlamda BM'deki konuşmaları ele alacak olan çalışmaya teorik derinlik kazandırmış olacaktır. ESA'nın ele aldığı sosyal meseleler de böylelikle uluslararası ilişkileri içine alacak şekilde genişlemektedir.

Teun van Dijk'ın iktidar ve söylem arasında bir köprü olarak gördüğü ve görüşler, tutumlar, ideolojiler, normlar ve değerler formlarını vurguladığı sosyal biliş[236] ise tutum ve görüş değişimini hedefleyen korku çekiciliği kavramı ile örtüşmektedir. İktidarın yeniden inşasında eşitsizliğin pekiştirildiği ve meşru kılındığı bir strateji olarak gerekçelendirme ve inkârın altını çizen van Dijk, "biz ve onlar" görüşü ile "bizim pozitif yönlerimiz" ve "onların negatif yönleri" vurgusunun da söylemlerde mevcut olacağını belirtmiştir. Bu tarz iknâ yöntemlerinde Tartışma, Retorik Figürler, Sözcük Stili, Hikâye Anlatımı, "Onların" Negatif Eylemlerinin

---

[231] Teun A. Van Dijk, "Principles of critical discourse analysis", *Discourse & Society*, 1993, s.252.
[232] Ruth Wodak, Michael Meyer, "Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology", Ruth Wodak, Michael Meyer içinde, *Methods for Critical Discourse Analysis*, Londra 2009, s.2.
[233] Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks,* International Publishers, New York 1971, s. 176
[234] Thomas R. Bates, "Gramsci and the Theory of Hegemony", *Journal of the History of Ideas*, 1975, s. 353.
[235] Robert Warburton Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method" *Millenium*, 1983, s. 62.
[236] Teun A. van Dijk, *a.g.m.,* s. 258.

Yapısal Vurgusu ve Güvenilir Tanıkların, Kaynakların, Uzmanların İfadelerine Atıfta Bulunmak gibi farklı hareketlerin de bulunmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. [237]

Van Dijk tarafından makro bir nosyon olarak değerlendirilen iktidarın mikro düzeydeki konuşmalar ile nasıl yeniden inşa edildiği incelenirken, söylem-biliş-toplum üçgeninde terörizm algısı üzerine yapılan korku çekiciliği ögelerinin kullanıldığı propaganda içerikleri de böylelikle incelenmiş olacaktır.

Korku çekiciliği bağlamına gelindiğinde ise Witte'nin Geliştirilmiş Paralel Süreç Modeli alınacaktır. Bush konuşmalarında algılanan tehdidin boyutunu uluslararası düzleme çekerek arttırmakta ve algılanan yeterliliği ise medeni ulus vurgusu ile yükseltmekte ve bir korunma motivasyonu oluşturarak uyumlu değişiklikler elde etmeyi hedeflemektedir.

3.3. Korku Çekiciliği Unsurlarının İncelenmesi

20 Ocak 2001-20 Ocak 2009 tarihleri arasında 8 yıl süre ile ABD başkanlığı görevini yürüten George W. Bush'un korku çekiciliğine kendi seçim kampanyasından da aşina olduğu görülmektedir.[238] Seçim kampanyasında bu denli başarı sağlamış bir yöntemi uluslararası ortamda da kullanması son derece doğaldır. Yeni muhafazakâr (neocon) etkisi yoğun olan iktidarında "Terörizmle Savaş" (War on Terror) "Önleyici Saldırı" (Preemptive Strike) gibi doktrinler ile dikkat çekmektedir. Doktrinlerini dünyaya deklare ederken iç politikalarını olduğu gibi dış politika hamlelerini de meşru kılacak, uluslararası kamuoyuna açıklayacak birçok konuşması mevcuttur. Çalışmada incelenen konuşmaları korku çekiciliği bağlamında mercek altına almadan önce ise konuşmalarda sıkça vurgulanan çeşitli ögelere bakmakta fayda vardır. Bu ögeler;

---

[237] Teun A. van Dijk, *a.g.m.,* s. 264.

[238] Lynda Lee Kaid, Anne Johnston, "Negative versus Positive Television Advertising in U.S. Presidential Campaigns, 1960-1988", *Journal of Communication*, 1991, s.60. Çalışmaya göre Bush'un 1988 seçim kampanyasındaki negatif siyasal reklamların %78'i korku çekiciliği içermekteydi.

1-Tarihi analojiler yoluyla Birleşmiş Milletler'in önemi ve meşruiyetine dair vurgular sık sık tekrarlanırken BM'nin gerekliliğinin altının çizilmesi,

2001; *"…Birleşmiş Milletler bu sebepten kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'nda kötülüğe karşı herhangi bir izolasyon olmadığını öğrendik."*

2002; *"Birleşmiş Milletler dünya savaşından sağ çıkmış bir umut ile kuruldu—dünyayı adalete doğru taşıma umudu ile, eski çatışma ve korku kalıplarından kaçarak."*

"BM Güvenlik Konseyi'ni kurduk, bu yüzden, Milletler Cemiyeti'nin aksine, niyetimiz konuşmaktan daha fazlası olmalıydı, kararlarımız dileklerden daha fazlası olmalıydı."

2008; *"63 yıl önce, dünyanın her yerinden temsilciler Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nü tamamlamak için San Francisco'da bir araya geldi. Yıkıcı bir savaşın gölgesinde, ufukta yei tehlikeler belirirken bir araya geldiler."*

2-AIDS, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı gibi tüm dünyayı etkileyen sorunlara dair söylemler,

2001; *"Ülkem eğitime ve dünya üzerindeki AIDS ve diğer bulaşıcı hastalıklar ile savaşmaya söz verdi."*

2004; *"İnsanın itibarına inandığımız için, Amerika ve birçok ulus AIDS, tüberküloz ve sıtma ile mücadele etmek için küresel bir fon kurdu."*

2008; *"Küresel fon ile birçok ülke HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz ile savaşmaya çalışıyor."*

3-İnsan hakları ve evrensel değerlerin vurgulanması.

2003: *"Kolektif güvenliğimizin savunulması ve insan haklarının ilerlemesi konusunda kararlıyız."*

2004; *"BM'nin dünyanın her yerinde barış ve insan haklarını temsil eden kadınlarına ve erkeklerine saygı duyuyoruz."*

2007; *60 yıl önce, 16 ulustan temsilciler yeni uluslararası hak yasaları için müzakerelere başlamak için bir araya geldiler. Ürettikleri belgeye İnsan hakları Evrensel Bildirgesi denildi-- ve insan özgürlüğünün tarihindeki ilerlemenin dönüm noktası olarak durmaktadır."*

İncelenen ana hatların haricinde Bush konuşmalarında;

1- Uluslararası sistemdeki başat konumuna karşı gerçekleşen meydan okuma (11 Eylül saldırılarının dünyaya ABD'nin de vurulabilir olduğunu göstermiştir) sonucunda meydana gelen çatlağı onarmak ve bu kapsamda gerçekleştireceği birtakım müdahaleleri meşru kılmak için,

2- 11 Eylül 2001 öncesinde nispeten yerel/bölgesel tehdit olarak görülen terörizmin artık küresel anlamda bir tehdit haline gelişi ile meydana gelen paradigma değişiminin diğer ulusların terörizm algısında da şekillendirilmesi için korku çekiciliği ögelerini propaganda maksatlı kullanmıştır.

Bu bağlamda Korku Çekiciliği Ögesi 1 ve 2 hegemonyada oluşan çatlağa karşı ve terörizm algısını şekillendirmekte kullanılmıştır. Korku Çekiciliği Ögesi 3 ise Irak'a yapılan askeri müdahaleyi meşru kılmak için kullanılmıştır.

Korku Çekiciliği Ögesi 1: Terörizm Tehdidinin Tüm Ulusları İlgilendirmesi ve Terörizmle Mücadeleye Katılmayan/Terörizme Destek Veren Ulusların Bir Bedel Ödeyecek Olması

Bush'un BM Genel Kurulu'nda gerçekleştirmiş olduğu konuşmalarında 11 Eylül saldırısının bütün medeni uluslara karşı yapılan bir saldırı olduğu, saldırılarda dünyadaki bütün uluslara mensup ve farklı dini inançlara sahip insanların hedef olduğu sık sık vurgulanmaktadır. Böylelikle Bush, terörizm algısını yeniden şekillendirerek sorunun algılanışını bölgeselden küresele kaydırmakta, terörizmle herkesin baş başa kalabileceğini vurgulayarak korku çekiciliği stratejisi uygulamayı hedeflemektedir.

10 Ekim 2001 tarihli konuşmasında;

"...Bugün burada bulunan her medeni ulus..."

"...her ulusun ve dinin kaybettiği vatandaşlarının isimlerinin bulunduğu..."

"11 Eylül'ün acısı birçok inançtan ve birçok ulustan insanı etkiledi."

"Tüm ulusların bu davada payı var."

12 Eylül 2002 tarihli konuşmasında;

"...Irak halkı hak ediyor; tüm ulusların güvenliği bunu gerektiriyor."

23 Eylül 2003 tarihli konuşmasında;

"...Öldürmek için yardım görevlilerini hedef alanlar kendilerini tüm insanlığa karşı koydular."

21 Eylül 2004 tarihli konuşmasında;

"... Bu eylemler tüm kültürlerde ve din kurallarındaki adalet standartlarına zarar vermektedir. Tüm medeni uluslar bu mücadelede birliktedirler ve hepsi katillerle savaşmak zorundadırlar."

19 Eylül 2006 tarihli konuşmasında;

"...O zamandan beri (11 Eylül) insanlığın düşmanları cinayet savaşına devam etmekteler. El Kaide ve aşırı ideolojiden ilham alanlar iki düzineden fazla ulusa saldırdı."

"Müslüman dünyasındakiler de dâhil olmak üzere tüm medeni uluslar, bölgedeki (Orta Doğu) daha ümit vaat eden alternatifi desteklemeliler."

Medeni ulus vurgusu ile teröristleri bu medeniyetin dışına iterek onları ötekileştirmektedir. "Biz" (medeni uluslar) ve "onlar" (teröristler ve destekçileri) görüşünü yaratmaktadır. Medeni uluslara ahlaki ve politik birtakım sorumluluklar yüklenmekte ve ötekileşmemek, onların bir parçası olmamak adına bu sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiği mesajını vermektedir Böylelikle ötekileşmenin getireceği sonuçlardan korkan ülkelerin iknâsı hedeflenmektedir.

10 Ekim 2001 tarihli konuşmasında;

"Medeniyetin kendisi, paylaştığımız medeniyet, tehdit edildi."

"Tüm ulusların liderleri geleceklerindeki sorumluluklarını dikkatli bir şekilde düşünmelidir."

"Her Birleşmiş Milletler üyesi terörist finansmanına karşı sert önlemler almaktan sorumlu."

"…titizlikle terörist arkadaşlarını seçmeye çalışanlar, sonuçlarını bilecekler."

"Tanımladığım adımlar kolay olmayacak. Tüm uluslar için çaba gerektirecek."

12 Eylül 2002 tarihli konuşmasında;

"Hücrelerde ve kamplarda, teröristler yeni yıkımlar planlıyor ve medeniyete karşı olan savaşlarında yeni üsler inşa ediyorlar."

14 Eylül 2005 tarihli konuşmasında;

"Düşmanlarımızda mücadele etmemiz gerekli ve bu yüzden medeni uluslar teröristler ile savaşmaya devam edecek."

23 Eylül 2008 tarihli konuşmasında;

"Teröristler zamanın onlardan yana olduğuna inanmaktalar, bu yüzden medeni ulusları oyalamayı stratejilerinin bir parçası haline getirdiler. Başarılı olmalarına izin vermemeliyiz. Bu kurumun (BM) ulusları teröre karşı savaşta birlikte durmalılar."

Önce Afganistan'da Taliban, sonrasında da Irak'ta Saddam Hüseyin'in düşüşü örnekleri ile caydırıcılık stratejisi uygulanarak terörü destekleyenlerin sonunun bu şekilde olacağı vurgulanmaktadır. Sıranın bir gün kendilerine de gelebileceği, mücadeleye katılmayan ulusların bir bedel ödeyeceği ve teröre karşı izolasyonun

mümkün olmadığı vurgusu ile korku yaratılmakta, ulusların mücadeleye dâhil olması konusunda kolektif bir iknâ süreci oluşması hedeflenerek eldeki gücün de propagandası yapılmaktadır.

10 Ekim 2001 tarihli konuşmasında;

"Teröre destek sağlayan her rejim için ödenecek bir bedel var. Ve ödenecek. Terörün müttefikleri cinayetten eşit derecede suçlu ve adalete karşı eşit derecede sorumlu. Taliban şimdi dersini alıyor."

23 Eylül 2003 tarihli konuşmasında;

"….Bu alternatifler arasında tarafsız bir bölge yok. Teröre destek veren tüm hükümetler medeniyete karşı savaşa suç ortaklığı yapmaktadır. Hiçbir hükümet terör tehlikesini göz ardı etmemelidir, çünkü diğer bir yöne bakmak teröristlere yeniden toparlanma, hazırlanma ve örgütlenme şansı vermektedir."

21 Eylül 2004 tarihli konuşmasında;

"Sonuç olarak, terör ağlarından güvenli bir izolasyon mümkün değil…."

14 Eylül 2005 tarihli konuşmasında;

"Terörü destekleyen ve kitle imha silahlarının peşinde olan kanunsuz rejimlerin yöneticilerine açık bir mesaj göndermeliyiz: Dünyadaki barışı ve istikrarı tehdit etmenize izin verilmeyecek."

23 Eylül 2008 tarihli konuşmasında;

"Bölgemizin terörizm, nükleer silahların artması, insan kaçakçılığı ve organize suçlar için bir sığınak olmasını engellemekten sorumluyuz."

Bush'un 11 Eylül 2001 saldırılarından 5 sene sonra 2006'da yaptığı konuşmasında dahi konuşmasına 11 Eylül vurgusu ile başlıyor olması da bu tarihin iknâ sürecinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunun bir başka göstergesi olarak dikkat çekmektedir;

"Geçen hafta, Amerika ve dünya başka bir Eylül sabahını ölüm ve acıyla kaplayan saldırıların beşinci yıldönümünü andı. O korkunç günde, aşırılıkçılar içerisinde bugün burada temsil edilen düzinelerce ulusun vatandaşlarının da dâhil olduğu yaklaşık 3000 masum insanı öldürdü."

Bush'un söylemlerinde kullanmış olduğu bu korku ögesinin bir ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Afganistan'a gerçekleştirilen ve 7 Ekim 2001'de başlayan müdahaleler Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51.maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkı olarak görülürken, 20 Ekim 2001'deki BM Kararı 1386[239] ile Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (International Security Assistance Force) kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ilk defa NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5.maddesi devreye alınmıştır.[240] Devamında ise müdahalenin uzaması ve Taliban'ın direnişi meşruiyetin sorgulanmasına yol açmış ve Afganistan'daki ABD varlığı 2021 yılına kadar sürmüştür.

Korku Çekiciliği Ögesi 2: Kitle İmha Silahlarının Yayılması ve Teröristlerin Eline Geçmesi

İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Hiroşima ve Nagazaki'ye gerçekleştirilen atom bombası saldırıları sonucunda dünya nükleer silah tehdidi ile

[239] Bkz: United Nations Security Council Resolution 1386, https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/708/55/pdf/n0170855.pdf (07.06.2025)
[240] NATO SHAPE, *Afghanistan,* https://shape.nato.int/history/information/podcasts/episodes/afghanistan (07.06.2025)

tanışmıştır. Bu tehdit Rusya'nın 1949 yılında kendi atom bombasını üretmesi ile Soğuk Savaş'ın ana temalarından birini teşkil etmiştir. Atom bombalarının yanı sıra biyolojik, kimyasal, radyoaktif ve radyolojik birçok silah, füze, bomba geliştirilmiştir. 1962 Küba Füze Krizi dünyayı neredeyse nükleer savaşın eşiğine götürecek bir hadise olarak meydana gelmiştir. 20. yüzyılın ortasından itibaren bir caydırıcılık unsuru olarak ortaya çıkan kitle imha silahları ve teröristlerin de aynı silahlara sahip olmasının yaratacağı tehlike bu bağlamda korku çekiciliği stratejisi için güçlü bir öge sunmaktadır. Dünyada ne kadar çok ülke nükleer silaha sahip olursa hem bu ihtimal artacak hem de ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek ülkelerin sayısı çoğalacaktır. Başkan Bush konuşmaları ile terörizmin küresel çapta bir tehdit olduğunu uluslararası toplumun bilincinde inşa ettikten sonra kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesine karşı kolektif bir mücadele önermektedir.

2001: *"Ve bütün dünya en korkutucu ihtimal ile yüzleşmekte: Aynı teröristler nefretlerini soykırıma çevirmek için araç olarak kullanacakları kitle imha silahları arayışındalar."*

2007: *"Bugün, kitle imha silahlarının artışını durdurmaya çalışıyoruz."*

2008: *"Bölgemizin terörizm, nükleer silahların artması, insan kaçakçılığı ve organize suçlar için bir sığınak olmasını engellemekten sorumluyuz."*

Diğer bir vurgu ise kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesine "kanunsuz" rejimlerin sebep olması ile yapılmaktadır. Buradaki kanunsuz rejim kavramı hem Afganistan'da Taliban'a karşı hem de Irak'ta Saddam Hüseyin'e karşı gerçekleştirilecek müdahale için de aynen geçerli olacak ve ilerleyen süreçte yapılacak başka müdahalelerde kullanılacak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bir rejimin kanunsuz ya da hukuk dışı olduğu konusunda tüm dünya kamuoyunun hemfikir olması neredeyse mümkün değildir. Ayrıca bir rejimin kanunsuz gösterilerek ona karşı gerçekleştirilecek müdahalelerin meşru kılınması noktasında da tartışmalı bir yaklaşım sunmaktadır.

2002: *"Ve en büyük korkumuz kanunsuz rejimlerin onları kitle boyutunda öldürebilecekleri teknolojilerle desteklediğinde teröristlerin çılgınca hırsları için bir kısayol bulacak olmalarıdır."*

2003: *"....Birlikte mücadele etmemiz gereken ikinci meydan okuma kitle imha silahlarının artışıdır."*

"Kanunsuz rejimler, terör bağlantıları ve kitle imha silahları arasındaki ölümcül kombinasyon görmezden gelinemeyecek ya da yok sayılamayacak bir tehlikedir."

2004: *"Sonunda terör ağlarından, onları barındıran başarısız devletler ya da kanunsuz rejimlerden, kitle imha silahlarından güvenli bir izolasyon mümkün değil."*

2005: *"Ve dünyanın özgür ulusları teröristleri ve onların müttefiklerini onların nefretiyle eşit derecede öldürmelerine izin verecek korkunç silahları elde etmelerini engellemekte kararlılar."*

"Terörü destekleyen ve kitle imha silahlarının peşine düşen kanunsuz rejimlerin yöneticilerine net bir mesaj göndermeliyiz."

Kitle imha silahlarının artışı konusuna hemen hemen her konuşmasında değinen Bush, nükleer silah geliştirme çabasında olan ülkelere karşı da örtülü şekilde gözdağı vermektedir. Fakat Kuzey Kore gibi örnekler bu politikanın başarısızlığını gözler önüne sermiştir. 11 Eylül sonrası dönemde Suriye iç savaşı ile ortaya çıkan Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) gibi terör örgütleriyle, nükleer silahların terörist örgütlerinin eline geçme tehdidinin sürekli bir tehlike olduğu dünya kamuoyu

tarafından görülmüştür. Bir meşruiyet kaynağı olarak bu korku çekiciliği ögesinin kullanımı da aynı şekilde güncelliğini korumaktadır. Çalışmanın yapıldığı günlerde sürmekte olan İran-İsrail arasındaki çatışmalarda İsrail gerçekleştirmiş olduğu saldırıları İran'ın nükleer faaliyetlerini işaret ederek gerçekleştirmekte ve bu bağlamda meşruiyet aramaktadır.[241]

Korku Çekiciliği Ögesi 3: Irak'ın Kitle İmha Silahları, Uzun Menzilli Füzeler ve Nükleer Silahlar Geliştirip Terörizmi Destekleyerek Bölgedeki İstikrarı/Dünyayı Tehdit Etmesi

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu başlayan Körfez Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı ile Irak'a Kuveyt'ten çıkması için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanınmıştır. Belirtilen sürede Kuveyt'ten çıkmayan Irak'a karşı BM Şartı madde 42 kapsamında üye devletler tarafından müdahale edilmiştir. Müdahalenin ardından Irak tarafından kitle imha silahlarını üretmeyeceğine dair birtakım taahhütlerde bulunmuştur. Bush'un burada dikkat çektiği noktalardan biri Irak'ın bu taahhütlere uymayarak tekrar kitle imha silahlarının peşine düştüğü iddiasıdır.

Kaufmann'a göre Bush ve yönetiminin halkı Saddam Hüseyin konusundaki davasına iknâ etmek için kullandığı 4 ana argüman mevcuttur;

1-O (Saddam Hüseyin) kendisini ya da ülkesini tehlikeye attığı fark etmeksizin Amerikalıları öldürmek için fırsat kollayan neredeyse hakiki yıldırılamaz bir saldırgandı.

2-El Kaide ile iş birliği halindeydi ve ABD'ye karşı yapılan 11 Eylül 2001 terörist saldırılarına yardım bile etmişti.

[241]Lana Lam, Sofia Ferreira Santos, Jaroslav Lukiv, Nathan Williams, Israel-Iran: *How did latest conflict start and where could it lead*?, https://www.bbc.com/news/articles/cdj9vj8glg2o (25.06.2025)

3-Nükleer silahlar elde etmeye yakındı.

4-Ülkelerindeki ya da Ortadoğu'daki ABD askerlerine karşı yıkıcı etkiler için kullanabileceği kimyasal ve biyolojik silahlara sahipti.[242]

Bush yönetimi, iç politikada halkı iknâ etmek için kullandığı bu argümanları uluslararası kamuoyunu iknâ etmek için de aynı şekilde kullanmıştır. Irak'ın kitle imha silahlarının peşine düşmesini daha önce yürütülen BM faaliyetleri ile sunarak, Irak'ın BM'nin otoritesine karşı koyduğunu da sık sık vurgulamıştır. Gerçekleştirmeyi planladığı müdahaleyi dünya kamuoyunda meşru kılmak için çoğu konuşmasında tarihsel analojiler ile meşruiyetini pekiştirdiği Birleşmiş Milletler'den bu hususta bir karar çıkarılmasını sağlamaya çalışmıştır.

2002: *"1991 yılında, Irak rejimi bütün kitle imha silahlarını ve uzun menzilli füzeleri yok etmeyi ve gelişmeyi durdurmayı kabul etti ve dünyaya kanıtlanması sıkı denetimler ile mümkün oldu."*

"1991 yılında, Irak BM müfettişlerine Irak'ın kitle imha silahlarına ve uzun menzilli füzelerden kurtulmaya olan bağlılığını teyit etmeleri için direkt ve kısıtlanmamış erişim vaat etti. Irak sözünü tutmadı, iş birliğini tamamen koparana kadar yedi yılı aldatarak, kaçarak ve BM araştırmacılarını rahatsız ederek harcadı."

"BM müfettişleri ülkesinde iken bile Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarının peşinde olduğunu biliyoruz."

"Tarih, mantık ve durumlar tek bir sonuca çıkıyor: Saddam Hüseyin'in rejimi ciddi ve giderek tehlikeli hale geliyor. Aksini varsaymak kanıt karşısında bir umuttur. Bu rejimin iyi niyetli olduğunu varsaymak milyonlarca insanın ve dünya barışının

[242] Chaim Kaufmann, "Threat Inflation and the Failure of the Marketplace of Ideas: The Selling of the Iraq War", *International Security,* Sayı 29, 2004, s. 6.

üzerine pervasızca bir kumar oynamaktadır."

"Genel Kurul'un delegeleri, çok sabırlı davrandık. Yaptırımları denedik. Havuç olarak petrole karşı yemeği ve sopa olarak koalisyon askeri saldırılarını denedik. Ama Saddam Hüseyin tüm bu çabalara meydan okudu ve kitle imha silahları geliştirmeye devam ediyor."

"Irak rejiminin sürmesi BM'nin otoritesine ve barışa karşı bir tehdit."

"Eğer Irak rejimi barış istiyorsa, derhal ve koşulsuz olarak bütün kitle imha silahlarını, uzun menzilli füzeleri ve ilişkili materyali açıkça ve tekrarlanmayacağına söz vererek yok edecek ya da kaldıracak. Eğer Irak rejimi barış istiyorsa tüm devletlerin BM Güvenlik Konseyi Kararları ile yapmaları gerektiği gibi derhal terörizme karşı tüm desteğini bitirecek ve durduracak."

2003: *"Güvenlik Konseyi Irak'tan yasadışı silahları yok etmesini ve bunu kanıtlamasını istemekte haklıydı."*

"(Irak'a müdahale hakkında) Barış uğruna "ciddi sonuçlar" dediğimizde, orada ciddi sonuçlar olmalı. Ve ulusların koalisyonları bu yüzden dünyanın taleplerini uygulattı."

Bush'un diğer bir meşruiyet arama iddiası ise 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide başta olmak üzere Saddam Hüseyin'in teröristlerle bir bağlantısı olduğu söylemidir. Kitle imha silahlarının peşinde olan Irak'ın yakın ilişkide olduğu teröristlere bu silahları sağlama ihtimali ile bölgesel dengeleri etkilerken küresel olarak da bir tehdit ortaya çıkarması önemli bir korku çekiciliği ögesi sunmaktadır. Bu noktada Birleşmiş Milletler kararlarını kullanarak iddiasını desteklemektedir.

2002: *"Güvenlik Konseyi Kararı 1373'ü ihlal ederek, Irak; İran, İsrail ve Batılı hükümetlere karşı direkt şiddet uygulayan terörist organizasyonları barındırmaya ve desteklemeye devam etmektedir."*

"Irak hükümeti açıkça 11 Eylül saldırılarını övmüştür. Ve Afganistan'dan kaçan El-Kaide *teröristlerinin Irak'ta olduğu bilinmektedir."*

2003: *Saddam Hüseyin'in rejimi kitle imha silahları üretirken terörle bağlarını güçlendirdi. Bu silahları kitle katliamları için kullandı ve tüm dünyaya meydan okurken bunların hesabını vermeyi reddetti."*

"Irak'taki uluslararası koalisyonumuz sorumluluklarını yerine getiriyor. Teröristlere ve eski rejimin artıklarına karşı önleyici saldırılar gerçekleştiriyoruz. Bu katiller Irak halkı ile savaş halinde. Terörle savaşta Irak'ı ana cephe yaptılar ve yenilecekler.

"….. Bu yüzden bir grup El-Kaide ile ilişkili terörist şimdi masumları öldüren ana gruplardan biri—sivillere karşı bombalı saldırılar yürütüyor ve iple bağlanmış insanların kafasını kesiyorlar. Koalisyon güçleri teröristler ve dış savaşçılarla mücadele ederek Irak'a hizmet ediyor ve böylece dünyadaki barışçıl uluslar asla onlarla kendi sınırlarımız içerisinde yüzleşmek zorunda kalmayacaklar."

Irak'a 2003 yılında gerçekleştirilen müdahale ile Bush yönetimi istediğini elde etmiş olsa dahi müdahalenin meşruiyeti tartışmalıdır. Irak'ın kitle imha silahlarına yönelik bir programı olduğuna dair ne Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Teftiş Komisyonu (UNMOVIC) ne de Uluslararası Atam Enerjisi Kurumu (IAEA) tarafından yeterli kanıt bulunamamıştır.[243] Diğer bir iddia olan El Kaide-Irak bağlantısı

[243]United Nations Press Release, *Security Council Terminates Weapons Inspectors Mandate in Iraq by Vote of 14-0-1; Remaining Funds Diverted for Development, Strict Control of Archives Sought* https://press.un.org/en/2007/sc9064.doc.htm?utm (27.06.2025) ; International Atomic Energy Agency,

konusunda ise aynı şekilde bir bağlantı kurulamamıştır.[244] İhtimaller ve çeşitli iddialar üzerine inşa edilen korku çekiciliği stratejisi ABD'nin iç politikasında etkili olmuştur ve müdahaleye içerden destek sağlanmıştır. Uluslararası kamuoyu ise bu konuda çekimser kalmış ve müdahale için BM'den herhangi bir karar çıkmamıştır. Müdahale ABD öncülüğünde yapılan bir koalisyon gücü ile gerçekleştirilmiştir. Irak örneği aynı korku çekiciliği mesajlarının iç politika ve uluslararası politikada farklı çıktılar üretebileceğini de göstermektedir. Irak'ta müdahale sonrası meydana gelenler müdahaleyi meydana getiren diğer bir unsurdur. Irak'a yapılan bu müdahale günümüzde de tartışmalı yerini korumaktadır.[245]

The Safeguards Statement for 2003, https://www.iaea.org/sites/default/files/es2003.pdf?utm (27.06.2025): United Nations News*, Stories from the UN Archive: The presentation that launched a war,* https://news.un.org/en/story/2024/02/1146332 (27.06.2025)

[244] 9/11 Commission Report s. 66

[245] Al Jazeera, Macron sounds "chaos" warning over Iran regime change, https://www.aljazeera.com/video/newsfeed/2025/6/18/macron-sounds-chaos-warning-over-iran-regime-change (28.06.2025)

SONUÇ

11 Eylül 2001, yalnızca ABD için değil tüm dünya için dönüm noktası niteliğinde bir tarihi işaret etmektedir. Bu saldırılar, hem terörizm anlayışında bir paradigma değişimini hem de Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünya düzeninde ABD'nin mutlak gücüne yönelik ilk büyük meydan okumayı temsil etmektedir. Artık terörizm, belli coğrafyalarla sınırlı bir güvenlik sorunu olmaktan çıkarak küresel ölçekte karşılık verilmesi gereken uluslararası bir tehdide dönüşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti deneyiminden alınan dersler sonucunda Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Birleşmiş Milletler meşruiyet kavramının neredeyse vazgeçilmez olduğu bir uluslararası çevre meydana getirmiştir. Dönemin başkanı George W. Bush da uluslararası meşruiyet arayışında Birleşmiş Milletler'i etkin şekilde kullanmış, özellikle Genel Kurul'da yaptığı konuşmalarla uluslararası kamuoyuna yönelik güçlü mesajlar vermiştir. Bu dönemde meşruiyet inşası için ne tarz stratejiler izlendiğinin anlaşılması ise bu mesajların anlaşılmasından geçmektedir.

Bush söylemlerinde meşruiyet ve iknâyı sağlamak için birtakım araçlar kullanmıştır. En önemli araçlardan biri propagandadır. Propaganda insanlık tarihinin başından beri siyasal iletişimin bir parçası olagelmiştir. Çağlar boyunca toplumsal mekanikler ve iletişim araçları sürekli değişse de propaganda kendini sürekli olarak güncel tutmuştur. 11 Eylül'ün ardından Bush'un propaganda amaçlı söylemlerinde sıkça başvurduğu korku çekiciliği de tarihsel olarak propaganda faaliyetlerinin temel unsurlarından biri olagelmiştir. Korku çekiciliği bilimsel olarak 20.yüzyılın ikinci yarısında çalışılmaya başlanmış ve literatürde kavram üzerine Witte, Rogers, Leventhal gibi akademisyenlerin ortaya attığı çeşitli modeller bulunmaktadır. Ayrıca Bush örneğinde korku çekiciliği ögelerinin iç ve dış politikada farklı sonuçlar verdiği gözlemlenmektedir.

Gerçekleştirilen analiz neticesinde Korku Çekiciliği Ögesi 1'de:

- Bush terörizm algısını yeniden şekillendirerek sorunun algılanışını bölgeselden küresele kaydırarak terörizmle herkesin baş başa kalabileceğini vurgulamak,
- Medeni ulus vurgusu ile teröristleri ötekileştirmek ve onlara birtakım sorumluluklar yüklemek,
- Önce Afganistan'da Taliban, sonrasında Irak'ta Saddam Hüseyin örneklerini kullanarak caydırıcılık stratejisi kullanmış ve terörü destekleyenlerin sonunun bu şekilde olacağını vurgulamak suretiyle korku çekiciliği ögesini kullanmıştır.

Bu korku çekiciliği ögesinin başarısı ise sınırlı olmuştur. Gerçekleştirilen müdahalenin uzaması ve Taliban'ın direnişi müdahalenin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Korku Çekiciliği Ögesi 2'de:

- Başkan Bush konuşmaları ile terörizmin küresel çapta bir tehdit olduğunu uluslararası toplumun bilincinde inşa ettikten sonra kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesine karşı kolektif bir mücadele önermek,
- Kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesine "kanunsuz" rejimlerin sebep olduğunu vurgulamak,
- Nükleer silah geliştirme çabasında olan ülkelere karşı da örtülü şekilde gözdağı vermek suretiyle korku çekiciliğini kullanmıştır.

Kuzey Kore'nin nükleer silah sahibi olması örneği ve 11 Eylül sonrası dönemde Suriye iç savaşı ile ortaya çıkan IŞİD gibi terör örgütleriyle, nükleer silahların terörist örgütlerinin eline geçme tehdidinin sürekli bir tehlike olduğu gözlemlenerek bu korku çekiciliği ögesini başarısız kılan etmenler olarak değerlendirilmiştir.

Korku Çekiciliği Ögesi 3'te:

- Başkan Bush Irak'ın bu taahhütlere uymayarak tekrar kitle imha silahlarının peşine düştüğünü iddia ederek.

- Gerçekleştirmeyi planladığı müdahaleyi dünya kamuoyunda meşru kılmak için çoğu konuşmasında tarihsel analojiler ile destekleyerek,
- 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide başta olmak üzere Saddam Hüseyin'in teröristlerle bir bağlantısı olduğunu söylemlerinde kullanarak korku çekiciliğini kullanmıştır.

Irak'ın kitle imha silahlarına yönelik bir programı olduğuna dair kanıt olmaması ve El Kaide ile Irak arasında bir bağlantı bulunamaması gibi sebeplerden dolayı bu korku çekiciliği ögesinin başarısızlığını göstermiştir. İç politikada etkili olan bu öge dış politikada aynı başarıyı gösterememiştir.

Gelecek çalışmalarda korku çekiciliği ile ilgili Türkçe literatürün arttırılması kavramın ülkemizde de tanınması açısından katkı sağlayacaktır. Güçlü lider figürlerinin arttığı 21.yüzyıl dünyasında, uluslararası ilişkilerin ana öznesi olan devletlerin anlaşılması liderlerin söylemlerinin ve söylemlerin arkasındaki siyasal iletişim tekniklerinin daha iyi analiz edilmesinden geçmektedir. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler ile siyasal iletişim disiplinlerini bir araya getirecek daha fazla çalışma yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Bernays, Edward. 2023. *Propaganda.* İstanbul: Pegasus Yayınları.

Carl I. Hovland, Irving L. Janis, Harold H. Kelley. 1953. *Communication and Persuasion Psychological Studies of Opinion Change.* New Haven: Yale University Press.

Cleveland, William L. 2008. *Modern Ortadoğu Tarihi.* İstanbul: Agora Kitaplığı.

Dictionnaire, Supplement (Paris, an VII [1798]

Doob, Leonard W. 1935 *Propaganda It's Psychology and Technique, New* York 1935.

Ekinci, Prof Dr Necdet. Eylül 2023. *Antik Dönem Dünyasında Sanat Retorik ve Propaganda.* Ankara: gece kitaplığı.

Ellull, Jacques. 1973. *Propaganda The Formation of Men's Attitudes.* New York: Vintage Books.Elst, Stefan Vander. 2017. *The Knight, the Cross, and the Song Crusade Propaganda and Chivalric Literature, 11-14.* University of Pennsylvania Press.Finkelstein, J. J. 1979. *Propaganda and communication in world history 1* . The University Press of Hawai.

Gürkan, Emrah Safa. 2022. *Fransız Devrimi.* İstanbul: Mabbels, Teras Kitap.

Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks.* New York: International Publishers.

Hobsbawm, Eric. 2003. *Devrim Çağı 1789-1858.* Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hobsbawm, Eric. 2010. *The Age of Capital 1858-1875.* London: Abacus.

Hoffman, Bruce. 2006. *Inside Terrorism.* New York: Columbia University Press.

Howett, Garry S., ve Victoria O'Donnell. 2018. *Propaganda and Persuasion.* Sage publications.

Hunt, Patrick N. 2022. *Hannibal Roma'nın Büyük Düşmanı.* İstanbul: Kronik Kitap.

İnalcık, Halil. 2013. *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci.* Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları.

Kepel, Gilles. 2004. *The War for Muslim Minds Islam and the West.* London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Klaits, Joseph. 2015. *Printed propaganda under Louis XIV: absolute monarchy and public opinion.* Princeton University Press.

Laqueur, Walter. 2002. *A History of Terrorism.* New Jersey: Transaction Publishers.

Law, Randall. 2009. *Terrorism a History.* UK: polity.

Mitchell, Richard P. 1969. *The Society of the Muslim Brothers.* New York: Oxford University Press.

Moore, Colin. 2010. *Propaganda Prints: A history of art in the service of social and political change.* A&C Black Publishers Limited.

Nicholas J. Cull, David Culbert, David Welch. 2003. *Propaganda and mass persuasion; A historical encyclopedia, 1500 to the present.* Bloomsbury Publishing USA .

Qualter, Terence H. 2020. *Propaganda and Psychological Warfare.* Burtyrki Books.

Russell, Bertrand. 2020. *Batı Felsefesi Tarihi 3. Cilt: Modern felsefe.* Alfa Basım Yayım.

Shirer, William L. 2011. *The Rise and Fall of the Third Reich.* New York: RosettaBooks.

Taylor, Philip M. 2013. *Munitions of the Mind A history of propaganda from the ancient world to the present era.* Manchester: Manchester University Press.

Welch, David. 2008. *The Third Reich: politics and propaganda.* Routledge.

Wilkinson, Paul. 2006. *Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response.* New York: Routledge.

Wright, Lawrence. 2006. *The Looming Tower Al-Qaeda and the Road to 9/11.* New York: Alfred A. Knopf.

MAKALELER

Özdemir, Burcu. 2021. «Sovyetler Birliği'nde Propaganda ve Ajit-Trenler .» *Rusya Araştırmaları Dergisi* 89-109.

Bates, Thomas R. 1975. «Gramsci and the Theory of Hegemony.» *Journal of the History of Ideas* 351-366.

Baysal, Ahmet Selim. 2021. “Yeni Asur İmparatorluğu Propagandasının Hedefleri ve Yöntemleri.” *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s. 13.

Blommaert-Jan-Bulcaen, Chris, 2000. «Critical Discourse Analysis.» *Annual Review of Anthropology* 447-466.

Cox, Robert W. 1983. «Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method.» *Millenium* 162-175.

Dijk, Teun A. van. 1993. «Principles of critical discourse analysis.» *Discourse & Society* 249-283.

Ekinci, Necdet. 2017. «Antik Yunan'dan Roma'ya Retorikten Propagandaya.» *Akademik Bakış Dergisi* 42.

Ewelina Waśko-Owsiejczuk, 2021. “Disinformation and Fear Propaganda as Justification for the War on Terror During George W. Bush Precidency”, içinde, European Integration and Democracy Series Volume 6, Cambridge University Press.

Fellows, Erwin W. 1959. «"Propaganda:" History of a Word.» *American Speech* 182-189.

Fukuyama, Francis. 1989. «The End of History?» *The National Interest* 3-18.

Grant, Michael. 1962. «Roman Coins As Propaganda.» *Archaeology* 82.

Harry Yaojun Yan, Garrett Morrow, Kai-Cheng Yang, John Wihbey. 2025. «The origin of public concerns over AI supercharging misinformation in the 2024 US presidential election. .» *Harvard Kennedy School Misinformation Review.*

Huntington, Samuel. 1993. «The Clash of Civilizations?» *Foreign Affairs* 22-49.

Ilıca, Sevgi. 2018. «VV Mayakovski'nin Rosta Pencereleri.» *Kesit Akademi Dergisi* 178-191.

Irving L. Janis, Seymour Feshbach. 1953. «Effects of Fear-Arousing Communications.» *The Journal of Abnormal and Social Psychology* 78-92.

Josh A. Goldstein, Jason Chao, Shelby Grossman, Alex Stamos, Michael Tomz. 2024. «How persuasive is AI-generated propaganda?» *PNAS nexus* 1-7.

Kaufmann, Chaim. 2004. “Threat Inflation and the Failure of the Marketplace of Ideas: The Selling of the Iraq War”, *International Security,* Sayı 29.

Lasswell, Harold D. 1927. «The Theory of Propaganda.» *The American Policitical Science Review* 627-631.

Leventhal, Howard. 1970. «Findings and Theory in the Study of Fear Communications.» *Advences in Experimental Social Psychology* 120-181.

Lynda Lee Kaid, Anne Johnston. 1991. «Negative versus Positive Television Advertising in U.S. Presidential Campaigns, 1960-1988.» *Journal of Communication* 53-64.

Natascha de Hoog, Wolfgang Stroebe, John B. F. de Wit. 2008. «The processing of fear-arousing communications: How biased processing leads to persuasion.» *Social Influence* 84-113.

Rogers, Ronald W. 1975. «A Protection Motivation Theory of Fear Appeals and Attitude Change 1.» *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied* 93-114.

Rogers, Ronald W. 1983. «Cognitive and Physiological Processes in Fear Appeals and Attitude Change: A Revised Theory of Protection Motivation.» *Social Psychophysiology* içinde, yazan J. and Petty, R., Eds. Cacioppo, 153-177. New York: Guilford Press.

Ruth Wodak, Michael Meyer. 2009. «Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology.» *Methods for Critical Discourse Analysis* içinde, yazan Michael Meyer Ruth Wodak, 1-33. London: Sage.

Schwoerer, Lois G. 1977. «Propaganda in the Revolution of 1688-89.» *The American Historical Review* 843-874.

Witte, Kim. 1994. «Fear Control and Danger Control: A Test of the Extended Parallel Process Model (EPPM).» *Communication Monographs* 113-134.

Witte, Kim. 1992. «Putting the Fear Back Into Fear Appeals: The Extended Parallel Process Model.» *Communication Monographs* 329-349.

TEZLER

Çorban, Bekir Zahir, *Hıristiyanlıkta papalık kurumu: ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu,* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi) İzmir 2007.

Özyüncü, Selcan Şantay, *"Beat Germany": Allied Propaganda and Immigration in the United States During World War I, (*Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Latin ve Kuzey Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2019.

KOMİSYON RAPORLARI

«The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (9/11 Report).» 2004.

İNTERNET KAYNAKLARI

Al Jazeera, Macron sounds "chaos" warning over Iran regime change, https://www.aljazeera.com/video/newsfeed/2025/6/18/macron-sounds-chaos-warning-over-iran-regime-change (28.06.2025)

Arkeofili, https://arkeofili.com/firavun-2-ramsesin-tapinagina-her-yil-oldugu-gibi-gunes-vurdu/ (23.10.2024)

ARSOF History, https://arsof-history.org/articles/21oct_psyop_in_operation_ds_pt1_page_1.html (27.03.2025)

British Museum, https://www.britishmuseum.org/collection/image/12550001 (12.10.2024)

British Museum, :https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1919-0820-1 (01.12.2024)

BnF Les Essentiels, https://essentiels.bnf.fr/fr/image/7b70bf84-c632-4c20-93de-79643f4f884a-ouverture-etats-generaux (04.02.2025)

CIA, *News Interviews of Usama Bin Laden,* https://www.cia.gov/readingroom/document/06716934 (25.04.2025)

Control of Archives Sought https://press.un.org/en/2007/sc9064.doc.htm?utm (27.06.2025)

CNN World, https://edition.cnn.com/2020/05/30/world/gallery/cnn-history/index.html (23.03.2025)

FBI, *East African Embassy Bombings*, https://www.fbi.gov/history/famous-cases/east-african-embassy-bombings (21.04.2025)

FBI, *Terrorism Report – 1996*, https://www.fbi.gov/file-repository/counterterrorism/stats-services-publications-terror_96.pdf/view (01.05.2025)

FBI, Terrorism Report – 1997, https://www.fbi.gov/file-repository/counterterrorism/stats-services-publications-terror_97.pdf/view (01.05.2025)

FBI, *Terrorism Report 1999,* https://www.fbi.gov/file-repository/counterterrorism/stats-services-publications-terror_99.pdf/view (01.05.2025), s.12-13.

FBI, *USS Cole Bombing,* https://www.fbi.gov/history/famous-cases/uss-cole-bombing (28.04.2025)

Google Ngram Viewer, https://books.google.com/ngrams/graph?content=propaganda&year_start=1800&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3&case_insensitive=false (01.04.2025)

Google Ngram Viewer, https://books.google.com/ngrams/graph?content=terrorism%3Aita%2Cterrorism%3Afre%2Cterrorism%3Ager%2Cterrorism%3Arus&year_start=1900&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3&case_insensitive=false (07.05.2025),

Google Ngram Viewer, https://books.google.com/ngrams/graph?content=terrorism&year_start=1900&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3 (07.05.2025)

Incite Online, https://incite-online.net/heftberger4.html (04.03.2025)

International Atomic Energy Agency, *The Safeguards Statement for 2003*, https://www.iaea.org/sites/default/files/es2003.pdf?utm (27.06.2025)

Lana Lam, Sofia Ferreira Santos, Jaroslav Lukiv, Nathan Williams, Israel-Iran: *How did latest conflict start and where could it lead*?, https://www.bbc.com/news/articles/cdj9vj8glg2o (25.06.2025)

Lawrence Wright, *The Man Behind Bin Laden,* https://www.newyorker.com/magazine/2002/09/16/the-man-behind-bin-laden (16.04.2025)

Lebendiges Museum Online, http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/innenpolitik/beobachter (10.03.2025)

Louvre, https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010174436# (17.10.2024)

NATO, *The Alliance's News Strategic Concept (1991),* https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm? (05.05.2025),

NATO, *The Alliance's Strategic Concept (1999)* https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (05.05.2025)

NATO SHAPE, *Afghanistan,* https://shape.nato.int/history/information/podcasts/episodes/afghanistan (07.06.2025)

NBC News, Telecom company agrees to $1M fine over Biden deepfake, https://www.nbcnews.com/politics/2024-election/telecom-company-agrees-1-million-fine-biden-deepfake-rcna167564 (15.12.2024)

NPR, *What did Cambridge Analytica do during the 2016 election?*, https://www.npr.org/2018/03/20/595338116/what-did-cambridge-analytica-do-during-the-2016-election (10.12.2024)

NPR, *A political consultant faces charges and fines for Biden deepfake robocalls,* https://www.npr.org/2024/05/23/nx-s1-4977582/fcc-ai-deepfake-robocall-biden-new-hampshire-political-operative (15.12.2024)

ResearchGate, https://www.researchgate.net/figure/BM-124927-detail-Two-Assyrian-Soldiers-ripping-open-an-Arab-woman-Source-internet-C-The_fig2_371360287 (22.10.2024)

Time, *Facebook's New Controversy Shows How Easily Online Political Ads Can Manipulate You* https://time.com/5197255/facebook-cambridge-analytica-donald-trump-ads-data/ (10.12.2024)

The White House President George W. Bush, https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/index.html (25.05.2025)

Türk Dil Kurumu Web Sitesi: https://sozluk.gov.tr

United Nations, *Security Council Resoulitons*, https://www.un.org/securitycouncil/ctc/content/security-council-resolutions (05.05.2025)

United Nations Security Council Resolution 1386, https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/708/55/pdf/n0170855.pdf (07.06.2025)

United Nations Press Release, *Security Council Terminates Weapons Inspectors Mandate in Iraq by Vote of 14-0-1; Remaining Funds Diverted for Development, Strict Control of Archives Sought* https://press.un.org/en/2007/sc9064.doc.htm?utm (27.06.2025)

United Nations News, *Stories from the UN Archive: The presentation that launched a war,* https://news.un.org/en/story/2024/02/1146332 (27.06.2025)

United States Holocaust Memorial Musesum, https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1164716 (10.03.2025)

Vikipedi,https://tr.wikipedia.org/wiki/Naram_Sin_Steli#/media/Dosya:Stele_of_the_Akkadian_king_Naram-Sin_at_Istanbul's_archaeological_museum.jpg) (12.10.2024)

Vikipedi, By *Lucas Cranach the Elder - Web Gallery of Art: Image Info about artwork, Public Domain*, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15452699 (17.10.2024)

Vikipedi, *The Eternal Jew (art exhibition),* https://en.wikipedia.org/wiki/The_Eternal_Jew_(art_exhibition)#/media/File:Plakat_der_ewige_Jude,_1937.jpg (18.03.2025)

Youtube, *The U.S. in Africa 20 Years After Black Hawk Down*, https://www.youtube.com/watch?v=2qfJ9RqQQ-4 (14.05.2025)

Youtube, *Osama Bin Laden declares jihad in 1997 CNN interview,* https://www.youtube.com/watch?v=orawG7vt68o (25.04.2025)

World Islamic Front Statement, *Jihad Against Jews and Crusaders,* https://irp.fas.org/world/para/docs/980223-fatwa.html (25.04.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Egypt_Abou_Simbel6.jpg (23.10.2024)

Wikimedia Commons, *Albrecht Dürer - The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei (DVD-ROM), distributed by DIRECTMEDIA Publishing GmbH. ISBN: 3936122202.*, *Kamu Malı,* https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=150442 (25.12.2024)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25609093 (27.12.2024)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2091912 (30.12.2024)

Wikimedia Commons , https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=180205 (01.01.2025)

Wikimedia Commons, By *Lucas Cranach the Elder - Web Gallery of Art: Image Info about artwork, Public Domain*, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15452699 (05.01.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=60657499 (15.01.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=482613 (21.01.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10604794 (26.01.2025)

World History Encyclopedia, https://www.worldhistory.org/image/16380/louis-xvi-wearing-a-cap-of-liberty/ (04.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=591304 (06.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=36992054 (10.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7564091 (10.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1012725 (15.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=153581605 (21.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=43336500 (21.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18758963 (25.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=70738436 (25.02.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plakat_mayakowski_gross.jpg#/media/Dosya:Plakat_mayakowski_gross.jpg (04.03.2025)

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=103212215 (18.03.2025)
Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=19201471 (08.04.2025)
Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10694905 (08.04.2025)